

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА

Драгана Васиљевић

САИЗВРШИЛАШТВО У КРИВИЧНОМ ПРАВУ
МОНОГРАФИЈА

Драгана Васиљевић
САИЗВРШИЛАШТВО У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Издавач
Универзитет у Бањој Луци
Факултет безбједносних наука

За издавача
Проф. др Предраг Ћеранић

Рецензенти
Проф. др Драгиша Дракић
Проф. др Иванка Марковић

Лектор/коректор
Адријана Митрић

Технички уредник
Драгана Пупац

Тираж
100

Штампа
“PRINT SHOP” d.o.o
Источна Илица

Copyright © 2023 за српски језик: Драгана Васиљевић, Бања Лука. Сва права задржана. Није дозвољено да ниједан дио ове књиге буде снимљен или репродукован, у било ком облику, без претходног одобрења аутора.

Одлуком Научно-наставног вијећа Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци бр. 23/3.5/7/23 од 16. 1. 2023. године дата је сагласност за издавање монографије.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА

Драгана Васиљевић

САИЗВРШИЛАШТВО У
КРИВИЧНОМ ПРАВУ
МОНОГРАФИЈА

Бања Лука, 2023. године

Посвећено сину Николи

Садржај

Предговор	11
-----------------	----

Поглавље 1

Појам и облици учествовања више лица у остварењу кривичног дјела

Одјељак 1. Правна природа учешћа више лица у остварењу кривичног дјела	13
1.1. Опште напомене о учешћу више лица у остварењу кривичног дјела	13
1.2. Онтолошка природа учешћа више лица у остварењу кривичног дјела.....	14
1.3. Екстензивно и рестриктивно схватање учешћа више лица у остварењу кривичног дјела	16
1.3.1. Екстензивно схватање (принципална концепција) учешћа више лица у остварењу кривичног дјела	16
1.1.2. Рестриктивно схватање (диференцирајућа или акцесорна концепција) учешћа више лица у остварењу кривичног дјела.....	20
Одјељак 2. Појмовно одређење извршилаштва (и саучесништва) у кривичном дјелу	24
2.1. Опште напомене о извршилаштву (и саучесништву) у кривичном дјелу.....	24
2.2. Облици извршилаштва.....	24
2.2.1. Појединачно (непосредно) извршилаштво	24
2.2.2. Саизвршилаштво	26
2.2.3. Посредно извршилаштво.....	28
2.2.4. Изузеци од остварења појединих облика извршилаштва	32
2.3. Опште назнаке о саучесништву (у ужем смислу).....	34
Одјељак 3. Теоријска схватања (са)извршилаштва	37
3.1. Класична учења о извршењу кривичног дјела	37
3.1.1. Субјективне теорије о извршилаштву	37
3.1.2. Објективне теорије о извршилаштву.....	40
3.2. Мјешовите теорије.....	46

3.3. Различита концепciјска схватања саизвршилаштва.....	55
3.3.1. Изведеница из субјективне теорије учешћа.....	55
3.3.2. Штајнова (Stein) теорија о градацији норми понашања	56
3.3.3. Контрола над обликовањем кривичног дјела према Јакобсу (Jakobs) и Дерксену (Derksen)	57
3.3.4. Саизвршилаштво као „позитивна контрола над дјелом” према Дијазу (Diaz) и Гарсији (García).....	58
3.3.5. Саизвршилаштво као проблем „посебног дијела” код Фројнда (Freund)	59
3.3.6. Саизвршилаштво као „скуп одлука” по Хајнриху	60
3.3.7. Теорија заједничке намјере коју је понудио Олин (Ohlin)	61

Поглавље 2

Саизвршилаштво као облик извршилаштва

Одјелјак 1. Појам и елементи саизвршилаштва	65
1.1. Појмовно одређење саизвршилаштва	65
1.2. Структура (елементи) саизвршилаштва.....	68
1.2.1. Заједнички план о извршењу кривичног дјела	69
1.2.2. Заједничко извршење кривичног дјела	74
Одјелјак 2. Остале посебне форме саизвршилаштва.....	84
2.1. Паралелно (привидно) саизвршилаштво	84
2.2. Нужно саизвршилаштво (<i>concursum necessarium</i>)	85
2.3. Сукцесивно саизвршилаштво.....	88
2.4. Нехатно саизвршилаштво	93
2.5. Саизвршилаштво код кривичних дјела нечињења.....	100
2.6. Алтернативно саизвршилаштво	101
2.7. Дјелимично саизвршилаштво	102
2.8. Специфичне карактеристике извршиоца као предуслов саизвршилаштва	103

Поглавље 3

Разграничење саизвршилаштва од других облика учешћа у остварењу кривичног дјела

Одјелјак 1. Саизвршилаштво и посредно извршилаштво.....	105
Одјелјак 2. Саизвршилаштво и подстрекавање.....	110
Одјелјак 3. Саизвршилаштво и помагање.....	113
Одјелјак 4. Саизвршилаштво и организовање злочиначких удружења	121

Одјељак 5. Саизвршилаштво и командна одговорност (<i>Command Responsibility</i>)	125
---	-----

Поглавље 4

Саизвршилаштво у међународном и англосаксонском кривичном праву

Одјељак 1. (Са)извршилаштво у статутима међународних кривичних судова и Статуту Међународног резидуалног механизма за кривичне судове	129
1.1. Опште напомене	129
1.2. Саизвршилаштво у Статуту Међународног кривичног суда (Римски статут).....	130
1.3. Саизвршилаштво у Статуту Међународног кривичног суда за бившу Југославију (МКСЈ) и Статуту Међународног резидуалног механизма за кривичне судове	134
1.3.1. Опште напомене	134
1.3.2. Уоружени злочиначки подухват као проширени облик саучесништва	135
Одјељак 2. (Са)извршилаштво у међународним правним актима	145
Одјељак 3. (Са)извршилаштво у англосаксонском кривичном праву	149
3.1. Опште напомене	149
3.2. Извршилаштво првог степена (<i>Principals in the first degree</i>)	149
3.3. Извршилаштво другог степена (<i>Principals in the second degree</i>)	151

Поглавље 5

Саизвршилаштво и друга питања општег дијела кривичног права

Одјељак 1. Саизвршилаштво у случају дјеловања у стадијуму припремања кривичног дјела	153
Одјељак 2. Почетак (покушај) кривичног дјела код саизвршилаштва	157
2.1. Опште напомене	157
2.2. Укупно рјешење (<i>Gesamtlösung</i>).....	157
2.3. Појединачно рјешење (<i>Einzellösung</i>).....	159
2.4. Почетак привидног саизвршилаштва	161
Одјељак 3: Добровољни одустанак од саизвршилаштва	164
Одјељак 4. Саизвршилаштво и кривица	168
Одјељак 5. Саизвршилаштво и питање кажњавања	174

5.1. Опште напомене	174
5.2. Кажњавање за саизвршилачко учешће	174
5.3. Одмјеравање казне за саизвршилаштво	175
Литература	179
Уџбеници и научни чланци	179
Законски прописи и међународни правни акти	189
Интернет извори	190
Судске одлуке.....	191

Предговор

Научна монографија *Саизвршилаштво у кривичном праву* представља резултат вишегодишњег истраживачког рада предузетог у оквиру израде докторске дисертације *Саизвршилаштво – кривичноправни и криминолошки аспект* која је одбрањена на Правном факултету Универзитета у Новом Саду. Саизвршилаштво, као облик учешћа више лица у остварењу кривичног дјела, једно је од најзначајнијих, али и најспорнијих питања што је представљао разлог више да се приступи његовом истраживању са два аспекта: кривичноправног и криминолошког. С обзиром на сложеност материје, аутор се одлучио да кривичноправни аспект саизвршилаштва подијели од криминолошког и публикује путем ове научне монографије.

Саизвршилаштво је изразито сложен кривичноправни институт који имплицира много питања како на теоријском тако и на практичном плану. Теоријска анализа овог института систематизована је у пет међусобно повезаних поглавља, сада већ прерађене научне монографије. Садржински, пажња је посвећена правној природи учешћа више лица у остварењу кривичног дјела и теоријским промишљањима о (са)извршилаштву, а затим и појмовном одређењу саизвршилаштва и разматрању одлуке о извршењу и заједничког извршења кривичног дјела као његових субјективних и објективних елемената. Значајни дијелови штива посвећени су и образложењу дистинкције овог кривичноправног института у односу на остале облике учешћа више лица у остварењу кривичног дјела као и односу саизвршилаштва са другим институтима општег дијела кривичног права: припремањем и покушајем кривичног дјела, добровољним одустанком, кривицом и питањем кажњавања. И на концу, важно је напоменути да је саизвршилаштво, будући да не представља само теоријску конструкцију, већ и значајан аспект позитивног кривичног права, неизоставно анализирано и у контексту одговарајућих правних аката и поткријепљено пригодним примјерима из домаће и стране судске праксе.

Вјерујемо да дјело може послужити као корисна литература студентима другог и трећег циклуса студија, док се може користити као споредна литература и на основним студијама. Поред наведеног, монографија може бити интересантна и практичарима из области правосуђа, али и свим појединцима које желе да боље разумију проблематику учешћа више лица у остварењу кривичног дјела. Свака добронамјерна критика је добродошла.

У Бањој Луци,
10. 3. 2023. године

Аутор

Поглавље 1

Појам и облици учествовања више лица у остварењу кривичног дјела

Одјељак 1. Правна природа учешћа више лица у остварењу кривичног дјела

1.1. Опште напомене о учешћу више лица у остварењу кривичног дјела

Кривично дјело, у правилу, остварује једно лице. Оно представља лично неуважавање законских одредби путем којих се штите најзначајнија правна добра у једном друштву. Тиме се руководе и савремена кривична законодавства, редовно започињући опис појединих кривичних дјела са „ко...”. Претпоставка да кривично дјело врши само једна особа, мада произлази из већине законских бића кривичних дјела, никада није ни могла сама од себе да одговори потребама заштите друштва од различитих облика криминалног понашања. Чини се да данас за нијансу више не одговара у потпуности потребама заштите друштва од савремених облика криминалитета. С обзиром на то, есенцијална је претпоставка сваког законодавца потенцијално учешће више лица у његовом извршењу и изналажење адекватних кривичноправних рјешења. Савремени токови и начин живота управо су ову појаву учинили још израженијом. Штавише, у пракси чест случај да приликом извршења једног или више кривичних дјела учествује више особа, допринио је и појави све израженијег, новог модела тзв. „колективног” кривичног дјела. Он, на супрот основном моделу, полази од чињенице да одређену врсту кривичних дјела (нпр. *Organisationsherrschaft*, *Komplot* – *Mittäterschaft* или *JCE – Joint Criminal Enterprise*)¹ по дефиницији мора учинити више лица.

Облици учешћа више лица у остварењу кривичног дјела нису истовјетни. Ријеч је о различитим доприносима, било да се издвајају својим квалитетом било

¹ Joachim Vogel, „How to determine Individual Criminal Responsibility in Systemic Context, *Twelve Models*”; *Cahiers de défense sociale* 16/ 2002, 152–153; упор. Miloš Babić, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Banja Luka 2011, 91.

квантитетом. Тако, једно лице може да предузме дјелатност која је у одредби означена као радња извршења кривичног дјела, друго лице може да отклони препреке или савјетује лице како извршити кривично дјело и на тај начин да свој допринос, треће лице може да својим дјелатностима креира одлуку код другог да изврши кривично дјело и сл.² У кривичноправној теорији постоје различита схватања и различити приступи изучавању учешћа више лица у остварењу кривичног дјела. Она су, чини се, утемељена на одговорима на два фундаментална питања: првом – да ли лица која предузимају ове дјелатности учествују у остварењу једног или остварују више засебних кривичних дјела и другом: да ли је потребно правити разлику између различитих доприноса у остварењу кривичног дјела?

1.2. Онтолошка природа учешћа више лица у остварењу кривичног дјела

Одговор на прво питање је онтолошке природе, усмјерен ка спознаји правне природе учешћа више лица у остварењу кривичног дјела. Јављају се два схватања: једно које полази од тога да је кривично дјело јединствен и један криминални акт – када у његовом извршењу учествује више лица (монистичка концепција), и друго које полази од тога да сваки криминални чин који остваре више лица представља збир више кривичних дјела и да свака радња, у ствари, представља кривично дјело (плуралистичка концепција).

Монистичка концепција полази од става да је кривично дјело јединствен догађај; оно представља јединство криминалног акта³ које није доведено у питање учешћем више лица у његовим остварењу. Човјек на сличан начин ужива у умјетничком дјелу. Његовој умјетничкој поруци се диви, некако заборављајући при томе удио произвођача боја или онога ко је израдио оквир за њу. Не види је као збир активности различитих људи већ једноставно као умјетничко дјело.⁴ Тако је, пише Камбовски, и са кривичним дјелом.⁵ На примјер, код кривичног дјела убиства једно лице може да предузме радњу извршења, друго лице да га

² Препознају се овдје два кривичноправно релевантна облика учешћа више лица у остварењу кривичног дјела. Трећи облик или група лица нису релевантни за кривично право; у питању су како то исправно истиче Стојановић: „...остала лица чији допринос по интензитету и квалитету није таквог значаја да у односу на такве форме учествовања треба реаговати кривичним правом”, вид. Зоран Стојановић, *Кривично право – општи део*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015, 245.

³ Владо Камбовски, *Казнено право – општ дел*, Скопје 2006, 496.

⁴ Владо Камбовски, *Учество на повеке лица во казнено то дело*, Скопје 2001, 47.

⁵ В. Камбовски (2001), 47.

подстрекне на извршење, треће лице да ukloni препреке или да набави средство за извршење дјела, међутим, постојаће само једно кривично дјело. Према овоме схватању, кривичноправно је нелогично „разбијање” јединства оваквих дјела, њиховим квалификовањем на основу резултата сваког од учесника као самосталних кривичних дјела. С обзиром на то, упозорава се да примјена плуралистичке концепције води својеврсном „парцелисању” кривичне одговорности. На примјер, у случају тешке крађе обијањем и проваљивањем од стране два лица, од којих је једно провалило у стан, а друго противправно отуђило туђу покретну ствар, прво лице би одговарало за нарушавање неповредивости стана, док би друго лице одговарало за кривично дјело крађе. Долази се у неугодну ситуацију, јер се чињенично стање не може супсумирати под кривично дјело тешке крађе. Монистички модел почива на идеји да се свако лице које остварује заједничко кривично дјело сматра извршиоцем кривичног дјела, без обзира на његов допринос.⁶ Степен његовог доприноса може, евентуално, да буде значајно у погледу одмјеравања казне, а не када је у питању постојање извршилаштва.

Насупрот монистичком схватању, почетком XX вијека у кривичноправној мисли појавила се *плуралистичка*⁷ концепција, према којој се „разбија” јединство кривичног дјела уколико је у њему учествовало више лица. Полази се од принципа: колико криминалних радњи, толико кривичних дјела (*quod delinquentes tot delictae*). По овом принципу, сваки од учесника у остварењу кривичног дјела својом дјелатношћу остварује самостално кривично дјело. Значајан није карактер дјелатности, па су и радње подстрекавања и помагања самостална кривична дјела.⁸ Теорија није наишла на значајнији пријем; из простог разлога што се њеном примјеном долазило до нелогичних и неправилних резултата. Полазећи од појединачног каузалног доприноса сваког учесника на начин да „разбија” јединство кривичног дјела (тј. учествовање више лица у извршењу *једног* кривичног дјела), ово схватање је напросто неприродно (на примјер, пронађен је један леш, а постоји три или више убистава).

⁶ J. Vogel, 152. Miloš Babić, Ivanka Marković, *Krivično pravo – opšti dio*, Pravni fakultet, Banja Luka 2021, 298.

⁷ Концепцију су заступали руски теоретичар Фойнитцки (*Foinitzky*) и аустријски теоретичар Николадони (*Nikoladoni*), вид. В. Камбовски, 496.

⁸ Упор. Diethelm Kleszczewski, *Selbständigkeit und Akzessorität der Beteiligung an einer Straftat - Habilitationsschrift Hamburg 1998*, Leipzig 2007, 271, доступно на file:///F:/F_OVO%20HabilitationKleszczewski.pdf, 10. 2. 2019, супротно J. Vogel, 152.

1.3. Екстензивно и рестриктивно схватање учешћа више лица у остварењу кривичног дјела⁹

Још давно је кривичноправној теорији наметнуто питање како третирати различито учешће и различит допринос остварењу кривичног дјела? С правом се истиче да питање одређивања извршиоца кривичног дјела представља једно од најзначајнијих криминалнополитичких и логичко-систематских питања,¹⁰ иако постоје и ставови да је питање техничке природе.¹¹ Овдје ће се направити кратак осврт на два схватања остварених „доприноса”, тј. екстензивно и рестриктивно учешће више лица у остварењу кривичног дјела.

1.3.1. Екстензивно схватање (принципална концепција) учешћа више лица у остварењу кривичног дјела

Према екстензивном схватању, полази се од тога да одредбе посебног дијела кривичног закона вриједје за свакога ко је на било који начин допринио извршењу кривичног дјела (*Einheitstättlehre*).¹² Законом заштићени интереси штите се не само од дјела извршиоца, већ су недодирљиви за свакога коме не припадају и требају се поштовати. Утемељено је на догматском учењу о еквиваленцији¹³ или теорији о *узрочној једнакости свих услова*, која не разликује услове од узрока наступјеле посљедице.¹⁴ Полази се од тога да је свако од учесника дао „некакав” допринос извршењу кривичног дјела, док је чињеница да ли су ти доприноси једнако вриједни – ирелевантна. Занемаривање разлике између извр-

⁹ У суштини, ријеч је о екстензивном и рестриктивном схватању извршиоца кривичног дјела.

¹⁰ Leopold Zimmerl, „Täterschaft, Teilnahme, Mitwirkung”; *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1935, 576.

¹¹ Према Хорсту Шрöderу (*Horst Schröder*), технички проблем учешћа односи се на то ко се може сматрати извршиоцем и он уједно претходи материјално-правном проблему. Материјално-правни проблем је усмјерен на питање инкриминисања различитих облика учешћа и, с тим у вези, њиховог кажњавања, вид. Horst Schröder, „Der Taterbegriff als ‚technisches‘ Problem”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1938, 472.

¹² Вид. *ampl.* Claus Roxin, *Strafrecht – Allgemeiner Teil - Band 2 (Besondere Erscheinungsformen der Straftat)*, Verlag C. H. Beck, München 2003, 5; Walter Gropp, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Springer 2005, 350. Теорије су настале почетком XX вијека, од стране Бернарда Геца (*Bernard Getz*), аутора познатог КЗ Норвешке из 1902. године, вид. *ampl.* М. Babić, I. Marković, 298; J. Vogel, 152.

¹³ Вид. */Heine/* Adolf Schönke, Horst Schröder, *Strafgesetzbuch Kommentar*, Verlag C. H. Beck, München 2010, 474; D. Kleszczewski, 26.

¹⁴ Н. Schröder, 461. Вид. *ampl.* Недељко Јованчевић, „Појам извршилаштва у савременом кривичном праву”, *Бранич* 3–4/2005, 32.

шења и учествовања посљедица је апстрахована карактеристика које су заједничке свим облицима учешћа, колико год да су различити, допуштајући ово као полазну основу кажњавања.¹⁵ Ово схватање не сматра „извршење” кривичног дјела зависним од „конкретне/непосредне” радње, већ чини сваког ко је на неки начин учествовао у извршењу кривичног дјела кривичноправно одговорним.¹⁶ Не прави се разлика између лица која су учествовала у његовом извршењу, нити се приступа вредновању њихових доприноса. По неким, извршилац кривичног дјела је свако ко предузме радњу која се може сматрати узроком (*causa*) наступјеле посљедице.¹⁷ Неки посебан појам саучесништва крај општих начела која важе за кажњавање извршиоца према овоме схватању није ни потребан, нити би биле потребне неке посебне одредбе о саучесништву, јер се сви учесници кажњавају по општим начелима која важе за извршиоца кривичног дјела.

Екстензивни појам извршиоца кривичног дјела постоји и у, истина ријетким, савременим кривичним законодавствима, нпр. италијанском,¹⁸ аустријском¹⁹ законодавству, кривичном законодавству на нивоу Босне и Херце-

¹⁵ Н. Schröder, 461.

¹⁶ Hermann Roeder, „Exklusiver Täterbegriff und Mitwirkung am Sonderdelikt”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1957, 226.

¹⁷ Вид. L. Zimmerl, 576; Bogdan Zlatarić, „Napomene o saučesništvu u novom Krivičnom zakoniku”, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 1/1951, 116–117; упор. Н. Roeder, 228.

¹⁸ Кривични закон Италије извршење кривичног дјела регулише у поглављу трећем. Иако се не наилази на експлицитно одређење извршиоца кривичног дјела, у трећој секцији овога поглавља, под називом *О компенцији више лица у злочину*, регулисано је кажњавање више лица у извршењу кривичног дјела (члан 110). Овдје је предвиђено: „Када више лица учествује у истом кривичном дјелу, свако од њих биће кажњено предвиђеним казнама, осим уколико то закон другачије не одређује”. Законодавац је у овој одредби на један уопштен начин одредио могућност учешћа више лица у остварењу кривичног дјела, без њихове диференцијације, *Codice Penale (Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398)*, доступно на <http://www.uwm.edu.pl/kpkm/uploads/files/codice-penale.pdf>, 12. 2. 2019.

¹⁹ И аустријски законодавац је у члану 12 Кривичног закона уопштено истакао да су сви учесници у кривичном дјелу његови извршиоци. Кривично дјело не чини само непосредни извршилац, већ и свако ко изабере/опредијели другог са циљем да се кривично дјело изврши, односно, свако ко на други начин допринесе његовом извршењу. Ипак, иако не директно у наведеним одредбама, аустријски законодавац помиње термине који означавају различите облике учешћа у остварењу кривичног дјела. То је учињено у дијелу који се односи на казне. Тако, у члану 33, законодавац у ставу 3 као отежавајућу околност предвиђа „завођење другог да изврши кажњиву радњу”, а у истом члану помиње и „аутора или подстрекача у односу на кажњиву радњу учињену од стране више лица, или водећег учесника у кривичном дјелу”. На супротној страни, члан 34 упућује на олакшавајуће околности које представљају разлог за ублажавање казне. У њих се убраја и „извршење кривичног дјела под утицајем трећег лица или из страха или послушности” (став 4) као и околност да је лице „само на мање важан начин учествовало у кажњивим радњама предузетим од стране више лица”. Дакле, иако је ријеч о монистичком моделу, у дијелу који се односи на индивидуализацију казне, извршена је диференцијација појединих облика учешћа у остварењу кривичног дјела, што

говине (индивидуална кривична одговорност),²⁰ као и у англосаксонском кривичном праву. Овако прихваћен монистички модел проналази се и у Статуту Хашког трибунала (Међународни кривични суд за бившу Југославију, сада Међународни резидуални механизам за кривичне судове), у дијелу у коме се регулише *индивидуална кривична одговорност* (члан 7 став 1).²¹ Висок степен неодређености, као основно обиљежје овог схватања, оставља широке могућности да се, са једне стране, избјегне оцјена облика учешћа једног лица у кривичном дјелу, задовољавајући се утврђивањем постојања било каквог доприноса у његовом остварењу и на тај начин додијели статус учиниоца или извршиоца²² одређеном лицу. Све ово је нужно праћено и предвиђањем једнаких казних оквира за све учеснике.²³

Недостаци овог темељног учења о извршиоцу кривичног дјела су бројни и надилазе његову једноставност и практичност. Прије свега, Шродер примјеђује да чак и слѣдбеници концепта, признајући логичку разлику између чина извршења и учешћа (истина, настојећи да не напуштају екстензивни концепт), излазе из оквира својих схватања.²⁴ Надаље, екстензивни концепт можда прави уштеде законодавцу у смислу да није изложен тешкоћама које се односе на демаркацију појединих облика учешћа у остварењу кривичног дјела, али, како то примјеђује и Цимерл (*Zimmerl*), угрожава значај закона.²⁵ Такође, једнострано се истиче узрочност појединих доприноса и губи се из вида да се у томе не исцрпљује њихово социјално и вриједносно значење.²⁶ Тиме што свим облицима учешћа више лица у остварењу кривичног дјела признаје једнаке правне учинке, ово схватање није у стању изразити специфичност неких облика саучесника па води и до неприхватљивих практичних консеквенци.²⁷ Тако се неоправдано проширује кажњивост, како на неуспјело помагање које се изједначаје са неу-

је пропраћено и одговарајућом терминологијом, Кривични закон Аустрије од 23. 1. 1974. године, доступно на www.legislationline.com, 23. 12. 2018.

²⁰ Према ставу 1 члана 180, за конкретно кривично дјело одговорно је лице које „планира, покрене, нареди, учини или подстрекава или помаже у планирању, припремању или учињењу кривичних дјела...”, вид. Кривични закон Босне и Херцеговине (*Службени гласник БиХ*, бр. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 08/10, 47/14, 22/15 и 40/15). О овоме вид. Dragana Vasiljević, “Pojedina pitanja inkriminisanja pripremanja krivičnog djela”, *Crimen* 2/2022, 188.

²¹ M. Babić, 89.

²² Отуда и назив „*Sentencing Oriented Model*”, вид. J. Vogel, 159.

²³ Petar Novoselec, *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet, Zagreb 2009, 329.

²⁴ H. Schröder, 467.

²⁵ L. Zimmerl, 578.

²⁶ P. Novoselec, 329; упор. /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 474.

²⁷ Вид. Галас (*Gallas*) и Мајер (*Mayer*), вид. Rabie, M. A., „Kriterien zur Identifizierung des Täters und seiner Abgrenzung von dem Teilnehmer im deutschen Strafrecht”, *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa* 1/1971, 37.

спјелим извршилаштвом и неуспјелим подстрекавањем²⁸ тако и на нехатно подстрекавање и нехатно помагање у случајевима нехатних кривичних дјела.²⁹ Поред тога, потешкоће се јављају и када су у питању власторучна кривична дјела и *delicta propria*, јер се примјеном овог схватања као извршиоци кривичног дјела могу сматрати и лица која власторучно не врше кривично дјело, односно лица која немају тражена својства. Узимајући у обзир чињеницу да је то неспојиво са правном природом ових кривичних дјела, лица која учествују у њиховом извршењу (без назначених квалитета) морала би се оставити некажњивим, што је, према овом концепту, криминалнополитички недопустиво. Поред наведеног, према Златарићу, овај концепт би довео да тога да би кажњивости измицали и подстрекач и помагач у свим случајевима кривичних дјела са субјективним елементима бића (нпр. намјера, користољубље) ако код њих не постоји такав субјективан моменат.³⁰ И на крају, могућност ублажавања казне која је предвиђена код појединих облика учествовања у извршењу кривичног дјела, досљедном примјеном овога схватања не би се могла примијенити.³¹ Све су ово разлози зашто екстензивно схватање извршиоца кривичног дјела није прихваћено у великој већини савремених кривичних законодавстава.

На крају, ипак не треба занемарити чињеницу да је и модел екстензивног извршиоца кривичног дјела нужно примјењив у појединим случајевима. Тако, савремена кривична законодавства у посебном дијелу редовно садрже инкриминације које се односе на оснивање злочиначких удружења/удруживање за чињење кривичног/их дјела.³² У овим случајевима, организатор се кажњава и за кривично дјело које учини припадник злочиначког удружења, што представља екстензивно схватање извршиоца кривичног дјела.³³

²⁸ Упор. W. Gropp, 351.

²⁹ B. Zlatarić, 118.

³⁰ B. Zlatarić, 118.

³¹ W. Gropp, 351.

³² Кривични закон Босне и Херцеговине (*Службени гласник БиХ*, бр. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 08/10, 47/14, 22/15 и 40/15) у посебној глави XXII (Договор, припремање, удруживање и организовани криминал) регулише ову материју. Удруживање ради чињења кривичних дјела (члан 249 КЗ БиХ), односно удруживање ради вршења кривичних дјела из члана 365 Кривичног законика Републике Српске (*Службени гласник РС*, бр. 63/17) састоји се у „организовању групе људи или на други начин удруживању три или више лица у циљу учињења кривичних дјела прописаних законом Босне и Херцеговине, за које се може изрећи казна затвора од три године или тежа казна”, односно организовању или руковођењу „групом којој је циљ вршење кривичних дјела за која се може изрећи казна затвора од три године...”, када је у питању КЗ Републике Српске. Удруживање ради вршења кривичних дела је предвиђено у члану 346 Кривичног законика Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

³³ Поред наведеног, проналазе се схватања да се екстензивни појам извршиоца кривичног

1.1.2. Рестриктивно схватање (диференцирајућа или акценсорна концепција) учешћа више лица у остварењу кривичног дјела

Рестриктивно схватање појма извршиоца кривичног дјела полази од тога да се као извршилац јавља лице које је предузело радњу извршења³⁴ или извршава битне елементе бића кривичног дјела. Јавља се као реакција на екстензивно тумачење извршиоца кривичног дјела, а, прије свега, на чињеницу да је погрешно изједначавати све учеснике у остварењу кривичног дјела те предвиђати јединствене казнене оквири за све њих.³⁵ Оно почива на схватањима објективне теорије чији је језички израз да је „извршилац онај који потпуно или дјелимично лично изврши описане радње у обиљежјима дјела из посебног дијела”.³⁶ Ипак, Мајер наводи да то не мора бити нужно радња извршења кривичног дјела, али да се сваки допринос извршењу кривичног дјела не може сматрати извршилаштвом.³⁷

Рестриктивно схватање извршиоца кривичног дјела у основи има концептуалну диференцијацију између извршилаштва и саучесништва.³⁸ Извршењем кривичног дјела не може се сматрати било какво учешће (допринос), већ само оно што је предвиђено у законским одредбама (прије свега, радња извршења).³⁹ То је она радња којом се *de facto* спроводи дјелатност која није нити спорна нити упитна...⁴⁰ Дјелатности подстрекавања и помагања налазе се изван бића кривичног дјела и кривичноправне одредбе посебно предвиђају кривичну одговорност и за њих. Те одредбе су, стога, само разлози проширења кажњивости. Ово схватање јасно поставља границе између извршилаштва и саучесништва у ужем смислу: критеријум се налази, како то истиче Роксин (*Roxin*),⁴¹ у „реализацији” кривичног дјела. Извршилачке дјелатности⁴² су, према томе, оне радње којима се реализује (извршава) кривично дјело. Слиједи логичан разлог зашто остали облици учешћа нису извршење: не испуњавају захтјев дјела. А да би те дјелатно-

дјела нужно примјењује и у погледу нехатних кривичних дјела, упор. Volker Haas, „Kritik der Taterschattslehre”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/2007, 525.

³⁴ L. Zimmerl, 576. Схватања потичу од Бајлинга (*Beiling*), Франка (*Frank*), Хеглера (*Hegler*) и Цимерла (*Zimmerl*), вид. Н. Roeder, 226.

³⁵ Упор. W. Gropp, 352.

³⁶ Оваквог схватања су Маурах (*Maurach*), Гезел (*Gössel*) и Ципф (*Zipf*) који се у основи позивају на учење Бајлинга, Н. Јованчевић, 34.

³⁷ М. А. Rabie, 32.

³⁸ J. Vogel, 152; Н. Roeder, 226–227.

³⁹ Вид. *ampl.* C. Roxin, 7; W. Gropp, 352.

⁴⁰ Н. Schröder, 464.

⁴¹ C. Roxin, 7.

⁴² Не треба губити из вида да извршилачке дјелатности подразумевају, поред извршилаштва, посредно извршилаштво и саизвршилаштво, вид. *ampl.* /Heine/ A. Schönke; Н. Schröder, 473.

сти стекле предзнак „извршилачких”, било би потребно да се у биће уведу нове чињенице за чије извршење би се могло казнити. То се не дешава из разлога што ове форме понашања не представљају независно понашање, већ само учешће у реализацији појединих чињеница у вези са конкретним кривичним дјелом.⁴³

Појам рестриктивног извршиоца кривичног дјела може да се појави у два облика. Најуже схватање овога појма полази од тога да је извршилац оно лице које само изврши кривично дјело, док друго поимање проширује овај појам како на посредног извршиоца, тако и на саизвршиоца.^{44 45 46} Доследном примјеном првог схватања долази се у ситуацију да се и саизвршилаштво може сматрати саучесништвом, а не извршилаштом. Ипак, како саизвршилаштво има одлике и извршилаштва и саучесништва, уобичајена је подјела саучесништва на саучесништво у ужем смислу и саучесништво у ширем смислу. При томе, саучесништво у ужем смислу обухвата подстрекавање и помагање, док саучесништво у ширем смислу, поред ових дјелатности, обухвата и саизвршилаштво.^{47 48} Зна-

⁴³ Вид. Н. Schröder, 466.

⁴⁴ З. Стојановић, 246.

⁴⁵ Родер (*Roeder*) је у њемачком кривичном праву предочио нормативно-екстензивни појам извршиоца кривичног дјела: „Извршилац кривичног дјела није само онај ко остварује чињенице предузимањем радње кривичног дјела, већ и онај ко га реализује тако што наведе другог да изврши кривично дјело, као и онај ко учествује у (са)извршењу, а његове радње не представљају помагање и подстрекавање”, Н. Roeder, 233. Истина, ово помало нејасно одређење упућује на друго, проширено схватање извршиоца кривичног дјела. Саизвршилаштво је посредно одређено кроз предузимање радњи које не представљају нити помагање нити подстрекавање, док „навођење другог” на извршење кривичног дјела упућује како на подстрекавање тако и на посредно извршилаштво. Међутим, ако су дјелатности (са)извршења дјелатности које нису, између осталог, подстрекачког карактера, онда би и дјелатностима „навођења другог” требали приписати исти (извршилачки) квалитет – посредно извршилачки. Извршилаштво би према овом концепту сачињавало: непосредно извршилаштво, посредно извршилаштво и саизвршилаштво.

⁴⁶ Према теорији одговорности, извршилац кривично дјело чини сам уколико између њега и остварења забрањене посљедице не „стоји” нити једна друга особа. Лице чини кривично дјело „посредством другог”, тј. као посредни извршилац (а не само као подстрекач) уколико између њега и забрањене посљедице „стоји” друго лице које није кривично одговорно. И на крају, лица чине кривично дјело „заједно” као саизвршиоци (а не само у улози помагача) уколико су доприноси учесника дати паралелно и уколико допринос има довољну тежину, тј. релевантну функцију за извршење кривичног дјела, вид. Holm Putzke, „Entscheidungsbesprechung Abgrenzung von Mittäterschaft und Beihilfe - BGH, Beschl. v. 11. 7. 2017 – 2 StR 220/17”, *Zeitschrift für das Juristische Studium* 3/2018, 294.

⁴⁷ Стојановић истиче да „наша теорија, па и законодавство, остају при првобитном најужем схватању појма извршиоца, што за последицу има сврставање саизвршилаштва у саучесништво...”, вид. З. Стојановић, 246. Вид. Миодраг Н. Симовић, Драган Јовашевић, *Лексикон кривичног права Босне и Херцеговине*, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево 2018, 572–574.

⁴⁸ Таховић у оквиру саучесништва у ширем смислу разликује „извршиштво, саизвршиштво

чајно је напоменути и чињеницу да један дио теорије као генусни појам узима *учествовање више лица у извршењу кривичног дјела*, у оквиру кога егзистирају саучесништво и извршилаштво (*species*),⁴⁹ што је можда и прикладније.

Већина савремених (европских) кривичних законодавстава, као и кривичноправна теорија, предност дају моделу рестриктивног извршиоца кривичног дјела (у његовом савременом облику), по узору на њемачко кривично право.⁵⁰ Постоји тзв. „тројство” учествовања у остварењу кривичног дјела: извршење, подстрекавање и помагање.⁵¹ Када је у питању извршилаштво, треба одмах рећи да рестриктивно схватање у најужем смислу није усвојено нити у једном савременом кривичном закону/ику. Појам извршиоца кривичног дјела у модерном кривичном законодавству је ипак нешто шири и обухвата, поред (непосредног) извршилаштва, и посредно извршилаштво, односно саизвршилаштво.

Дискусија у овом одјељку била је усмјерена на два питања. Прије свега, по питању онтолошке природе учешћа у остварењу кривичног дјела, сасвим оправдано кривичноправна теорија, а и пракса, прихватају монистичку концепцију учешћа у остварењу кривичног дјела. Затим, треба се сложити и са схватањима која предност дају рестриктивном схватању извршиоца кривичног дјела. Можда најзначајнији аргумент у прилог овом ставу произлази из чињенице да се на овај начин већ на самом почетку, тј. у самим основама кривичног права, исправно приступа диференцирању појединих учесника у остварењу кривичног дјела. Када је у питању екстензивно схватање извршиоца кривичног дјела, оно

и саучесништво у правом смислу” док се у оквиру саучесништва у ужем смислу налази „подстрекавање, помагање и организовање”. За овог аутора, саучесништво у ширем смислу је општи, а саучесништво у ужем смислу посебни институт, вид. Ј. Таховић, 286.

⁴⁹ В. Камбовски, 493; вид. такође В. Камбовски (2001), 7. Ово је случај, како ће се и видјети, у њемачком кривичном праву. Проналазе се и схватања према којима се сви учесници у остварењу неког кривичног дјела називају једним именом – саучесници у ширем смислу – што представља највиши појам под који се подводе све форме учешћа у остварењу једног кривичног дјела, вид. Игор Вуковић, *Кривично право – општи део*, Правни факултет Универзитета у Београду 2021, 363.

⁵⁰ Вид. Шонке (Schönke) и Шродер (*Schröder*), Јешек (*Jescheck*), Галас (*Gallas*) Мајер (*Mayer*), М. А. Рабије, 39.

⁵¹ Тако је у њемачком кривичном праву ријеч, са једне стране, о извршилаштву (*Täterschaft*) које обухвата непосредно извршилаштво (*unmittelbare Täterschaft*), посредно извршилаштво (*mittelbare Täterschaft*) и саизвршилаштво (*Mittäterschaft*), а са друге, о саучесништву (*Teilnahme*) које обухвата подстрекавање (*Anstiftung*) и помагање (*Beihilfe*), док у француском кривичном праву саучесништво (*complicité*) обухвата подстрекавање (*provocation*) и помагање (*aide or assistance*).

само привидно одриче диференцијацију учешћа у извршењу кривичног дјела, јер се њој нужно приступа приликом одмјеравања казне. А да би се приступило диференцирању учинилаца приликом кажњавања, ипак је потребно током тумачења уважавати различитост чињеничног стања у сваком појединачном случају.

Иако поменуто диференцирање представља чест случај у савременом кривичном праву, потешкоће се јављају приликом појмовног одређивања појединих облика учешћа у остварењу кривичног дјела. С тим у вези, варијанта одређивања непосредног извршилаштва као јединог облика извршилаштва не чини се исправном из разлога што се у том случају саизвршилаштво нужно схвата као хибрид извршилачко-саучесничке дјелатности. Досљедним прихватањем оваквог схватања, помагање и подстрекавање као облици учешћа се одређују као саучесништво у ужем смислу, док заједно са саизвршилашвом чине саучесништво у ширем смислу. Због тога се ваља приклонити доста бољем рјешењу према коме треба на прво мјесто издвојити генусни појам **учешћа у остварењу кривичног дјела**, који се затим дијели на, са једне стране, **извршилаштво (непосредно, посредно и саизвршилаштво)**, и са друге стране, **саучесништво (подстрекавање и помагање)**.

Одјељак 2. Појмовно одређење извршилаштва (и саучесништва) у кривичном дјелу

2.1. Опште напомене о извршилаштву (и саучесништву) у кривичном дјелу

У изучавању извршиоца кривичног дјела као основног елемента полази се од (умјерено) рестриктивног схватања. Извршилац је лице које остварује обилежја бића конкретног кривичног дјела.⁵² Несхваћен у строго рестриктивном смислу, он се, стога, сасвим исправно појављује у три вида. Ријеч је о непосредном извршилаштву, посредном извршилаштву и саизвршилаштву. И једно и друго и треће у своме меритуму има извршилаштво. (Непосредно) извршилаштво подразумијева предузимање дјелатности којима једно лице „самостално”⁵³ остварује биће конкретног кривичног дјела, посредно саизвршилаштво постоји у случајевима када једно лице посредством другог извршава кривично дјело, док саизвршилаштво подразумијева заједничко извршење кривичног дјела.⁵⁴ Остале дјелатности које могу да „прате” извршење кривичног дјела су подстрекавање (умишљајно навођење лица на извршење кривичног дјела) и помагање (предузимање дјелатности којима се олакшава извршење кривичног дјела).

2.2. Облици извршилаштва

2.2.1. Појединачно (непосредно) извршилаштво

Извршилаштво, односно непосредно или појединачно извршење кривичног дјела (*Unmittelbare Täter, Alleintäter*), постоји у случајевима када особа властитим чињењем или нечињењем изврши кривично дјело. Ријеч је о предузимању радњи које се налазе у законским описима бића кривичних дјела. На овај начин, извршилац се везује за законско биће кривичног дјела. То је лице које

⁵² C. Roxin, 7.

⁵³ C. Roxin, 9; уоп. Volker Krey, *Deutsches Strafrecht – Allgemeiner Teil 2: Täterschaft und Teilnahme*, Kohlhammer 2008, 8.

⁵⁴ *Ibidem*.

лично,⁵⁵ непосредно, самостално⁵⁶ и на противправан начин остварује објективна и субјективна обиљежја кривичног дјела,⁵⁷ лице које одређује извршење и начин извршења кривичног дјела или једноставно „господар дјела” (*Herrn der Tat*), како то истиче Ламп (*Lampe*).⁵⁸ То је онај „ко одузме туђу покретну ствар...”, „ко направи лажну или преиначи праву исправу”, „ко другог противправно затвори”... Есенцијална карактеристика појединачног извршиоца јесте његова непосредност. Иако, у зависности од природе кривичног дјела, лице може да се служи различитим средствима, оружјем, оруђем, животињама, природном или произведеном енергијом,⁵⁹ оно радњу извршења предузима непосредно, самостално, у смислу непостојања најмање још једног лица са којим заједнички предузима радњу или на други битан начин остварује кривично дјело; односно непостојања другог долусног или недолусног лица преко кога остварује кривично дјело.

У већини савремених кривичних законодавстава, појединачни или непосредни извршилац није законска категорија. Иако постоје тенденције одређивања појединачног извршилаштва у овом смислу, његово нормативно одређење данас се проналази тек у неколицини законодавстава, нпр. у Кривичном закону Њемачке (члан 25 став 1),⁶⁰ Кривичном закону Француске (члан 121–4),⁶¹ односно Казненом закону Хрватске (члан 36 став 1).⁶² И овдје су присутне диференцијације; за разлику од КЗ Француске у коме се као непосредни извршилац одређује онај „ко почини законом забрањено дјело”, КЗ Њемачке и КЗ Хрватске у својим одредбама извршиоца одређују као „особу која властитим чињењем или нечињењем (или посредством друге особе) изврши кривично дјело”. Види се да, иако нормативно уређују непосредно извршилаштво, њемачки, а по угледу на њега, и хрватски законодавац, предвиђају постојање извршилаштва и посредством другог, односно посредно извршилаштво, одјељујући га на тај начин од саучесништва у ужем смислу. Код осталих законодавстава непосредно извршилаштво се одређује на „посредан” начин, из нормативно одређеног саизвршилаштва; кроз саизвршилаштво се одређује и извршилаштво. Поред

⁵⁵ V. Krey, 7; /Heine/ A. Schönke, H. Schröder, 485; Ernest-Joachim Lampe, „Tätersysteme: Spuren und Strukturen”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/2007, 474.

⁵⁶ W. Gropp, S. 348; упор. V. Haas, 523.

⁵⁷ /Heine/ A. Schönke, H. Schröder, 473; В. Камбовски, 518.

⁵⁸ E. J. Lampe, 474. Вид. H. Roeder, 226.

⁵⁹ Н. Јованчевић, 37; В. Камбовски, 518.

⁶⁰ Кривични закон Њемачке из 1998. године, доступно на www.legislationline.com, 22. 12. 2018.

⁶¹ Кривични закон Француске од 13. 5. 1996. године и 10. 7. 2000. године, доступно на www.legislationline.com, 12. 10. 2018.

⁶² Kazneni zakon Hrvatske, *Narodne novine RH*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19 i 84/21.

наведеног, непосредно или појединачно извршилаштво се по природи ствари претпоставља⁶³ у бићима кривичних дјела⁶⁴ и управо их из овога разлога законодавац почиње са већ поменутиим „ко”⁶⁵ – у једнини.

Како и кривични закони/ци који уређују (са)извршилаштво у одредбама општег дијела не говоре ништа више од тога да је извршилац лице које „чињењем или нечињењем почини кривично дјело”, може се стећи утисак да дефиниција извршилаштва не представља неку стварну потребу, јер је у сваком законском бићу предвиђено ко је извршилац.⁶⁶ То је референтно лице сваке појединачне инкриминације у оквиру суме свих позитивноправних инкриминација.⁶⁷ Но, ипак би се требало водити рачуна о методолошкој исправности и предности коју нуди законско одређење извршилаштва у одредбама општег дијела, а која се огледа у постављању јаснијих оквира, а самим тим лакшег сагледавања односа и разграничења од саучесништва у ужем смислу.⁶⁸

2.2.2. Саизвршилаштво

Саизвршилаштво (*Mittäterschaft*), обједињујући доступна теоријска и нормативна схватања,⁶⁹ постоји када два или више лица уз свијест о заједничком дјеловању предузимају (умишљајно или нехатно) радњу извршења кривичног дјела или на други (битан) начин умишљајно остварују кривично дјело.^{70 71} Јасно се увиђају основни елементи овог института. Ријеч је о субјективном

⁶³ Ивана Симовић Хибер, „Проблеми класичног схватања саучесништва у савременим условима”, *Ревизија за криминологију и кривично право* 1/2010, 91.

⁶⁴ Упор. М. Köhler, 489.

⁶⁵ V. Grey, 7; М. Köhler, 488; Н. Јованчевић, 29; Rolf Dietrich Herzberg, „Täterschaft, Mittäterschaft und Akzessorietät der Teilnahme“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1987, 49.

⁶⁶ Н. Јованчевић, 29.

⁶⁷ И. Симовић Хибер, 91.

⁶⁸ Вид. и Н. Јованчевић, 30.

⁶⁹ Разлог наведеног јесте што јединственог одређена саизвршилаштва нема, јер оно зависи од теоријског схватања које преовладава. Поред наведеног, уважавајући све учесталију појаву заједничког извршења кривичног дјела, поједина законодавства (нпр. хрватско и српско) прибјегавају, како ће се и увидјети, изричитом одређивању и могућности нехатног саизвршилаштва.

⁷⁰ Драгана Васиљевић, „Правна природа организацијске власти над дјелом – Organization-sherrshaft”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2017, 887.

⁷¹ Саизвршилаштво, односно сакривичност према Сергејевском представљало је најпростији облик саучешћа у коме су „сви саучесници равни пред собом, тј. радња једног од њих, по целокупној оцени субјективне и објективне њене стране, изједначаје се са радњом свих осталих”, Гојко Павловић, „Кривично право – општи део (по Н. Д. Сергејевском): Саучешће – присаједињавање кривичне радње једног лица радњи другог лица”, *Crimen* 2/2014, 244.

елементу који се јавља у виду свијести о заједничком извршењу кривичног дјела и о објективном елементу који се манифестује у заједничком остварењу радње извршења или заједнички на неки други (битан) начин доприношењу остварењу кривичног дјела.⁷²

Потребно је разјаснити нешто друго, а то је мјесто саизвршилаштва у контексту „учешћа више лица у остварењу кривичног дјела”. Иако је у теорији спорно да ли саизвршилаштво представља облик извршилаштва или облик саучесништва, треба га схватати као један вид извршилаштва, тј. (са)извршилачку дјелатност. Конклузија је сасвим логична. Уколико се саизвршилаштво не би посматрало као облик извршилаштва, већ као саучесништво, онда би лице било и саучесник у извршењу сопственог кривичног дјела, што не одговара правној природи саучесништва које представља саучествовање у дјелу другог, тј. туђем кривичном дјелу. Чини се да одговор на ово питање зависи и од тога како се посматра и теоријски уопште одређује феномен „учешћа више лица у остварењу кривичног дјела”. Уколико се прихвате схватања да „учешће више лица у остварењу кривичног дјела” (поред извршилаштва) представља саучесништво које се, опет, састоји из саучесништва (у ужем смислу) и саучесништва у ширем смислу (саизвршилаштво), саизвршилаштво ће се сврстати у саучесништво (истина у ширем смислу).⁷³ Међутим, иако се, и према овом, само формално одређује као саучесништво (у ширем смислу), саизвршилаштво то ипак није. Код саизвршилаштва, како је истакнуто, лице превасходно учествује у остварењу „свог” кривичног дјела, а не туђег. С обзиром на то, примјеренијим се чине схватања⁷⁴ према којима је исправније прихватање генусног појма „учествовање више лица у остварењу кривичног дјела”, чије би саставнице представљале извршење кривичног дјела (непосредно извршење, посредно извршење и саизвршење) и саучесништво (помагање и подстрекавање). Ако се овако разумије „учешће више лица у остварењу кривичног дјела”, саизвршилаштво представља облик извршилаштва који постоји када више лица, која испуњавају све услове који се захтијевају за извршиоца, на основу заједничке одлуке, свјесно и вољно изврше одређено кривично дјело.

⁷² Д. Васиљевић, 887.

⁷³ Вид. /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 473.

⁷⁴ Ово се проналази и у њемачкој кривичноправној доктрини, гдје се издваја учешће у извршењу кривичног дјела, односно учесник (*Beteiligter*) који обухвата извршиоца кривичног дјела (*Täter*) и саучесника (*Teilnehmer*), вид. V. Krey, 2; упор. Georg Freund, *Strafrecht Allgemeiner Teil: Personale Straftlehre*, Springer 2008, 379; J. Vogel, 152; В. Камбовски, 493.

2.2.3. Посредно извршилаштво

Посредно извршилаштво (*Mittelbare Täterschaft*) представља извршење кривичног дјела посредством или помоћу другог лица.⁷⁵ У овим случајевима, једно лице своје криминалне намјере остварује преко другог, дакле, кривично дјело се остварује „туђим рукама”.⁷⁶ То је специфичан облик учешћа два лица у остварењу кривичног дјела у коме не постоји нити извршилаштво, нити саучесништво.

Иако је и његова правна природа спорна, ријеч је без сумње о једној подврсти⁷⁷ извршилаштва, тј. фигури која је супсидијарна у односу на саучесништво и која се активира у случају неиспуњености услова за постојање подстрекавања и помагања. Наведено је присутно у случајевима у којима саучесник користи непосредног извршиоца као долусно/недолусно оруђе за извршење одређеног кривичног дјела, избјегавајући при томе, кроз примјену правила о лимитираној акцесорности, да му се то дјело стави на терет, јер га непосредни извршилац са своје стране „није учинио”.⁷⁸ Неопходност и оправданост употребе посредног извршиоца јавља се код неколико констелација.

Прву констелацију чине случајеви када посредник (средство) не остварује обилежја кривичног дјела. Не остварује се противправно дјело, што је према теорији лимитиране акцесорности услов за кажњавање саучесништва. Особа која искористи заблуду жртве приказујући да је ватрено оружје празно, и на тај

⁷⁵ Овај институт се јавио у њемачкој кривичноправној теорији као својеврстан одговор на концепцију екстремне акцесорности саучесништва према којој се за кажњавање саучесника тражило да кривично дјело буде у потпуности остварено, што подразумева и постојање кривике на страни извршиоца. Посљедица је непостојање саучесништва (прије свега, подстрекавања) у свим случајевима у којима је посредник лице које није криво (нпр. дијете, неурачунљиво лице, лице које поступа у неотклоњивој заблуди и слично). Иако је и теорија лимитиране акцесорности понудила одговарајућа рјешења код ових констелација (у смислу да за постојање саучесништва /подстрекавање/ није потребна кривица извршиоца, већ остварење противправног дјела), примјена посредног извршилаштва није изгубила значај; вид. С. Roxin, 22; V. Krey, 7; Klaus Hoffmann – Holland, „Die Beteiligung des Garanten am Rechtsgutsangriff: Zur Abgrenzung von Täterschaft und Behilfe durch Unterlassen”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/2006, 631; /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 473; Jürgen Baumann, „Mittelbare Täterschaft oder Anstiftung bei Fehlvorstellungen über den Tatmittler”, *Juristen Zeitung*, 8/1958, 230; R. D. Herzberg, 49.

⁷⁶ М. Babić, I. Marković, 293. У литератури се још сусрећу и називи *извршилац – послужилац*, односно *паралелни извршилац*, вид. Н. Јованчевић, 40; F. Ваčić, 316; Johannes Wessels; Werner Beulke, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Verlag C. H. Beck, München 2009, 202; упор. Otto Triffterer, *Österreichisches Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Springer – Verlag, Wien – New York 1994, 401.

⁷⁷ J. Baumann, 2.

⁷⁸ Драгољуб Р. Атанацковић, „Саучесништво у кривичном делу”, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право* 1–2/1995, 33.

начин је наведе да пуца на себе из овога разлога, не може бити подстрекач. За разлику од, на примјер, кривичног дјела навођење на самоубиство и помагање у самоубиству (члан 129 КЗ РС)⁷⁹ које, у ствари, представља инкриминисано саучесништво, у случајевима у којима је лице (у овоме случају жртва) доведено у заблуду, оно не зна да „иде у смрт” и то не жели, па се не може сматрати самоубицом, а особе које га доводе или одржавају у заблуди, саучесницима. Слично је и у Велцеловом (*Welzel*) примјеру, гдје наставник наговара ученика да поједе комад пластичног цријева.⁸⁰ Ученик се по природи ствари сам тјелесно повређује, што не представља кривично дјело. Како нема противправног дјела, нема ни евентуалног подстрекавања, а тиме ни одговорности наставника. Како би се овакви случајеви нужно налазили изван домена кривичног права, овдје може бити ријечи једино о посредном извршилаштву.⁸¹

Надаље, посредно извршилаштво постоји и у случајевима када посредник (средство) није слободан у избору понашања, тј. дјелује под присилом. У овом случају, лице које предузима радњу кривичног дјела (посредник) јесте неслободно средство. Оно дјелује под утицајем силе коју на њега врши посредни извршилац и његове радње нису радње једног *actus humanus-a*. Сила се може испољити у свом пуном квалитету, као *vis absoluta*, у случају чега посредник наличи каквом „механичком средству”⁸² и није неопходно да предузме радњу извршења. На примјер, лице А гурне лице Б на лице Ц које стоји на врху степеница и на тај начин проузрокује пад лица Ц и тешку тјелесну повреду. У оваквим случајевима не постоје потешкоће у квалификовању понашања првог лица. Ријеч је о посредном извршилаштву, а према неким ауторима, и о извршилачкој дјелатности.⁸³ Посредник није у потпуности слободан у избору понашања ни у случајевима компулзивне силе. Љекар, кога мушкарац употребом пиштоља принуди да изврши противправни прекид трудноће његовој пријатељици,⁸⁴ поступа у крајњој нужди (искључена је противправност) и не може се сматрати извршиоцем. Како се овакви случајеви не могу рјешавати у смислу постојања саучесништва (подстрекавања) на страни првог лица, оно постаје посредни извршилац.

Трећој констелацији припадају случајеви када се посредни извршилац послужи лицем које се налази у заблуди. Превасходно се ради о заблуди о

⁷⁹ Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, број 63/17.

⁸⁰ Hans Welzel, *Das Deutsche Strafrecht*, De Gruyter 1989, 75.

⁸¹ P. Novoselec, 347; В. Камбовски, 529.

⁸² Игор Вуковић, *Покушај кривичног дела*, докторска дисертација (необјављена), Правни факултет, Београд 2008, 99.

⁸³ В. Камбовски, 528.

⁸⁴ Примјер Новоселца, вид. P. Novoselec, 347.

бићу кривичног дјела. Ко лажним пријављивањем наведе овлашћено лице да одређено лице лиши слободе,⁸⁵ не може се сматрати подстрекачем, јер не ствара код посредника одлуку о извршењу кривичног дјела, већ га због његовог незнања користи као средство. Слично наведеном, статус посредног извршиоца не може се одрећи ни ловцу који наведе другог ловца да пуца на „животињу” која се налази у жбуну, гдје се у ствари налази човјек.⁸⁶ Они су, стога, посредни извршиоци кривичних дјела из члана 143 КЗ РС, односно 124 КЗ РС. У истој позицији се налази и недолусно средство које извршава наредбу претпостављеног,⁸⁷ нпр. код кривичног дјела шпијунаже (члан 291 КЗ РС). Ово кривично дјело се може, између осталог, извршити прикупљањем повјерљивих војних, економских или службених података у намјери да се предају страни држави. Уколико неко лице које има ову намјеру нареди другом лицу (коме недостаје субјективни елемент) да изврши прикупљање наведених података, онда се одговорност наредбодавца може обезбиједити само уколико се он третира као посредни извршилац.

Четврти случај у коме постоји посредно извршилаштво је ситуација када је посредник лице које није криво. Ријеч је о случајевима у којима је посредник (средство) дијете или неурачунљиво лице. Може се рећи да је посредно извршилаштво установљено управо због немогућности санкционисања одговарајућих сврсисходних⁸⁸ „утицаја” на дјецу као носиоце радње конкретног кривичног дјела. Иако је у једном дијелу теорије заступљено схватање да овакве случајеве увијек треба посматрати кроз призму посредног извршилаштва,⁸⁹ то не мора бити случај. Одговор на питање да ли се ради о посредном извршилаштву или подстрекавању зависи од тога да ли је ријеч о лицу које поима шта је дозвољено а шта није,⁹⁰ односно да ли је потпуно зависно од туђе воље. Уколико, на примјер, дијете или неурачунљиво лице има очувану способност да само донесе одлуку, радиће се о подстрекавању.⁹¹ Уколико то није случај, постојаће посредно извршилаштво.

Посредно извршилаштво нужно постоји и у случајевима извршења *delicta propria*. Ријеч је о констелацијама гдје лице са траженим својством наведе лице које нема то својство да изврши кривично дјело. Посредник је у овом случају неквалификовано долусно средство, оруђе, које поступа с одговарајућом

⁸⁵ М. Babić, I. Marković, 294; P. Novoselec, 348.

⁸⁶ В. Камбовски, 529.

⁸⁷ Д. Р. Атанацковић, 32–33; В. Камбовски, 529.

⁸⁸ Н. Welzel, 75.

⁸⁹ Ово је преовлађујући став у њемачкој доктрини.

⁹⁰ Тако Златарић тврди да дијете од 11 година, иако није кривично одговорно, може бити извршилац кривичног дјела крађе, јер редовно има јасне појмове шта јесте, а шта није дозвољено, вид. *ampl.* Д. Р. Атанацковић, 23.

⁹¹ С. Roxin, 59; Н. Welzel, 75; P. Novoselec, 348; Д. Р. Атанацковић, 32.

кривицом. Ово је случај код кривичног дјела фалсификовање или уништавање службене исправе (члан 349 КЗ РС), гдје, у случају да „уношење неистинитих података” као радњу извршења предузме лице које нема својство предвиђено инкриминацијом, а које је навело лице које то својство посједује, друго лице може се једино исправно сматрати посредним извршиоцем, а не подстрекачем.⁹²

И на крају, треба истаћи једну новину у овој области, а то је Роксинова конструкција посредног извршилаштва у ситуацијама када се извршилац користи организованим апаратом моћи (*Organizationsherrschaft*).⁹³ Ријеч је о једној варијанти „извршиоца за писаћим столом” (*Schreibtischtäter*).⁹⁴ У овим случајевима лице својеручно не извршава кривично дјело већ из позадине руководи дјелатностима непосредног извршиоца, оно је извршилац иза извршиоца.⁹⁵ Овај „човјек из централе”⁹⁶ у правилу не познаје непосредне извршиоце кривичних дјела и не зна ни када је кривично дјело извршено,⁹⁷ али зна да ће се то догодити. То је због тога јер располаже организованим апаратом моћи, надређен је, како то истиче Камбовски, „послушној машинерији”,⁹⁸ у оквиру које ће сваки појединац, уколико не изврши заповијест, бити замијењен неким другим. Управо из овога разлога он има власт над дјелом. Ова кривичноправна фигура је употријебљена први пут у Њемачкој, гдје је, као посредне извршиоце, Савезни суд 1994. године осудио чланове Националног вијећа одбране некадашњег ДДР-а јер су кривична дјела убиства вршена према њиховом налогу.⁹⁹ Одговорности непосредних извршилаца се не може одрећи, али је неоправдано налогодавце посматрати у свјетлу подстрекача. Они се користе организованим злочиначким апаратом у сврху остварења својих злочиначких циљева и, самим тим, њихова дјелатност није акцесорна, већ је у првом плану.¹⁰⁰ Другим ријечима, ова лица не учествују у дјелу другог, већ остварују сопствено кривично дјело.

Посредно извршилаштво је регулисано и у појединим кривичним законодавствима, нпр. њемачком и хрватском.¹⁰¹ Иако је формулом одређено да се кривично дјело може извршити „посредством друге особе”, ови кривични зако-

⁹² P. Novoselec, 348; З. Стојановић, 258.

⁹³ C. Roxin, 46. Joachim Renzikowski, *Restriktiver Täterbegriff und fahrlässige Beteiligung*, Tübinger Rechtswissenschaftliche Abhandlungen 1997, 87; уоп. J. Vogel, 155.

⁹⁴ Вид. *ampl.* Jan Schlösser, „Der Täter hinter dem Gehilfen”; *Juristische Rundschau* 3/2006, 901; P. Novoselec, 349.

⁹⁵ В. Камбовски, 531.

⁹⁶ J. Renzikowski, 5.

⁹⁷ J. Renzikowski, 5.

⁹⁸ В. Камбовски, 531.

⁹⁹ J. Renzikowski, 5.

¹⁰⁰ P. Novoselec, 349.

¹⁰¹ Вид. члан 25 став 1 КЗ Њемачке и члан 36 став 1 КЗ Хрватске.

ни су оставили судској пракси и кривичноправној доктрини ближе одређивање посредног извршилаштва, а, самим тим, његово разграничење од подстрекавања. Посредни извршилац је вид извршиоца, јер ово лице има увијек власт над дјелом зато што има власт над непосредним извршиоцем, тј. посредником. При томе, није значајно да ли је ријеч о долусном или недолусном „средству”. Оно је увијек у односу подређености према посредном извршиоцу, која произлази из апсолутне силе, заблуде, недостатка одређеног својства или субјективног односа према дјелу које остварује.

2.2.4. Изузеци од остварења појединих облика извршилаштва

Питање је да ли поменуте три форме извршилаштва могу да се остваре у погледу сваког кривичног дјела.¹⁰² Да ли постоје инкриминације код којих посредно извршилаштво или саизвршилаштво може постојати само под одређеним условима, и да ли је, штавише, неко од њих у одређеним случајевима искључено?

Прву, најраспрострањенију констелацију чине кривична дјела код којих је, поред непосредног, могуће остварити и посредно извршилаштво и саизвршилаштво. Све облике извршилаштва може остварити свако лице уколико испуњава опште услове који се односе на кривицу. Ријеч је о инкриминацијама општег типа у чијем остварењу постоји, како то истиче Роксин, „доминација дјела” (*Herrschaftsdelikten*).¹⁰³ Уколико, на примјер, једно лице противправно одузме туђу покретну ствар, оно је непосредни извршилац, ако доведе у заблуду другог да узме туђу покретну ствар у намјери да њоме прибави противправну имовинску корист, оно је посредни извршилац, а ако два или више лица уз свијест о заједничком дјеловању одузму туђу покретну ствар у намјери да њоме прибаве противправну имовинску корист, ријеч је о саизвршиоцима. Поменута „доминација” над извршењем дјела, која у основи има извршилаштво, присутна је код општих кривичних дјела као што су убиства, тјелесне повреде и сл. Ово је сасвим разумљиво у случају непосредног извршилаштва, али и у случају посредног извршилаштва, односно саизвршилаштва, уз испуњење поменутог услова о „доминацији” над извршењем кривичног дјела. Овако схваћена „доминација над дјелом”, конкретније „вољом”, постојаће у случају када једно лице користи недолусно или долусно средство за извршење кривичног дјела (на примјер, код кривичног дјела убиства лице А гурне лице Б на лице Ц које је стајало на врху зграде, а које усљед тога падне и наступи смрт, односно када

¹⁰² C. Roxin, 9

¹⁰³ C. Roxin, 9.

лице А пријети лицу Б да ће усмртити његову породицу, коју држи затвореном, уколико не изрази експлозивну нараву и не постави је на трасу којом ће се кретати штићена личност /посредно извршилаштво/), али и када више лица усљед заједничког договора предузму радњу извршења или на неки други начин остваре кривично дјело (лица А и Б убијају лице Ц на начин да истовремено наносе убудне ране хладним оружјем /саизвршилаштво/).

Поред наведеног, постоје кривична дјела код којих саизвршилаштво и посредно извршилаштво могу постојати под посебним условима или уопште нису могући. Консеквентно томе, учешће више лица у остварењу оваквих кривичних дјела, уколико нису испуњени одређени услови, посматра се кроз призму подстрекавања и помагања.

То су, прије свега, кривична дјела која може извршити само лице које посједује одређена својства. Најчешће се ради о кривичним дјелима у чијој основи се налази повреда дужности или злоупотреба овлашћења: тзв. „дужносна кривична дјела” (*Pflichtdelikte*),¹⁰⁴ на примјер, проневијера (члан 316 КЗ РС) или проневијера и злоупотреба повјерења (члан 266 КЗ Њемачке). Као извршилац ових кривичних дјела, може се појавити само лице које има одређена овлашћења и, у складу са тим, одређене обавезе. Код овог кривичног дјела може се појавити евентуално саизвршилаштво, уколико је једна ствар повјерена на чување већем броју лица или уколико је у питању више службених лица која уз заједничку свијест врше проневијеру. За разлику од овога, посредно извршилаштво је искључено уколико посредни извршилац нема тражена својства, иако их посредник има. У посљедњем случају, наведеним дјелатностима се не смије одрећи статус подстрекавања. Другим ријечима, остала лица која немају тражена својства, не остварују тзв. „доминацију над дјелом” и, стога, могу имати само статус подстрекача, помагача, дакле, могу се сматрати саучесницима.

И на крају, постоји један облик кривичних дјела која у основи имају (само) (непосредно) извршилаштво – ријеч је о власторучним кривичним дјелима. Ова кривична дјела може предузети само одређено лице. Као илустративан примјер у њемачкој теорији кривичног права наводи се кривично дјело извршење кривичног дјела у алкохолисаном стању (члан 323а КЗ Њемачке),¹⁰⁵ док се у нашем кривичном законодавству може издвојити лакши облик инкриминације лажно пријављивање кривичног дјела (члан 334 став 3). Код оба кривична дјела лице предузима радњу извршења у погледу себе. Тако, у случају извршења кривичног дјела у пијаном стању, лице се само умишљајно и нехатно доводи у стање пијанства, док у случају лажног пријављивања кривичног дјела лице

¹⁰⁴ С. Roxin, 9; Rolf Dietrich Herzberg, „Eigenhändige Delikt”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/1970, 901; Н. Roeder, 239–240.

¹⁰⁵ Н. Roeder, 239–240.

путем давања лажног исказа само себе пријављује као извршиоца кривичног дјела. У оваквим случајевима је, опет, тешко исконструисати саизвршилаштво, а посредног извршилаштва овдје и нема. Други учесници у остварењу ових кривичних дјела имају статус саучесника (подстрекача и помагача).

2.3. Опште назнаке о саучесништву (у ужем смислу)

Дјелатности подстрекавања (*Anstiftung*) и помагања (*Beihilfen*)¹⁰⁶ су препознате и признате као друштвено опасне, без обзира на то како се поима извршилац кривичног дјела. С тим у вези, Родер (*Roeder*) о њима каже да „код екстензивног извршиоца представљају основ за кажњавање, код рестриктивног – основ за проширење кривичне одговорности”.¹⁰⁷ Пажња ће се посветити другонаведеном.¹⁰⁸

Ова два облика учешћа се квалитативно разликују од напријед поменутих облика извршилачке дјелатности. Саучесништво је утемељено на принципима теорије једног кривичног дјела и акцесорности. Нема саучесништва без главног дјела, што значи без извршиоца (напосредног, посредног или саизвршиоца).¹⁰⁹

¹¹⁰ Саучесништво је по природи ствари саучествовање у некој радњи друге

¹⁰⁶ Бивше југословенско кривично законодавство је, поред подстрекавања и помагања, као вид саучесништва познавало и организовање злочиначких удружења, вид. *ampl.* Н. Срзентић, А. Стајић, 273–277; Ј. Таховић, 310–313; Д. Атанацковић, 56–58.

¹⁰⁷ Н. Roeder, 226. О овоме вид. Uwe Murmann, „Zu den Voraussetzungen der (sukzessiven) Beteiligung – zugleich Anmerkung zu BGH, Urt. v. 18. 12. 2007 – 1 StR 301/07, NStZ 2008, 280”, *Zeitschrift für das Juristische Studium* 5/2008, 460.

¹⁰⁸ У кривичним законима се редовно проналазе и инкриминације код којих се у дјелатностима помагања и подстрекавања одражава биће кривичног дјела, као што је то случај код навођења на самоубиство и помагања у самоубиству (члан 129 КЗ РС).

¹⁰⁹ Саучесништво почива на теорији лимитиране акцесорности (или захтјеву да је извршилац предузео радњу којом улази у криминалну зону), а која је прихваћена, како у кривичним законодавствима са ових простора тако и у савременом европском законодавству и теорији. Према овој теорији, за постојање саучесништва се не захтијева да су остварени сви општи елементи кривичног дјела, већ је довољно извршење дјела које је као кривично дјело предвиђено у закону и које је противправно. Поред наведеног, у кривичноправној теорији су познате и теорија потпуне (екстремне) акцесорности, теорија хиперекстремне акцесорности, као и теорија минималне акцесорности.

¹¹⁰ Проналазе се мишљења према којима и древна доктрина из области англосаксонског права није дозвољавала да нити један учесник који је предузео дјелатности прије остварења кривичног дјела од стране другог лица, није могао бити осуђен нити издржавати казну уколико главни извршилац није остварио бенефит од свог кривичног дјела, што је остављало ван зоне кажњивости мноштво „преступника”. Ово се настојало избјећи реформама које су услједиле у деветнаестом вијеку, вид. John H. Tate, „Distinctions Between Accessory Before the Fact and Principal”, *Washington and Lee Law Review* 1/1962, 96.

особе. Саучесник не носи своје неправу у самом себи, већ га црпи из туђег дјела.¹¹¹ Он има владавину само над својим учешћем, а не и над дјелом.¹¹² У томе се саучесништво квалитативно разликује од извршилаштва јер подстрекач и помагач имају споредне улоге у остварењу кривичног дјела.¹¹³ Саучесничке радње нису саме по себи кажњиве, уколико извршилац не оствари биће неког кривичног дјела. Узеће се за примјер случај у коме једна особа даје другој пиштољ. Ова дјелатност сама за себе није кажњива (уколико нису остварена обиљежја кривичног дјела израђивање и набављање оружја и средстава намијењених за извршење кривичних дјела из члана 360 КЗ РС). Ипак, уколико је оружје дато за извршење кривичног дјела убиства (члан 124 КЗ РС), дјелатност „давања” оружја постаје кривичноправно релевантна, јер представља умишљајан допринос извршењу овог кривичног дјела.

Подстрекавање је психички утицај на главног извршиоца кривичног дјела са циљем да се наведе да донесе одлуку да се кривично дјело изврши или са циљем да се та одлука „учврсти”.¹¹⁴ Законски је регулисано у одредбама општег дијела (на примјер, члан 38 КЗ РС). Оно се у својим формама,¹¹⁵ иако у овом смислу није предмет законског регулисања,¹¹⁶ најчешће остварује (објективни елемент) путем наговарања, изражавања жеље, путем наредби, пријетњама (али не у смислу крајње нужде), обећањем награда, указивањем на повољну прилику и сл.¹¹⁷ Субјективни елемент је умишљај, и то двоструки. Обухвата се како радња подстрекавања тако и кривично дјело главног извршиоца.¹¹⁸ Квалитативно се разликује од појединих облика извршилаштва, јер подстрекач не учествује у радњи извршења (непосредни извршилац) или на други битан начин не остварује „власт над дјелом” (саизвршилац), нити има „власт над вољом” подстрекнутог (посредни извршилац).

Помагање представља свако подупирање главног извршиоца у извршењу кривичног дјела. То је успјели¹¹⁹ умишљајни допринос остварењу кривичног

¹¹¹ Р. Novoselec, 337.

¹¹² С. Roxin, 37.

¹¹³ И. Симовић Хибер, 90.

¹¹⁴ Ситуације у којима постоји „учвршћивање” одлуке да се кривично дјело изврши су сложене и није увијек једноставно одговорити на питање да ли је „већ” била донесена одлука или није, вид. М. Бабић, I. Marković, 307; В. Камбовски, 534.

¹¹⁵ Ријеч је о саподстрекавању, паралелном или привидном подстрекавању, сукцесивном подстрекавању, ланчаном подстрекавању, односно подстрекавању у продужењу.

¹¹⁶ Изузетак је представљала Новела КЗ РС из 2009. године у којој су дјелатности подстрекавања изричито набројане (члан 7).

¹¹⁷ Р. Novoselec, 357.

¹¹⁸ Р. Novoselec, 357.

¹¹⁹ И. Симовић Хибер, 96.

дјела након доношења одлуке извршиоца да га изврши.¹²⁰ Помагач, непосредно или посредно, даје одређени каузални допринос извршењу кривичног дјела, јер (прије и за вријеме његовог извршења, изузетно и након довршеног кривичног дјела) остварује дјелатности у смислу његовог олакшавања, убрзавања или интензивирања. Ове дјелатности су за разлику од дјелатности подстрекавања законски одређене (на примјер, члан 39 КЗ РС). Помагање може бити физичко (објективно), на примјер, стављање извршиоцу на располагање средстава за извршење кривичног дјела, уклањање препрека за извршење кривичног дјела, и психичко, на примјер, давање савјета или упутстава како извршити кривично дјело. И оно се квалитативно разликује од извршилаштва, опет из већ поменутих разлога да се реализацијом ових дјелатности учествује у туђем кривичном дјелу, тј. не предузима се радња извршења кривичног дјела, чак ни дјелимично. Исто тако, предузета дјелатност која не представља радњу извршења не смије бити у смислу формуле *condicio sine qua non*, тј. имати квалитет одлучујуће дјелатности,¹²¹ односно, помагач не мора бити ни у каквом договору са главним извршиоцем кривичног дјела,¹²² јер би се у случају испуњења ових услова, лицу морао додијелити статус саизвршиоца.

¹²⁰ В. Камбовски, 542.

¹²¹ М. Babić, I. Marković, 313.

¹²² Вид. Р. Novoselec, 361.

Одјелак 3. Теоријска схватања (са)извршилаштва

3.1. Класична учења о извршењу кривичног дјела

У кривичноправној теорији класична учења о извршењу кривичног дјела јављају се у виду субјективних и објективних схватања те мјешовитих теорија. Прва два схватања су, за разлику од мјешовитих теорија, у свом изворном облику у савременом кривичном праву неприхватљива, али су послужила као добар основ развоју савремених теоријских концепција извршилаштва.

3.1.1. Субјективне теорије о извршилаштву

Субјективне теорије извршилаштва имају упориште у екстензивном схватању извршиоца кривичног дјела.¹²³ У њиховој основи се налази натуралистички позитивизам из XIX вијека, у коме се посебна пажња посвећивала каузалности, уз научно занемаривање других објективних обиљежја. Како кривично дјело остварује свако ко својим дјелатностима саузрокује последицу, диференцирање извршилаштва од саучесништва тражило се у субјективном елементу.

Најпознатије и најзначајније су двије варијанте ових теорија. Ријеч је о теорији долуса (теорији анимуса) и теорији интереса. И једна и друга варијанта субјективне теорије настале су у њемачкој кривичноправној доктрини, гдје се помињу још од 1871. године. Представљале су преовлађујуће учење које је упорно бранио њемачки Царевински суд (*Reichsgericht*) као и његов наслједник Савезни суд (*Bundesgerichtshof*).¹²⁴

Критеријум разликовања извршилаштва од саучесништва према теорији долуса (*Täterwillen Theorie*) представља усмјереност воље лица које остварује кривично дјело.¹²⁵ Према Фон Бурију (*Von Buri*), као најзначајнијем представнику овог схватања, разлика између извршилаштва и саучесништва налази се у „самопоуздању” вољних учесника у остварењу кривичног дјела.¹²⁶ Разлика између узрочника и помагача налази се у самосталности воље узрочника и несамосталности воље помагача. Помагач жели успјех само у случају да га жели

¹²³ V. Krey, 8.

¹²⁴ P. Novoselec, 334.

¹²⁵ Вид. *ampl.* V. Krey, 8; /Heine/ A. Schönke, H. Schröder, 482.

¹²⁶ Вид. *ampl.* M. A. Rabie, 32; упор. V. Haas, 520.

узрочник, а ако га узрочник не жели, онда га не жели ни помагач.¹²⁷ У суштини, извршилац кривичног дјела је лице које поступа са извршилачком вољом, односно онај ко кривично дјело жели као своје. Критеријум разграничења је јасан, ријеч је о *animus auctoris*, док се она лица која поступају *con animus socii* могу окарактерисати само као саучесници (подстрекачи и помагачи).¹²⁸ Дакле, лицима која предузимају одређене дјелатности желећи кривично дјело као туђе, тј. када им је циљ „подршка дјелу другог лица”¹²⁹ мора се по природи ствари одрећи статус извршилаца, јер им недостаје хтијење дјела као свог. Саучесници би према овоме схватању, такође, била и она лица која своју вољу подређују другој на начин да му препуштају коначну одлуку за остварење кривичног дјела. Након почетног изричитог прихватања ове формулације, дошло је до њеног дјелимичног мијењања, па су судови критиковали критеријум разликовања на начин да извршилац поступа са „извршилачком” (*als eigene*), а саучесник са „страном” (*als fremde*) вољом.¹³⁰ Тако је израз да је извршилац кривично дјело желио „као своје” тадашњи Врховни суд окарактерисао као „обичне ријечи без опипљивог смисла”.¹³²

За разлику од наведеног, друга варијанта субјективног схватања извршилаштва, *теорија интереса* (*das Tatinteresse*),¹³³ разграничење извршилаштва од саучесништва проналази у „квалитету” или, како то истиче Хајне (*Heine*),¹³⁴ „степену” интереса лица које остварује кривично дјело. Према овој теорији, извршилац кривичног дјела је оно лице које поступа у властитом, а саучесник лице које поступа у туђем интересу. Ова варијанта субјективног промишљања у принципу се наслања на теорију долуса, при чему поменути квалитет интереса представља индицију за усмјереност воље.¹³⁵ Тако, било би нелогично одрећи

¹²⁷ Claus Roxin, *Täterschaft und Tatherrschaft*, Siebente Auf., Berlin - New York 2000, 56.

¹²⁸ C. Roxin, 10; M. A. Rabie, 32.

¹²⁹ Вид. V. Krey, 8.

¹³⁰ Раби (*Rabie*) наводи да је неоправдано одрећи статус извршиоца кривичног дјела лицима која су свјесна свих законом прописаних обиљежја кривичног дјела и учествују у њему, али са *reservatio mentalis*. Роксин исправно примјећује да у случајевима, на примјер, двоје људи који остварују кривично дјело, свако од њих може да се брани чињеницом да је потчињен вољи другог и да га слиједи; вид. M. A. Rabie, 32; Хас (*Haas*) истиче да се као саучесници, досљедном примјеном Фон Буријевог схватања, могу појавити и лица која само „дају подршку” извршењу кривичног дјела, вид. V. Naas, 520.

¹³¹ У кривичноправној теорији код Костлина (*Köstlin*) проналазимо и квалификацију воље као „активни тренутак” присутан код извршиоца и „пасивни тренутак” воље присутан код саучесника, вид. Christian Schöneborn, „Kombiniertes Teilnahme – und Einheitstätersystem für das Strafrecht”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/1975, 903.

¹³² C. Roxin (2004), 54.

¹³³ C. Roxin (2004), 54.

¹³⁴ /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 482.

¹³⁵ Упор. V. Krey, 8; P. Novoselec, 334; M. A. Rabie, 33.

постојање извршилачке воље уколико лице приступа остварењу кривичног дјела са властитим интересом, односно одређи постојање помагања или подстрекавања уколико се ове дјелатности предузимају са циљем пружања „подршке другом лицу” у остварењу његовог кривичног дјела.

Субјективна теорија је, како је већ и истакнуто, неприхватљива, барем у њеном првобитном облику. Одређи се мјере и значаја радње, а за одлучујући тренутак прихватити намјеру из које оне проистичу, не доприноси исправној интерпретацији учешћа у остварењу кривичног дјела.¹³⁶ И њемачки судови су ове теорије напустили средином седамдесетих година прошлог вијека.¹³⁷ Недостаци су више него уочљиви. Прије свега, објективни допринос радње појединог лица које учествује у остварењу кривичног дјела своди се на каузални допринос, умјесто да се испитује смисао радње у цјелини. Такође, субјективни елемент који се налази у њеној основи не представља мјерило које може у многим ситуацијама пружити одговор на питање ко је ко у остварењу кривичног дјела.¹³⁸ Тако, онај учесник који кривично дјело „хоће као своје” сматра се (са) извршиоцем, без обзира шта је урадио и без обзира у чему се састоји његова радња и да ли она улази у појам радње извршења у ужем смислу. Према овом схватању, (са)извршиоца кривичног дјела (а не помагача) представљало би оно лице које с вољом да оштети туђу ствар набави петролеј лицу које ће извршити паљевину.¹³⁹ Како је биће кривичног дјела (радња извршења) у другом плану, поставља се питање и смисла радње извршења. Онда би се могло чисто формално одредити да кривично дјело врши онај „ко украде”, „ко убије” и слично, дакле без прецизнијег одређивања радње извршења,¹⁴⁰ што би, опет, као посљедицу имало грубо нарушавање начела законитости у кривичном праву. И обрнуто, недостатак овог схватања односи се и на чињеницу да не може да понуди рјешење ни у случајевима у којима је лице хтјело кривично дјело као туђе, односно поступало је у туђем интересу, али је радњу из законског бића власторучно извршило. Када се досљедно примијене обје варијанте субјективних теорија, у погледу посљедњенаведеног, нужно је ријеч о саучесништву (помагању), а не извршилачким дјелатностима. Ово су у крајњем случају и показала два чувена случаја из њемачке судске праксе. У тзв. „случају каде” (*Badewannefall*),¹⁴¹

¹³⁶ Упор. И. Вуковић, 369.

¹³⁷ Упор. и С. Schöneborn, 904 *et. seq.* На овом трагу се налази и члан 25 став 1 њемачког Кривичног закона, према коме се као извршилац кажњава онај ко је сам починио кривично дјело („Als Täter wird bestraft, wer die Tat selbst [...] begeht.”), вид. Н. Putzke, 294.

¹³⁸ М. Babić, I. Marković, 284.

¹³⁹ Мирко Томић, „Разграничење саизвршилаштва од помагања”, *Наша законитост* 6/1985, 854.

¹⁴⁰ В. Камбовски, 501.

¹⁴¹ Вид. *ampl.* Fritz Hartung, „Badewannenfall”, *Juristen Zeitung* 13–14/1954, 430–431.

у коме је мајка новорођеног дјетета замолила своју сестру да дијете удави у кади са водом, суд је узео да је мајка извршилац кривичног дјела, јер је своје дјелатности предузела са злочиначком вољом. Том приликом је истакнуто да проузроковање посљедице (тј. предузимање извршилачких дјелатности) зависи „...превасходно, али не искључиво, од степена интересовања за успјех”.¹⁴² Слично је било и у случају Сташињски (*Staschynskij – Fall*)¹⁴³ у коме је КГБ агент у Минхену извршио атентат на двојицу руских политичара. У овом случају, уз досљедну примјену теорије интереса, суд је заузео становиште да је КГБ агент „дјело желио као туђе”, односно да код њега није постојао извршилачки интерес, и установио да је ријеч о саучесништву (помагању).¹⁴⁴ Теорија не рјешава ни питања кривичних дјела која се могу извршити и у туђем интересу (нпр. крађа), односно питање учесника код кривичних дјела код којих се на страни учиниоца захтијева одређено својство. И на крају, нејасно је какво значење, поред умишљаја, има „посебна воља” или „интерес”, јер умишљај по природи ствари обухвата наведено.¹⁴⁵ Уколико се и прихвати додатна самосталност на овај или онај начин испољеног субјективног елемента, опет се намеће питање могућности његовог вредновања. Шта ће се догодити уколико одређено лице, на примјер, интензивира свој интерес или промијени вољу у току реализације кривичног дјела? У коначници, иако ова теорија у својој основи, како то истиче Хипел (*Hippel*),¹⁴⁶ „почива не на закону, него на мотивима и на нејасним поставкама”, она је у суштини послужила као ослонац данас преовлађујућем теоријском схватању о извршењу кривичног дјела, тј. теорији власти над дјелом (*Täterschaftslehre*).

3.1.2. Објективне теорије о извршилаштву

Теоријска схватања извршилаштва која у основи имају објективни елемент почивају на рестриктивном схватању извршиоца кривичног дјела. Полази се од тога да је законодавац, дајући опис појединог кривичног дјела, мислио на онога ко је извршио то кривично дјело, а не и на подстрекача и помагача.¹⁴⁷ Кажњава се само онај ко изврши конкретно кривично дјело из разлога што је радња

¹⁴² С. Roxin, 10.

¹⁴³ Walter Sax, „Der Bundesgerichtshof und die Täterlehre: Gedanken zum Stachznskij – Urteil”; *Juristen Zeitung*, 11–12/1963, 329 *et seq.*

¹⁴⁴ V. Krey, 11.

¹⁴⁵ Тако, Биркмејер (*Birkmeyer*) изражава сумњу да је могуће извршити кривично дјело само у туђем интересу, вид. М. А. Rabie, 33.

¹⁴⁶ М. Томић, 855.

¹⁴⁷ P. Novoselec, 332.

извршења, објективно посматрано, ништо друго него радња подстрекавања и помагања. Остали облици учешћа у остварењу кривичног дјела кажњиви су у складу са одредбама општег дијела кривичних закона/ика, које због тога представљају вид проширења зоне кажњивости.¹⁴⁸ Иако постоји неколико варијанти објективних теорија, својим значајем се издвајају формално-објективна и материјално-објективна теорија.

а) Формално-објективна теорија

Формално-објективна теорија заснована је на Фојербаховом (*Anselm von Feuerbach*) схватању злочина као чисто каузалног чина или догађаја.¹⁴⁹ Добила је име од Биркмејера (*Birkmeyer*), мада је у суштини настала нешто раније, да би почетком XX вијека постала водећа теорија у догматици.¹⁵⁰ Према овој теорији, извршилац кривичног дјела је оно лице које потпуно или дјелимично извршава радњу описану у законском бићу кривичног дјела (*Litzi*).¹⁵¹ Други учесници који предузимају дјелатности којима се припрема извршење конкретног дјела или који подстичу његово извршење могу се сматрати саучесницима без обзира на квалитет њиховог доприноса. Тако, по Биркмејеру, узрок посљедице је само онај услов који је највише допринио произвођењу посљедице и који према овом аутору представља „најдјелотворнији услов”.¹⁵² С тим у вези, (са)извршиоци заједнички узрокују забрањену посљедицу, док саучесници стварају услове за њено наступање. Код нас је формално-објективну теорију заступао Живановић, према коме саизвршилаштво постоји уколико се дјелатности више лица појављују као саставни дијелови радње извршења кривичног дјела.¹⁵³ За разлику од овога, према Живановићу, радња помагања се налази изван радње извршења кривичног дјела и само „доприноси извршењу кривичног дјела другог”.¹⁵⁴ Лако је уочити да је основна карактеристика теорије њено дословно и строго држање законског текста па је уједно рестриктивност појма извршиоца кривичног дјела дошла до пуног изражаја. Обичан примјер кривичног дјела убиства илуструје

¹⁴⁸ Консеквентно томе, уколико не би постојале одредбе општег карактера, дјелатности подстрекавања и помагања не би биле ни регулисане.

¹⁴⁹ Вид. Маурах (*Maurach*), наведено према Н. Јованчевић (2008), 107. Један од најзначајнијих теоретичара који је формулисао резултате објективних теорија у доктрини кривичног права јесте Анзелм фон Фојербах.

¹⁵⁰ Н. Јованчевић (2008), 108.

¹⁵¹ G. Freund, 379; M. A. Rabie, 30; V. Haas, 521.

¹⁵² Н. Јованчевић (2008), 109.

¹⁵³ Тома Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије – општи део (књига II)*; Београд 1937, 186.

¹⁵⁴ Т. Живановић, 186.

наведено; ако два лица усмрћују треће лице на начин да прво лице држи жртву док друго лице забија нож у срце, прво лице не може имати статус извршиоца из једноставног разлога: није предузело радњу извршења.¹⁵⁵

Као предност схватања треба издвојити чињеницу да када оно окарактерише одређени случај као извршилаштво, онда оно то и јесте, јер је засигурно потпуно или дјелимично остварена радња извршења.¹⁵⁶ Међутим, теорија има и бројне мањкавости, што је допринијело да је у савременом кривичном праву напуштена. Како се извршилац кривичног дјела посматра у најрестриктивнијем могућем смислу, досљедном примјеном овога схватања одриче се могућност постојања посредног извршилаштва.¹⁵⁷ Посредни извршилац, у правилу, **не предузима** дјелатности које представљају обиљежја бића кривичног дјела, већ се то препушта посреднику који самим тим *de facto* постаје извршилац конкретног кривичног дјела. Негативне реперкусије су присутне и у погледу саизвршилаштва, из разлога што саизвршилаштво подразумијева заједничко остварење кривичног дјела предузимањем радње извршења али и „на други начин”. Другим ријечима, лице које на основу плана или подјеле рада не предузме радњу извршења кривичног дјела, према овоме схватању, **не може** се сматрати саизвршиоцем. Поред наведеног, приговорити се може и са аспекта материјалних (посљедичних) кривичних дјела у којима није предвиђена радња извршења, као и кривичних дјела која у своме бићу садрже генералну клаузулу. Поставља се питање шта није радња извршења у овим случајевима? Слично је и са омисивним кривичним дјелима. И у овим случајевима је тешко одредити која дјелатност је нужно требала бити предузета, па је наступила забрањена посљедица. Међутим, треба одбацити приговор да је ово промишљање по својој природи строго објективно. Тако Роксин истиче да радња извршења кривичног дјела у себи има субјективно-финални елемент, јер особе које предузимају радњу извршења кривичног дјела дјелују финално и лично управљају током извршења кривичног дјела.¹⁵⁸ Како је ово могуће извести само уз постојање одговарајуће намјере и тенденција извршиоца кривичног дјела, може се рећи да присталице формално-објективне теорије у ствари прихватају објективно-субјективни критеријум за разграничење саизвршилаштва од саучесништва.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Р. Novoselec, 333. У контексту наведеног је и примјер Живановића: ко даје отров тровачима А и Б може се сматрати само помагачем, јер његова радња није саставни дио радње извршења, статус (са)извршилаца имају А и Б.

¹⁵⁶ С тим у вези је и Роксиново промишљање да ова теорија одражава „*златну средину*” између начина посматрања, јер и независни посматрач може из понашања одређених лица издвојити извршиоца од саучесника, вид. С. Roxin (2000), 35.

¹⁵⁷ G. Freund, 380; M. A. Rabie, 33.

¹⁵⁸ С. Roxin (2000), 35.

¹⁵⁹ Вид. С. Roxin (2000), 35.

б) Материјално-објективне теорије

Материјално-објективне теорије појавиле су се као допуна формално-објективној теорији. Значајно је нагласити да се обриси ове теорије проналазе већ код Фојербаха. Он је направио разлику између директног и индиректног ефекта неке радње истичући да радња дјелује *directe* када повреда права представља непосредни објекат њеног ефекта, тј. представља саму повреду права (она је узрочник злочина), радња дјелује *indirecte* када непосредни објекат њене дјелатности није непосредна повреда права, већ изазивање директног ефекта неког другог и његову повреду права (њоме се помаже злочин).¹⁶⁰ У основи формално-материјалне теорије налази се материјални елемент, тј. опасност радње извршења¹⁶¹ и њена могућност да каузално проузрокује последицу. За разлику од субјективне концепције која почива на теорији еквиваленције,¹⁶² материјално-објективна теорија као извршилачке дјелатности узима само оне радње које имају „кључно”¹⁶³ значење за извршење кривичног дјела или путем којих се „интензивно”¹⁶⁴ доприноси његовом извршењу. Она не „робује” појму извршења кривичног дјела, већ трага за материјалним обиљежјима у његовом извршењу.¹⁶⁵ Разлика између саизвршилаштва и саучесништва види се у финалној владавини над дјелом која постоји код извршиоца, а која се не проналази код саучесника.¹⁶⁶ Одступања од формално-објективне теорије, односно њено проширење, односи се на чињеницу да ова дјелатност не мора увијек да коинцидира са радњом извршења описаном у бићу кривичног дјела. То може бити, како уосталом истиче и Биркмејер,¹⁶⁷ и нека друга дјелатност, уколико се јавља као узрок или пак одлучујући услов наступјеле последице. Узрок, при томе, треба разумјети као одлучујући услов (*condicio sine qua non*) без кога се последица не може проузроковати, док је услов допринос који повећава могућност извршења кривичног дјела. Сличног мишљења је и Франк (*Frank*) чија је варијанта материјално-објективног схватања и најчувенија. Према њему, (са)извршиоци својим дјелатностима проузрокују забрањену последицу, док

¹⁶⁰ Вид. Н. Јованчевић (2008), 116.

¹⁶¹ Хајне вид. /Heine/ A. Schönke; Н. Schröder, 482.

¹⁶² Теорија се јавила као реакција на екстремно субјективне теорије извршилаштва, вид. Н. Јованчевић (2008), 114.

¹⁶³ В. Камбовски, 502.

¹⁶⁴ /Heine/ A. Schönke, Н. Schröder, 482.

¹⁶⁵ Вид. Н. Јованчевић (2008), 114.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ Биркмејер је један од најзначајнијих поборника материјално-објективне теорије. Вид. *ampl.* М. Томић, 852; М. А. Rabie, 33.

саучесничке дјелатности представљају само услов.¹⁶⁸ Узрок је, истиче Франк, „директна физичка каузалност”, док је услов „психолошки приступ узрочности”.¹⁶⁹ Ово би се могло схватити на начин да услов претходи узроку, он је, у ствари, узрок узрока, а не посљедице, осим уколико није ријеч о одлучујућем услову који у ширем смислу ријечи прераста у узрок.

Елиминишући крајње рестриктивно схватање извршиоца кривичног дјела које је владало у формално-објективној теорији, материјално-објективна теорија је успјела да прошири извршење кривичног дјела на саизвршилаштво и посредно извршилаштво.¹⁷⁰ Ипак, ни она није прихваћена. Основна критика која јој се упућује односи се на **разликовање узрока и услова** извршења кривичног дјела. Оно је тешко проводљиво. Саизвршилаштво, наиме, може постојати и у случајевима у којима нема нужног доприноса (узрока).¹⁷¹ Према томе, уколико два лица однесу туђу покретну ствар, остварила су обиљежја кривичног дјела крађе, без обзира на чињеницу што је свако од њих могао без потешкоћа да је сам однесе, и обрнуто, ни ужи каузални однос не мора увијек да значи да је у питању саизвршилаштво, тако ако једна особа да другој отров да њиме почини убиство, онда давање отрова представља услов без кога се убиство не може остварити, а ипак прво лице не можемо окарактерисати као саизвршиоца кривичног дјела, већ само као помагача. Надаље, проблеми се јављају и када је у питању посредно извршилаштво, тачније, у случају долусног посредника.¹⁷² Постоји ли посредно извршилаштво у случајевима када је посредни извршилац предузео дјелатност која представља „одлучујући услов” за наступање посљедице, а посредник, на примјер, на молбу жртве одустане од извршења кривичног дјела? Види се да овако формулисана разлика, између радњи које су узрок или одлучујући услов посљедице и радњи које то нису, не може да послужи као адекватна основа разликовања извршилаштва од саучесништва.

в) Теорија истодобности

Још једно промишљање које представља варијанту објективног схватања јесте теорија истодобности. Као што се из самог назива може примијетити, основни елемент диференцијације између извршилаштва и саучесништва је **вријеме** предузимања радње. Базирана је на средњовјековном схватању саучес-

¹⁶⁸ М. А. Rabie, 30; С. Roxin, (2000), 47.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ V. Krey, 16.

¹⁷¹ P. Novoselec, 333.

¹⁷² Наведено се истиче посебно код Франка који не признаје долусно оруђе, вид. С. Roxin (2000), 47.

ништва, које је разликовало претходно, истовремено и накнадно саучесништво (*concursum plurium ad delictum antecedens, concomitans et subsequens*).¹⁷³ (Ca) извршиоци су она лица која своје радње остварују у вријеме извршења кривичног дјела. Консеквентно томе, саучесници су лица која своје дјелатности предузимају најчешће прије извршења кривичног дјела. Проналази се у англосаксонском кривичном праву у коме се, поред извршиоца првог степена, који кривично дјело чини лично или посредством другог лица (*principals in the first degree*) и лица која помажу извршиоцу кривичног дјела у вријеме његовог извршења, тј. извршилаца другог степена (*principals of the second degree*), разликује и лице које дјелује прије извршења кривичног дјела, а које се сматра само помагачем (*accessories before the fact: „who counsel, procure, or command”*), и лице које дјелује послје извршења кривичног дјела (*accessories after the fact: „who receives, comforts or assists”*).¹⁷⁴ Својство извршиоца има оно лице које предузме радњу извршења кривичног дјела.¹⁷⁵ По природи ствари, могуће је и саизвршилаштво код учесника првог степена, на примјер, када двоје или више лица туку жртву и на тај начин јој нанесу тешку тјелесну повреду. За разлику од наведеног, извршиоци другог степена су лица која помажу (*aids*), подржавају (*abets*), односно подстичу (*inites*)¹⁷⁶ извршиоца првог степена на остварење кривичног дјела. Они не предузимају радњу извршења кривичног дјела самостално, нити кривично дјело остварују преко посредника, али је нужно њихово присуство на мјесту злочина (*at the scene of the crime*)¹⁷⁷ у тренутку извршења кривичног дјела. Поред стварног, присуство може бити и конструктивно,¹⁷⁸ у случајевима када особа помаже извршиоцу првог степена у вријеме извршења кривичног дјела, али са такве дистанце да *de facto* није присутна на мјесту извршења кривичног дјела.¹⁷⁹

¹⁷³ P. Novoselec, 333.

¹⁷⁴ John Klotter, Joycelyn Pollock, *Criminal law*, Pearson education, USA 2006, 30. упор. Samaha Joel, *Criminal Law*, Wadsworth, Cengage Learning 2011, 208. Саучесништво прије извршења кривичног дјела постоји у случају онога „ко савјетује, набавља средства или наређује извршиоцу првог степена”, док саучесништво послје извршеног кривичног дјела постоји у случају онога „ко прима, ужива или пружа помоћ” извршиоцу првог степена након извршеног кривичног дјела, знајући да је починио кривично дјело са циљем да сакрије имовинску корист или извршиоца кривичног дјела од хапшења, кривичног гоњења или издржавања изречене казне; упор. Rollin M. Perkins, „Parties to Crime”, *University of Pennsylvania Law Review* 1941, 581.

¹⁷⁵ О овоме вид. Michael S. Moore, „Causing, aiding, and the superfluity of accomplice liability“, *University of Pennsylvania Law Review*, 2/2007, 395 et seq.

¹⁷⁶ J. Klotter, J. Pollock, 31; S. Joel, 210.

¹⁷⁷ S. Joel, 209.

¹⁷⁸ Упор. R. M. Perkins, 581.

¹⁷⁹ J. Klotter, J. Pollock, 31.

Иако се у овој теорији као линија разграничења извршилачких и саучесничких дјелатности поставља вријеме њиховог предузимања, не смије се занемарити ни чињеница да се ипак у њеној основи налази радња извршења кривичног дјела, тј. дјелатност која је узрочно подобна да проузрокује забрањену посљедицу.¹⁸⁰ Због тога би се могао стећи утисак да асоцира на англосаксонску варијанту материјално-објективних теорија. Чини се да то ипак није случај. У прилог наведеном је и нешто шире схватање Врховног суда Сјеверне Каролине које се односи на класификацију учешћа више лица у погледу кривичног дјела убиства. Извршиоци првог и другог степена дјелују за вријеме остварења бића кривичног дјела (први предузимајући радњу извршења, други предузимајући конструктивне радње помагања и подстрекавања којима се директно не проузрокује забрањена посљедица), учесници прије извршења кривичног дјела заједно остварују договор, набављају средства, подстрекавају и слично, док статус учесника након довршења кривичног дјела имају они који помогну извршиоцима убиства у бјекству.¹⁸¹

Не може се спорити да ова теорија у већини случајева нуди исправно разграничење извршилаштва од саучесништва. Ипак, ослањајући се искључиво на критеријум „времена” извршења кривичног дјела, она у одређеним случајевима не нуди исправно рјешење. Тако, губи се из вида чињеница да су чести случајеви у којима је одређене дјелатности, које се предузимају прије предузимања законом одређене радње извршења кривичног дјела, под одређеним условима оправдано квалификовати као **(са)извршилачке**. На примјер, особи која намами жртву у клопку да би је друга особа убила, неоправдано би било одрећи статус саизвршиоца.

3.2. Мјешовите теорије

Немогућност разграничења извршилаштва од саучесништва искључиво из угла субјективног или објективног елемента условила је формирање теоријских промишљања која проблем диференцијације настоји разријешити уважавајући обје стране. С тим у вези, Шмидхојзер (*Schmidhäuser*) у оквиру теорије „цјеловитости” (*Ganzheits – abgrenzung*) истиче да се разграничење извршилаштва и саучесништва „не налази у само једном моменту... већ је сваки тренутак одлучан у укупности случаја”.¹⁸² Он издваја 16 „тренутака” који могу

¹⁸⁰ M. S. Moore, 399.

¹⁸¹ R. M. Perkins, 581.

¹⁸² Вид. *ampl.* C. Roxin, 17; /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 484; упор. Michael Köhler, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Springer, Berlin-Hiedelberg-New York 1997, 497.

бити одлучујући за постојање саизвршилаштва, а неки од њих су: присуство на мјесту извршења кривичног дјела, интерес, тежина (значај) предузете радње, планирање са другима извршења кривичног дјела и сл.¹⁸³ Посматрајући Шмидхојзерове наводе, види се да у неким случајевима може бити ријечи о одлучујућем објективном, односно субјективном елементу, али и да је некад за разграничење најзначајнији комплексни елемент у виду планирања са другима извршења кривичног дјела. Поред Шмидхојзера, поборник мјешовите теорије проналази се и у Штобелу (*Stübel*) који полази од лично извршеног обиљежја кривичног дјела, затим додаје све доприносе који су се дешавали за вријеме и код кривичног дјела, те наведено супсумира под појам „блиске сарадње” и „физичког узрочника”, тј. под учење о физички и психички посредованој каузалности.¹⁸⁴ Дакле, разграничење извршења од саучесништва базирано је на формалним теоријама, теорији истовремености и на субјективним теоријама. У суштини, овакви приступи комбиновања различитих елемената поред уважавања значења објективног елемента, потенцирају и субјективни моменат.¹⁸⁵ Својим значајем издвајају се двије варијанте мјешовитих теорија: теорија подјеле рада и теорија власти над дјелом.

а) Теорија подјеле рада

Теорија подјеле рада (улога), тј. принцип подјеле рада (*der Arbeitsteilung*) јесте објективно-субјективни концепт који је уједно био доминантан у пракси судова са подручја бивше Југославије и који се дијелом задржао и данас. Схватање почива на мисли да се разграничење између (са)извршилаштва и саучесништва налази у подјели рада, односно улога између лица која остварују кривично дјело.¹⁸⁶ У југословенском кривичном праву ову теорију је обликовао Златарић, који у разграничењу (са)извршилаштва и саучесништва полази од формално-објективне теорије, проширујући појам (са)извршиоца на лица која нису извршила радњу која потпада под биће кривичног дјела.¹⁸⁷ Према њему, саизвршилац није само онај ко према споразуму и заједнички са другим предузима радњу извршења кривичног дјела, већ и свако ко са другим у вријеме извршења кривичног дјела према споразуму дјелује у правцу остварења кривичног дјела, иако сам не остварује радњу извршења већ „тој радњи”

¹⁸³ C. Roxin, 17.

¹⁸⁴ C. Roxin (2000), 57.

¹⁸⁵ J. Vogel, 153.

¹⁸⁶ C. Roxin (2000), 300.

¹⁸⁷ P. Novoselec, 335.

психички и физички помаже.¹⁸⁸ И Франк саизвршилаштво види као заједничко споразумно дјеловање више лица при извршењу кривичног дјела, тако да свако од њих предузима радњу самога дјела или ма коју другу радњу у оквиру дјела и у вријеме извршења.¹⁸⁹ Сличне захтјеве поставља и Новоселец, према коме ће саизвршилаштво постојати уколико су испуњена три услова: први, постојање договора између више лица да се заједнички изврши кривично дјело, при чему свако лице мора хтјети дјело као своје; други, заједнички план мора укључивати подјелу рада и сваки учесник мора дјеловати у складу са својом улогом; и трећи, сва лица морају поступати у вријеме извршења кривичног дјела.¹⁹⁰

Теорији подјеле рада се упућују, прије свега, фундаментални приговори: на чисто теоријском плану она не даје појам извршилаштва, да би се на том темељу могло одредити саизвршилаштво.¹⁹¹ Ипак, можда најзначајнији приговор односи се на чињеницу да се потенцира **субјективност** која се манифестује у виду договора за заједничко дјеловање и подјелу рада. Не може се рећи да подјела рада није значајна за постојање саизвршилаштва. Штавише, она представља природну последицу договора, али не треба занемарити ни чињеницу да се у оквиру ње могу наћи различити, чак и безначајни доприноси, који не оправдавају постојање саизвршилаштва.¹⁹² На примјер, дјелатност у оквиру подјеле рада представља и телефонски позив путем кога треба дојавити да је жртва напустила стан и слично. Посљедње ријечи указују и на другу реалност: подјела рада готово увијек постоји и на релацији извршилаштво – помагање. Прије би се рекло да овај примјер не представља извршилачку, већ помагачку дјелатност. Због тога се чини да „подјела рада” не представља вриједност која би сама по себи могла да представља валидан критеријум разграничења извршилаштва и саучесништва. Свака улога у остварењу заједничког плана не смије се по аутоматизму третирати као једнако важна, битна, главна, уосталом извршилачка.¹⁹³ Тиме се минимизира значај предузете дјелатности (радње), а фаворизује план извршења кривичног дјела и подјела улога. С обзиром на наведено, у пресуди у којој је као саизвршилачка означена дјелатност чувања страже¹⁹⁴ код кривичног дјела крађе, истиче се да се нека друга дјелатност може сматрати извршилачком уколико је предузета на основу ранијег договора „уз претпоставку да објективно доводи до извршења кривичног дјела”. Формулација према којој су саизвршилачке оне дјелатности које „објективно доводе до извршења кривичног дјела” исувише

¹⁸⁸ Б. Златарић, 99.

¹⁸⁹ Франјо Ваčić, „О саизвршилаштву”, *Naša zakonitost* 1/1982, 21.

¹⁹⁰ Р. Novoselec, 335; В. Камбовски, 504.

¹⁹¹ Ф. Ваčić, 23.

¹⁹² Р. Novoselec, 336.

¹⁹³ Вид. и Бачић, вид. Ф. Ваčić, 23.

¹⁹⁴ ВСМ (Кж 102/75).

је **неодређена**; не види се како то нити једна дјелатност помагања (отклањање препрека и омогућавање извршења кривичног дјела) објективно не доводи до извршења кривичног дјела.

Исто тако, формулација „хтјети дјело као своје”, а на основу које се предузимају дјелатности у оквиру подјеле рада, отвара старе дилеме везане за теорију долуса.¹⁹⁵ Шта, на примјер, уколико лице у једном тренутку не жели дјело као своје? Доминација и строго ослањање на субјективни елемент може довести и до искривљених рјешења. На примјер, предузета је дјелатност која представља или не представља радњу извршења кривичног дјела, али лице не жели дјело као своје. Према теорији долуса, која је у меритуму теорије подјеле рада, у овом случају би постојало саучесништво, тј. помагање. Консеквентно наведеном, види се и да се саизвршилачке дјелатности могу предузимати само умишљајно, односно, искључено је постојање нехата, што је криминалнополитички неоправдано с обзиром на чињеницу да постоји нехатно (са)извршилаштво. Исто тако, у вези са овако одређеним субјективним елементом, лице може у оквиру подјеле рада, а желећи дјело као своје, предузети дјелатности које се нужно налазе испред бића кривичног дјела, тзв. припремне радње. С обзиром на то да је формално-објективна теорија почетка извршења кривичног дјела данас потиснута, и почетком се сматрају и оне дјелатности које се нужно (временски и просторно) налазе испред радње извршења кривичног дјела, чинећи са њом природно јединство, може се поставити и питање евентуалног проширења бића кривичног дјела и на удаљеније радње из стадијума припремања. Није ли то неоправдано?

Проблем ове теорије је, стога, како је и указано, што не води рачуна о **друштвеној опасности**, односно значају радње у процесу наступања последице. Мада, у југословенској судској пракси¹⁹⁶ је ипак било прихваћено да постоји саизвршилаштво у кривичном дјелу крађе у случају жене која је намамила жртву да дође на одређено мјесто на „састанак”, да би њен муж отуђио ствари из жртвиног стана. Стога се приликом примјене ове теорије може јавити још један проблем. Неопходно је да постоји лице које предузима радњу извршења, а уколико се ово не догоди, остала лица која су на основу подјеле рада предузела своје дјелатности не могу се сматрати (са)извршиоцима у остварењу кривичног дјела. Исто тако, не смије се одрећи постојање (са)извршилаштва у случајевима у којима је, на основу претходног договора (плана), неко од учесника требао да обави своје дјелатности након довршења кривичног дјела (један од учесника је задужен за вожњу аутомобила након разбојништва у банци).

¹⁹⁵ Роксин сматра да је ово схватање својеврсни повратак теорији долуса, вид. *ampl.* С. Roxin (2000), 300.

¹⁹⁶ В. Камбовски, 504.

б) Теорија власти над дјелом

Теорија власти над дјелом (*Tatherrschaftslehre*)¹⁹⁷ или финално-објективна теорија која је настала у њемачкој кривичноправној доктрини послвије Другог свјетског рата, иако није у потпуности прихваћена,¹⁹⁸ представља преовлађујуће схватање извршилаштва у савременом кривичном праву. Иначе, сматра се да је њене темеље поставио Лоб (*Lobe*) тридесетих година прошлог вијека, док је за даљи развој био значајан Велцел (*Welzel*) са теоријом „финално-објективне власти над дјелом”,¹⁹⁹ као и Маурах и Галас.²⁰⁰ Најистакнутији поборник наведеног схватања данас је њемачки теоретичар Роксин који је 1963. године и кодификовао ову теорију.²⁰¹ У питању је промишљање које се налази између теорије анимуса и формално-објективне теорије.²⁰² Хас (*Haas*) је означава мате-

¹⁹⁷ Сматра се да је овај израз први употребио Хеглер (*Hegler*), али је наведени термин попримао сасвим другу конотацију и означавао субјективно својство извршиоца кривичног дјела; владавину над дјелом је имао онај ко је био урачунљив и неприсиљен извршилац кривичног дјела, вид. С. Roxin (2000), 60.

¹⁹⁸ /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 483.

¹⁹⁹ С. Roxin, 17–18; Роксинова теорија „власти над дјелом” је заснована на Велцеловом учењу о „финалној теорији радње” (*finalen Handlungslehre*). Велцел схвата радњу извршења као дјеловање усмјерено према неком циљу (тзв. финално дјеловање), које се састоји из двије фазе: мисаоне (постављање циља, избор средстава и разматрање могућих последица) и реалне (остварење постављених реалних циљева у спољњем свијету), вид. *ampl.* Hans Welzel, „Kausalität und Handlung”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1931, 720; за критику „финалне теорије радње” вид. Claus Roxin, „Zur Kritik der finalen Handlungslehre”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/1962, 516 *et seq.*; упор. Heiko Hartmut Lesch, „Die Begründung mittäterschaftlicher Haftung als Moment der objektiven Zurechnung”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/1993, 275. Он истиче да, иако подстрекачи и помагачи имају одређену власт над дјелом, то је само власт над њиховим дијелом учешћа. Неправо је подређено финалном дјеловању извршиоца, вид. V. Haas, 521. У вези са напријед наведеним, Велцел полази од тога да не постоји заједнички појам извршиоца те разликује умишљајно и нехатно извршење дјела. Извршилац из нехата је схваћен у екстензивном смислу гдје су сви услови уједно и узроци и не може се разликовати извршење од саучесништва. Код умишљајног кривичног дјела, извршилац се схвата рестриктивно: то је онај ко има финалну владавину над дјелом, тј. онај ко је своју вољу одлуку сврсисходно довео до реализације, вид. С. Roxin (2000), 66.

²⁰⁰ Вид. Драгана Васиљевић, „Саизвршилаштво и теорија власти над дјелом (Mit)tatherrschaftslehre”; *Српска правна мисао* 2016, 228. За Галасова схватања вид. D. Kleszczewski 124–127.

²⁰¹ /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 483; Wilfried Küper, „Ein ‚neues Bild‘ der Lehre von Täterschaft und Teilnahme”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1993, 445; Andreas Herzig, „Tatherrschaftslehre in der Rechtsprechung des Internationalen Strafgerichtshofs”, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 4/2013, 191.

²⁰² Одбацује се субјективна теорија, јер се не заснива искључиво на каузалности без узимања у обзир вриједносног карактера радње, а одбацује се, исто тако, и формално-објективна теорија, због тога што је преуска и ограничава (са)извршилаштво на предузимање радње

ријално-објективном теоријом која је заснована на концепту испуњења чињеница, а да не постоји строго испуњење формалних критеријума.^{203 204}

Полази се од тога да се дјелатност којом се остварује биће кривичног дјела не треба посматрати искључиво у смислу његовог каузалног, техничког значења, већ у смислу њене цјелокупности, као човјековог понашања које се одвија планирано и цјеловито, дакле, као смислено чињење које се предузима ради остварења одговарајућег циља.²⁰⁵ С обзиром на то, материјални критеријум за разграничење извршилаштва и саучесништва није дејство у формално-објективном смислу (иако може представљати полазну основу),²⁰⁶ већ је то, као што јој име и говори, господарење, односно „власт над дјелом“.²⁰⁷

Лице које предузима извршилачку дјелатност је у улози њеног господара, оно је „централна фигура“²⁰⁸ која има „доминацију над актом“²⁰⁹ или, како то истиче Маурах, „држи у рукама битне елементе догађаја“.²¹⁰ Све што се дешава зависи искључиво од његове воље, коју он може у сваком тренутку промијенити и одустати од даљњег извршења кривичног дјела. Насупрот њему је саучесник коме припада споредна улога и који својим дјелатностима „само“ омогућава извршење кривичног дјела. Он је, како истиче Велцел,²¹¹ без контроле над дјелом.²¹²

извршења, вид. V. Haas, 521.

²⁰³ V. Haas, 522.

²⁰⁴ И. Вуковић, 369.

²⁰⁵ Вид. *ampl.* V. Haas, 521.

²⁰⁶ На примјер, Галас који полазиште за своју варијанту теорије власти над дјелом налази у формално-објективној теорији, наведено према Н. Јованчевић (2008), 143.

²⁰⁷ Херман Брунс (*Hermann Bruns*), као један од поборника теорије власти над дјелом, има можда најлибералније схватање; да би се радило о саизвршилаштву потребно је да се „*претпостави макар могућност владавине над дјелом*“. Владавина над дјелом постоји онда када је нека радња погодна да изазове посљедицу такве врсте, вид. Roxin (2000), 62; V. Haas, 521. О напријед наведеном, вид. Д. Васиљевић (2016), 229.

²⁰⁸ A. Herzig, 191.

²⁰⁹ J. Vogel, 153; упор. V. Haas, 521.

²¹⁰ Вид. Н. Јованчевић (2008), 142. Вид. Д. Васиљевић (2016), 229.

²¹¹ Извршилац одређује извршење и начин извршења кривичног дјела, подстрекач и помоћник имају владавину само над својим учешћем, а не и над дјелом, вид. С. Roxin (2000), 66; М. А. Rabie, 40.

²¹² Ова теорија према Роксину може да се јави као „власт над радњом извршења“ (*Einhandlungsherrschaft*) у случају непосредног извршилаштва, као „функционално извршилаштво“ (*funktionale Tatherrschaft*) у случају саизвршилаштва, и као „власт над снагом воље“, (*Willensherrschaft*) у случају посредног извршилаштва, вид. A. Herzig, 191; V. Krey, 29; V. Haas, 522; /Heine/ A. Schönke, H. Schröder, 483; Wolfgang Schild, *Tatherrschaftlehren*, Peter Lang, Frankfurt 2009, 26. О свему овоме, вид. Д. Васиљевић (2016), 230. Када је у питању посредно извршилаштво, Роксин власт дијели на власт засновану на присили (*Nötigungsherrschaft*), власт засновану на темељу заблуде (*Irritumscherrschaft*) и власт засновану на темељу

На субјективном плану, код (са)извршиоца кривичног дјела захтијева се постојање управљачке воље. Тражи се воља о извршењу кривичног дјела, воља да се доминира у процесу његовог извршења при чему појединац, да би био саизвршилац, треба да буде коаутор одлуке о дјелу и о заједничком извршењу.²¹³ То је *animus domini*²¹⁴ воља. Код ње постоји свјесна и вољна кооперација заснована на заједничкој одлуци о дјелу и о заједничком извршењу тог дјела.²¹⁵ Међутим, колико год претходно наведено било значајно, воља није одлучујућа за квалификовање понашања као извршилачких/саучесничких.²¹⁶ Прихватање као одлучујућег субјективног елемента значило би да саучесник даје „квалификацију свом учешћу”²¹⁷: ако он хоће дјело као своје – извршилац је, ако дјело хоће као туђе – саучесник је.²¹⁸ Стога је код овога промишљања, ипак, претежни значај објективни елемент.

На објективном плану, потребно је предузети одређену дјелатност, тј. тражи се допринос дјелу који мора бити одређеног квалитета.²¹⁹ Извршиоцем кривичног дјела сматра се онај ко према значењу свог објективног доприноса влада током збивања. Он има у власти читаву акцију, од почетка до краја;

кориштења организованог апарата моћи (*Organisationherrschaft*), вид. *ampl.* C. Roxin, 22;

²¹³ Вид. Велцел, F. Ваčić, 17.

²¹⁴ Лоб, вид. C. Roxin (2000), 63.

²¹⁵ М. Томић, 857. Супротно овоме, Маурах не инсистира на заједничкој одлуци о извршењу, вид. Н. Јованчевић (2008), 142.

²¹⁶ Упор. М. Томић, 857; супротно Арцт (*Arzt*) истиче да ово схватање представља јединог и посљедњег представника субјективне теорије, вид. /Heine/A. Schönke, Н. Schröder, 484.

²¹⁷ F. Ваčić, 17.

²¹⁸ Према Херцбергу (*Herzberg*), у примјеру у коме А и Б фалсификују документа на начин да А пише, а Б додаје налив перо и пуни га, већина аутора би прихватила саизвршилаштво, ако су лица заједно планирала извршење дјела и имала исти интерес за успјех. У овом случају, према њему, субјективна схватања и (признато) учење о власти над дјелом почивају на готово истим критеријумима, вид. R. D. Herzberg, 58.

²¹⁹ Најпознатије варијанте Теорије власти над дјелом су позитивна власт над дјелом и Роксинова негативна власт над дјелом. Позитивна власт над дјелом се одређује као одлучујући допринос који се даје и путем кога се остварује кривично дјело. Да би избјегао проблеме који се односе на то да дјелатности саучесништва могу бити окарактерисане као овај допринос, Рудолфи (*Rudolphi*), као заступник схватања, поставља захтјев да су доприноси дати у фази извршења кривичног дјела и то лично од стране извршиоца. Овај захтјев му даје могућност да „позитивну функционалну власт” заснива на чињеници да лице, које и само остварује елемент из законског бића кривичног дјела, истовремено одлучује о заједничком извршењу кривичног дјела. Другу варијанту власти над дјелом предочио је Роксин. Према овој варијанти теорије, (са)извршиоцем се може сматрати онај ко доводи у питање извршење комплетног кривичног дјела, уколико одбије да реализује свој допринос. Она постоји у случајевима када се туђи доприноси учине зависним од „своје” спремности да се пружи допринос, а који је по мишљењу саизвршилаца неопходан, вид. V. Naas, 531–533.

он је, како учи Томић, *dominus litis*.²²⁰ Објективна компонента је реализација и материјализација субјективног елемента и она као „вањски симбол, као формула за оно што један појединац објективно чини и ради”,²²¹ постаје доминантан елемент у овоме промишљању. Суштина извршилаштва је, како истиче Лоб, „не само у постојању воље да се дјело учини као своје, већ се ова воља мора извршити на начин да она овлада и управља радњом за њено извршење”.²²² Објективна компонента учења о „власти над дјелом” је прилог учесника који је такав да га ставља у позицију да он на битан, одлучујући, прворазредан начин партиципира у извршењу кривичног дјела. „Власт над дјелом”, схваћена на овај начин, дефинитивно постоји уколико је ријеч о преузимању радње извршења кривичног дјела, у случају непосредног извршилаштва (прва констелација), односно и у случајевима саизвршилаштва предузимањем радње извршења. Код треће констелације (посредно извршилаштво), постоји „власт над вољом” посредника. Међутим, у погледу овог објективног елемента, поставља се питање „власти над дјелом” код саизвршилаштва, у случају предузимања дјелатности које немају предзнак радње извршења.

Код саизвршилаштва, ријеч је о дјелатностима којима се битно (*erheblich*)²²³ доприноси извршењу кривичног дјела и које чине да је лице носилац „материјалне власти над дјелом”.²²⁴ Ова радња је повезана са дјелатностима које предузимају други учесници у извршењу кривичног дјела на начин да их битно допуњује,²²⁵ заснивајући заједничку (функционалну) власт над дјелом.²²⁶ Оно што се предузима, иако није радња извршења, у функционалном смислу мора имати велики значај и вриједност за реализацију кривичног дјела.²²⁷ Ријеч је о дјелатностима без којих кривично дјело практично не би могло бити остварено, тј. дјелатностима путем којих се према Лобу остварује права доминација (*dominieren*) у дјелу.²²⁸ Слично наведеном, и Галас истиче да није довољан било који облик сарадње, већ је за заснивање саизвршилаштва неопходно предузети радње које имају исту вриједност као и лично извршење и због тога се у слободној интерпретацији могу сматрати радњама са свим битним елементима дјела у

²²⁰ М. Томић, 857. Вид. Д. Васиљевић (2016), 234.

²²¹ Ф. Ваџић, 17. Вид. Д. Васиљевић (2016), 234.

²²² С. Roxin, 65.

²²³ /Heine/ А. Schönke; Н. Schröder, 483.

²²⁴ З. Стојановић, 264. Вид. Д. Васиљевић (2016), 235.

²²⁵ Наташа Делић, „Неке дилеме у вези законског појма саизвршилаштва”, *Ревизија за криминологију и кривично право* 3/2009, 267.

²²⁶ Вид. Д. Васиљевић (2016), 235.

²²⁷ Вид. Н. Putzke, 293; Н. Делић, 267.

²²⁸ С. Roxin (2000), 65.

правом смислу.²²⁹ По Роксину, то је она дјелатност која према плану извршиоца има кључни положај у извршењу кривичног дјела (*Schlüsselstellung*).²³⁰ Овај „кључни положај” саизвршиоца и његове радње постојаће у случајевима када је та дјелатност, коју треба предузети, таквог значаја да би без њене реализације било онемогућено извршење кривичног дјела.²³¹ Тако је саизвршилац војник који, према претходном плану заједничке пљачке, држи на нишану и под контролом становништво, док остали војници утоварају ствари у камион.²³² Слично овоме, Херциг (*Herzig*) наводи случај артиљеријског напада на село у коме је паљба била навођена информацијама које су стизале од војника са осматрачнице. Без обзира на то да ли су координате биле у потпуности тачне, улога, као и дјелатност војника који су давали обавјештења је таквог значаја да се могу сматрати саизвршиоцима.²³³ Значајно је да је планирана подјела рада и да, без ове дјелатности, дјело не би могло да се изврши. Види се да поменуте дјелатности морају бити таквог квалитета, у смислу битности/неопходности за остварење кривичног дјела, који ће компензовати чињеницу да се не ради о предузимању радње извршења. С тим у вези је и Маурахов став да је саизвршилац и онај ко без личног извршења надзире процес извршења, односно, управља и влада поступцима.²³⁴ Овакве дјелатности, паралелно и надаре заједно са радњом извршења, једноставно је оправдано сматрати узроком посљедице.

И ово схватање је подложно критикама. Прије свега, оно се не може примјенити на *delicta propria* и власторучна кривична дјела.²³⁵ Ипак, можда најзначајнији приговор трпи сама формулација „власти над дјелом”, што је као појам „отворено”,²³⁶ непрецизно. Власт над дјелом не може да обезбиједи јединствен одговор који би се примјењивао у свим констелацијама.²³⁷ Она, како је и истакнуто, једино сигурно постоји у идеалним случајевима непосредног извршилаштва. Постоји и у случајевима саизвршилаштва у којима саизвршиоци заједнички предузимају радњу извршења. Међутим, поставља се питање који

²²⁹ Према њему, „онај ко се ограничи на то да испита прилику за извршење дјела или да набави потребно оруђе, не дјелује као неко ко има заједничку владавину над дјелом...”, Н. Јованчевић (2008), 145.

²³⁰ С. Roxin (2000), 122–123; Wilfried Küper, „Versuchs und Rücktrittsprobleme bei mehreren Tatbeteiligten: Zugleich ein Beitrag zur Struktur der Mittäterschaft, *Juristen Zeitung* 23–24/1979, 775.

²³¹ С. Roxin (2000), 227; А. Herzig, 192.

²³² А. Herzig, 192. Вид. Д. Васиљевић (2016), 236.

²³³ А. Herzig, 191.

²³⁴ Овај аутор прихвата интелектуално саизвршење и, на примјер, вођу банде, који из даљине управља људима при нападу, сматра саизвршиоцем, вид. Н. Јованчевић (2008), 142.

²³⁵ Вид. *ampl. /Heine/* А. Schönke; Н. Schröder, 483; М. А. Rabie, 43; R.D. Herzberg, 901.

²³⁶ V. Naas, 524.

²³⁷ Н. Делић, 266.

су то критеријуми на основу којих је могуће да се неке ко није учествовао у радњи извршења додјели статус саизвршиоца. У случајевима саизвршилаштва неопходно је од случаја до случаја, а у зависности од околности, „власт над дјелом” поткријепити додатним аргументима. Отуда она није, а по природи ствари не може ни бити, прецизно дефинисан појам. Власт над дјелом може имати и лице које се ограничило само на предузимање психичких аката који су усмјерени на остваривање одређеног циља.²³⁸ Исто тако, истиче се да обавеза једне стране да пружи неопходну подршку у стадијуму припремања (на примјер, набављање средстава за извршење кривичног дјела) може имати исти ефекат на спремност (одлучност) других да дјелују у фази извршења.²³⁹ Ово су и разлози због којих Хас истиче да негативна теорија власти над дјелом не може да пружи квалитативну разлику између саучесништва и саизвршилаштва.²⁴⁰ Надаље, неријетки су случајеви у којима у току извршења један од учесника има „власт над дјелом”, односно „доминацију над дјелом”, па је изгуби. Могућност извршиоцевог одустајања од акције претворио би га у саучесника, и обрнуто. Такође, они који непосредно извршавају кривично дјело, деградирани су на ранг помагача уколико нису „дириговали акцијом”.²⁴¹ С тим у вези, увијек постоји опасност да се извршиоци кривичних дјела појаве као помагачи, а самим тим и мање одговорни, само зато што су извршавали наређења оног ко функционално стоји изнад њих.²⁴²

3.3. Различита концепцијска схватања саизвршилаштва

Поред најзначајнијих теоријских становишта, а која се односе на извршилаштво у цјелини, у теорији кривичног права су се издвојила и промишљања која су експлицитно посвећена разграничењу саизвршилаштва од осталих облика саучесништва.

3.3.1. Изведеница из субјективне теорије учешћа

Изведеница из субјективне теорије о извршењу кривичног дјела потиче од Крамера (*Cramer*).²⁴³ Он, досљедно теорији власти над дјелом, полази од тога

²³⁸ З. Стојановић, 264.

²³⁹ V. Naas, 533.

²⁴⁰ V. Naas, 533.

²⁴¹ М. Томић, 857.

²⁴² Вид. Херциг, А. Herzig, 191–192.

²⁴³ С. Roxin, 98.

да „саизвршилац контролише само властити удио у извршењу кривичног дјела, а не удио другог лица”.²⁴⁴ С обзиром на наведено, није могуће уз помоћ „власти над дјелом” направити правилно разграничење између (са)извршилаштва и саучесништва. Тако, онај ко чврсто држи жртву да би је неко други могао убости ножем, не мора бити извршилац, већ може имати и својство помагача, уколико се на основу његовог чина и на основу његовог става може оцијенити да има само подређени значај у односу на дјелатност другог лица. У овом примјеру, извршилаштво би, према Крамеру, постојало уколико би оба лица била равноправни партнери у извршењу кривичног дјела.²⁴⁵

Критици наведеног схватања треба прићи са аспекта Крамерове нелогичне претпоставке да саизвршилац контролише само свој дио у извршењу кривичног дјела,²⁴⁶ што никако не може бити случај јер се ради о функционалној власти над дјелом. Друга примједба која се упућује овом схватању јесте да не уважава значај, односно допринос предузете радње извршењу кривичног дјела. Води се рачуна о субјективном, унутрашњем ставу лица које учествује у извршењу кривичног дјела. И коначно, поставља се питање у ком тренутку би ова лица била „равноправна” у извршењу кривичног дјела? Чини се да би то био случај у тренутку предузимања радње извршења. Тако би, у овом примјеру, саизвршилаштво постојало да су оба лица задала убодне ране жртви. Крамер, изгледа, губи из вида чињеницу да је лице, које је држало жртву, дало суштински допринос извршењу кривичног дјела. Без његовог дјеловања, радња другог лица се не би могла остварити, што је квалитативно изједначава са предузетом радњом извршења и, у овоме случају, то лице чини саизвршиоцем.

3.3.2. Штајнова (Stein) теорија о градацији норми понашања

Штајн разликује саизвршилаштво од саучесништва на основу постављених норми понашања. Свако лице има обавезу да поштује одређене норме понашања, а самим тим да избјегава дјелатности предвиђене као кривично дјело.²⁴⁷ Дјелатности саизвршилаштва су забрањена понашања у чијој је основи опасност лица које се још увијек понаша по нормама, а које треба тек да предузме одређене дјелатности (радњу извршења кривичног дјела).²⁴⁸ Он саизвршилаштво посматра као однос који се креће од лица које се налази у

²⁴⁴ C. Roxin, 98.

²⁴⁵ C. Roxin, 98.

²⁴⁶ C. Roxin, 98.

²⁴⁷ C. Roxin, 99.

²⁴⁸ C. Roxin, 99.

„позадини”, па до онога ко „предњачи у извршењу кривичног дјела”. Онај ко „предњачи” у извршењу кривичног дјела је непосредни извршилац, док лице које се налази у „позадини” има статус саизвршиоца.²⁴⁹

Промишљање је интересантно са становишта да саизвршилаштво постоји у случајевима заједничког дјеловања најмање два лица, па се може поставити питање како се оно може конструисати по формули „саизвршилац + извршилац”? Исто тако, саизвршилаштво подразумијева „заједничко предузимање...”, дакле, не смије се заборавити и (прилично значајни) елемент, ако ништа, приближне истовремености. Оваква формула је, с обзиром на то, *contra legem*, барем у евроконтиненталном (и њемачком) кривичном праву, и штавише, својим „слагањем” (са)извршилачког учешћа неодољиво подсјећа на англосаксонско рјешење (извршиоци првог и другог степена).²⁵⁰ Поред наведеног, поставља се и питање статуса лица која предузимају дјелатности у стадијуму припремних радњи. Тако, уколико би лице у „позадини” предузело такве дјелатности које ономогућавају друштвено прихватљиво понашање или „понашање по нормама” лица које ће да „предњачи” већ у претходном стадијуму остварења кривичног дјела, према овоме схватању њему се не би могао одрећи статус саизвршиоца. У оваквој констелацији, барем када је ријеч о овоме што је уочено, теорија не предочава јасне критеријуме разграничења, што доводи до потешкоћа у одјелјивању саизвршилаштва од саучесништва.

3.3.3. Контрола над обликовањем кривичног дјела према Јакобсу (*Jakobs*) и Дерксену (*Derksen*)

Јакобс суштину саизвршилаштва види у „снази да оно обликује кривично дјело”, односно у „контроли над одлуком”.²⁵¹ Та контрола се, према њему, може јавити и у стадијуму припремања кривичног дјела.²⁵² Према његовом ученику Дерксену, саизвршилаштво представља проблем објективног урачунавања.²⁵³ Заједничка одлука за извршење кривичног дјела није неопходна, саизвршилаштво је „кумуляција индивидуалних планова за контекст планирања”. Према томе, саучесништво постоји тек у случају предузимања дјелатности које се налазе ван извршилачког урачунавања, односно када дјелатности које лице предузима не „дјелују непосредно на тај начин обликујући кривично дјело”, већ се учинак

²⁴⁹ C. Roxin, 99.

²⁵⁰ Вид. *ampl.* дио у коме је обрађена теорија истодобности.

²⁵¹ C. Roxin, 100.

²⁵² C. Roxin, 100.

²⁵³ C. Roxin, 100.

тог лица у кривичном дјелу „успоставља преко непознатог, тек предстојећег понашања”.²⁵⁴

Схватању треба упутити неколико приговора. Прије свега, не стоји став да заједничка одлука о извршењу кривичног дјела није потребна. Ово је увидио и сам Јакобс, који је онда препоручивао да се дозволи „уметнута одлука”, са којом учесник који није непосредни извршилац, али стваралачки дјелује, повезује свој допринос са радњом кривичног дјела.²⁵⁵ Непостојање заједничке одлуке да се изврши кривично дјело, тј. предузимање одлучујућих радњи од стране два или више лица која не знају једно за друго, све њих квалификује као самосталне извршиоце, а случај као паралелно или привидно (са)извршилаштво. Такође, став да „контрола над одлуком” може постојати и у стадијуму припремања кривичног дјела, води ка проширењу граница кажњивости, али и потешкоћама у разграничењу саизвршилачких од саучесничких дјелатности. И на крају, Дерксенова конструкција трпи критике²⁵⁶ и у погледу разграничења саизвршилаштва и помагања. Не види се зашто његово тајно саизвршилаштво путем кога се непосредно „обликује свијет”, а које води „непознатом понашању” као извршењу кривичног дјела, не може бити и дјелатност спречавања откривања кривичног дјела, а да то извршилац не примијети, што може представљати и дјелатност помагања.

3.3.4. Саизвршилаштво као „позитивна контрола над дјелом” према Дијазу (Diaz) и Гарсији (Garcia)

Дијазово образлагање саизвршилаштва, које се, у суштини, противи Роксиновом промишљању, темељи се на позитивној и негативној контроли над дјелом.²⁵⁷ На примјер, уколико једно лице жртву чврсто држи да би је друго могло убости ножем, има у својим рукама „негативну контролу над дјелом” и статус саучесника.²⁵⁸ Саизвршилаштво се, с обзиром на то, ограничава на „позитивну контролу над дјелом”,²⁵⁹ на примјер, три извршиоца задају жртви три убода ножем који тек заједно изазову смрт. Суштина је сљедећа: „држање жртве не може проузроковати смрт; тј. кривично дјело убиство се у овом случају не одређује позитивно (и због тога лице које жртву чврсто држи не „убија”), док

²⁵⁴ Све наведено према С. Roxin, 100.

²⁵⁵ С. Roxin, 100.

²⁵⁶ С. Roxin, 101.

²⁵⁷ С. Roxin, 102.

²⁵⁸ С. Roxin, 102.

²⁵⁹ С. Roxin (2000), 721.

је, насупротив томе, сам убод ножем одлучујући – позитивно одређен – да смрт наступа (онај који убада, „убија“).²⁶⁰

Види се да Дијаз схватање саизвршилаштва у великој мјери ограничава, јер је „позитивно” садејство код радње бића кривичног дјела углавном већ непосредно (са)извршилаштво. Исто тако се чини да „негативна” и „позитивна” контрола над дјелом није сасвим јасна. У случају примјера убода ножем, онај ко држи жртву пружа, „припремањем” жртве, исто тако „позитиван” допринос остварењу бића кривичног дјела убиства, као и онај ко задаје убод. Исто као што би пуштање жртве онемогућило остварење бића кривичног дјела, тако би и неубадање довело до „неостварења” забрањене посљедице. Овдје се поставља и питање вриједносне разлике између дјелатности које су остварене у наведеном примјеру, које и нема, јер оба лица предузимају дјелатности без којих се кривично дјело не би могло остварити. Иако држање жртве по природи ствари не „убија”, од ове дјелатности зависи остварење кривичног дјела и оба лица су зависна једно од другог. И на крају, на овај начин се непотребно привилегују лица која су по предузетим радњама *de facto* саизвршиоци, иако наведени проблем не постоји нпр. у шпанском кривичном праву, јер се тамо тзв. „главни помагач”, који пружа неопходан допринос кривичном дјелу, може казнити истом казном као и извршилац (члан 28 став б) Кривичног закона Шпаније).²⁶¹

3.3.5. Саизвршилаштво као проблем „посебног дијела” код Фројнда (Freund)

Фројнд извршилаштво одређује као понашање у складу са бићем кривичног дјела и својеручност, не у смислу формално-објективне теорије, већ у материјалном смислу.²⁶² Материјално извршење кривичног дјела се испитује тумачењем појединачних бића кривичног дјела. С обзиром на то, разграничење (са)извршилаштва и саучесништва се јавља као проблем „посебног дијела”. Фројнд на овај начин оправдава три констелације саизвршилачких дјелатности. У констелацијама у којима једно лице држи жртву док јој друго одузима новац саизвршилаштво је, према њему, „најављено самом нормом”, тј. дословним

²⁶⁰ C. Roxin, 102.

²⁶¹ Criminal Code of Spain, *Official State Gazette*, No. 281/95. Ова теорија није наишла на нарочит одазив ни у шпанском кривичном праву, гдје се предност даје теорији власти над дјелом, вид. *ampl.* Esteban Pérez Alonso, „Täterschaft und Teilnahme im Spanischen Strafgesetzbuch von 1995 und in der neuesten Strafrechtreform Rechtslage”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/2005, 431 *et seq.*

²⁶² C. Roxin, 103.

текстом и разумом.²⁶³ У костелацијама гдје једна особа држи жртву док јој друго лице наноси убодну рану, саизвршилаштво се брани тезом да се дјелатност држања жртве квалитативно налази у форми која „излази из оквира пуке помоћи”.²⁶⁴ И на крају, трећа група случајева на којој Фројнд базира своју теорију јесу дјелатности „чувања страже”.²⁶⁵ Гледајући у материјалном смислу, он истиче да, уколико је лице на стражи, оно „својим понашањем омогућава извршење кривичног дјела, чак га и подстиче, чинећи на тај начин квалитативни скок у саизвршилачку одговорност”.

Критика схватања се креће у два смјера. Поставља се питање логичности посматрања саизвршилаштва као питања „посебног дијела”. При томе, не може се одбацити чињеница да је постојање саизвршилаштва и његово разграничење у суштини индивидуалан проблем и то „посебног дијела”, који се рјешава од случаја до случаја. Овдје се само негира начелно одређивање кривичноправног института путем типичних констелација. Поред наведеног, са аспекта материјалног елемента кривичног дјела (друштвене опасности) који се налази у основи учења, не може се одрећи квалитет саизвршилачке дјелатности ни радњи која се налази у стадијуму припремања кривичног дјела.

3.3.6. Саизвршилаштво као „скуп одлука” по Хајнриху

Хајнрих као критеријум за саизвршилаштво нуди „скуп одлука”, тј. заједничко одлучивање које се може назвати „непосредно остварење догађаја”.²⁶⁶ Појединачни (са)извршиоци се путем овога скупа одлука интегрису у једну имагинарну личност која остварује кривично дјело.²⁶⁷ При томе, није значајна чињеница ко од доносилаца одлуке предузима радњу која је дио извршења кривичног дјела, уколико уопште и предузима ту радњу. Саизвршилац је, дакле, и онај ко сам непосредно не предузима ништа, већ, на примјер, само посматра извршење кривичног дјела, не желећи да „прља руке”. Оно што је према Хајнриху неопходно за постојање саизвршилаштва, јесте присутност током извршења кривичног дјела.²⁶⁸ То је случај чак и уколико се ради о тзв. „беспосленом” саизвршиоцу. Уколико ово не би био случај, тј. један учесник не

²⁶³ C. Roxin, 103.

²⁶⁴ C. Roxin, 104.

²⁶⁵ C. Roxin, 104.

²⁶⁶ C. Roxin, 104.

²⁶⁷ C. Roxin, 104.

²⁶⁸ C. Roxin, 104.

би учествовао у извршењу одлуке, овај „скуп одлука” би се морао окарактерисати као „поништен и самим тим недјелотворан у садашњости”.²⁶⁹

Теорији треба, прије свега, приговорити то да постојање саизвршилаштва не може бити задовољено само егзистенцијом заједничке одлуке за извршење кривичног дјела. Савремена кривична законодавства, а и догматика, захтијевају присуство и објективног елемента у виду његовог заједничког извршења. Поред наведеног, дискутабилно је и постојање саизвршилаштва у случају пуког посматрања једног од учесника, тј. његовог саглашавања са извршењем кривичног дјела. Поставља се питање да ли постоји квалитативна разлика између, са једне стране, дјелатности „пуког посматрања” која заснива саизвршилаштво и, са друге стране, „одсутности учесника”, путем чега је заједничка одлука „поништена”.²⁷⁰ Ни једним ни другим се, нити даје, нити одриче суштински допринос остварењу кривичног дјела.

3.3.7. Теорија заједничке намјере коју је понудио Олин (Ohlin)

Теорија заједничке намјере коју је понудио Олин²⁷¹ јавља се као својеврсна критика Роксинове теорије власти над дјелом.²⁷² Олин полази од концизне и елегантне формулације заједничког извршења кривичног дјела, тзв. *Shared Intention Thesis (SI thesis)*: „Ми заједничким активностима покушавамо извршење кривичног дјела само и у случају уколико: ја намјеравам да (са тобом) заједнички дјелујем и ти намјераваш да заједнички (са мном) дјелујеш; ја намјеравам да заједнички дјелујем са тобом и усклађујем свој потплан са твојим и ти намјераваш да заједнички дјелујеш са мном и усклађујеш свој потплан са мојим; ја и ти имамо заједничку спознају једно о другом”.²⁷³ Иако аутор ову тезу потврђује на неколицини примјера, предочиће се два. Код првог примјера, тзв. „линча у Есену” (*Essen Lynching*), три британска пилота су заробљена и њемачки официр је наредио војницима да их спроведу до оближње поште на испитивање. Пред сам полазак гласно је додао да се не смију мијешати нити интервенисати у случају да неко од цивила буде тукао и вријеђао затворенике. Прозлазећи кроз

²⁶⁹ C. Roxin, 104.

²⁷⁰ C. Roxin, 104.

²⁷¹ Заснована је на раду Братмена (*Bratman*), вид. Jens David Ohlin, „Joint Intentions to Commit International Crimes”, *Chicago Journal of International Law* 2/2011, 735. У кривичноправној доктрини Сирла (*Searle*) и Тумолоа (*Tuomolo*) још се сусрећу називи колективна намјера (*collective intentions*) и „наша намјера” (*we – intentions*).

²⁷² Тачније, јавља се као критика праксе Међународног кривичног суда, који примјењује теорију власти над дјелом.

²⁷³ J. D. Ohlin (2011), 735.

улице, цивили су прилазили заробљеницима ударајући их те су их на крају бацили са моста. Један заробљеник је умро одмах, а остала двојица од повреда које су им наставили наносити становници. У тзв. „случају напада против становника”, јединица од дванаест људи имала је задатак да освоји насељено мјесто које се налазило уз стратешки значајан пут. Ту су се налазили и стамбени објекти са којих би се могло контролисати кретање непријатељских војника. Након што су освојили мјесто, они су се усагласили да, умјесто депортације, побију све цивилие тако што ће сваки од њих ући у по један стамбени објект и усмртити све људе на које тамо наиђе.²⁷⁴

Теза се чини лако примјењивом. Почетни корак саизвршилаштва означава заједничка намјера усмјерена на извршење кривичног дјела и ријеч је о збиру двије или више индивидуалних намјера које се крећу у истом правцу. Ово је случај код оба примјера, и појединци (цивили) који су индивидуално прилазили војницима и војници који су убијали цивилие поступали су са индивидуалним намјерама које су се кретале у истом правцу, имали су исти циљ. Ријеч је о специфичној намјери која подразумева да два лица буду заједно укључена у извршење кривичног дјела. Слиједи други сегмент тезе који осликава неопходан квалитет међусобних односа. Види се да је утврђена намјера реципрочне и координисане природе. Сваки појединац, у првој половини другог сегмента тезе, поступа са жељом да, заједно са другима, предузме дјелатност извршења и има потпуну свијест да други појединац жели то исто. Ово је засигурно случај код оба примјера. Војници поступају на основу експлицитне заједничке одлуке и сви они желе исто. Када је у питању убијање ратних заробљеника, иако се не може истаћи да је одлука експлицитно донесена, појединачне намјере се крећу у истом правцу – повређивању заробљеника. Не може им се одрећи квалитет реципрочности и координисаности, превасходно из разлога што су становници прилазили и наносили повреде заробљеницима сукцесивно. Друга половина другог сегмента подразумева „умрежавање” појединачних потпланова и координацију у смислу колико активности је неопходно предузети ради остварења циља.²⁷⁵ Ово не значи да ће сви могући потпланови бити координисани, већ то да сваки појединац има очекивања у смислу тога да други појединац у оквиру свог плана изнесе своју активност, а све опет у контексту остварења кривичног дјела од стране групе.²⁷⁶ У примјеру војника који убијају цивилие ствар је прилично јасна; они прво доносе оквирну одлуку и план о убијању цивила, затим праве потпланове и врше подјелу рада због ефикаснијег остварења. И на крају, трећи сегмент тезе представља заједничка свијест или спознаја саизвршилаца. Код

²⁷⁴ Вид. *ampl* J. D. Ohlin (2011), 735 *et seq.*

²⁷⁵ J. D. Ohlin (2011), 735.

²⁷⁶ J. D. Ohlin (2011), 735.

илустрованих примјера, и ова компонента тезе је неспорно остварена. Војници су свјесни један другог и чињенице да остварују кривично дјело. Исти је случај и са „линчом у Есену”. Иако између појединаца (становника) који су наносили повреде пилотима није било експлицитног договора, они су, сукцесивно приступајући и предузимајући дјелатности наношења тјелесних повреда, и те како имали заједничку свијест и спознају једни о другима.

Ово, у суштини, објективно-субјективно промишљање, настоји да умањи значај објективног елемента који је испољен у контроли, односно власти над дјелом (природно, јер се јавља као реакција на Роксиново промишљање). Умјесто тога, већи значај се придодаје субјективном елементу означеном као заједничка намјера која мора бити есенцијални елемент колективних кривичних дјела.²⁷⁷ Рекло би се да теорија настоји попунити празнине које се могу појавити у случајевима управо ових кривичних дјела, гдје је јасно испољен субјективни елемент, али у погледу којих се не може рећи да квалитет дјелатности које предузимају појединци означава власт над дјелом.

Недостаци теорије су нужно присутни. Основни недостатак промишљања јесте то да је, фаворизовањем заједничке намјере да се изврши кривично дјело, поприлично занемарен објективни елемент. Рекло би се да се ова намјера може остваривати и дјелатностима које су по својој суштини радње помагања. С тим у вези, Олиновом промишљању, као својеврсној критици Роксинове теорије власти над дјелом (заступљена у Статуту Међународног кривичног суда), треба упутити основни приговор да неоправдано проширује саизвршилаштво и на радње којима се не остварује власт над дјелом, превасходно из разлога што се, када је у питању Међународни кривични суд и учешће више лица у извршењу кривичног дјела, комбинује теорија власти над дјелом и *Organisationsherrschaft*.

²⁷⁷ Neha Jain, „The Control Theory of Perpetration in International Criminal Law”, *Chicago Journal of Criminal Law* 8/2011, 186.

Поглавље 2

Саизвршилаштво као облик извршилаштва

Одјелјак 1. Појам и елементи саизвршилаштва

1.1. Појмовно одређење саизвршилаштва

Суштинско одређење саизвршилаштва, као што се могло и увидјети, представља комплексан проблем, чијем рјешењу се у догматици и кривичноправној регулативи и данас тежи. Институт обилује дефиницијама, истина различитим по својој садржини. Неке од њих пружају прецизније и јасније одређење саизвршилаштва, док су друге општијег карактера. Оне су утемељене и једним дијелом зависе и од нормативног уређења овог кривичноправног института.

Појму саизвршилаштва пригодно је прићи са аспекта његовог одређења на VII међународном конгресу за кривично право који је одржан у Атини 1957. године. Као резултат рада прве секције, посвећене, за то вријеме, *модерним оријентацијама појмова извршења кривичног дјела и саучесништва*, усвојено је следеће: „Саизвршиоци су они који су заједнички предузели радњу са заједничком намјером да изврше кривично дјело”.²⁷⁸ Саизвршилаштво је од стране овога тијела одређено, чини се, у складу са објективно-субјективном теоријом, гдје се као заснивајући елемент који више лица квалификује као саизвршиоце, поред **заједничке намјере** издваја извршење (само) **радње кривичног дјела**. До закључка у погледу објективне саставнице дошло се посредним путем, сагледавајући одредбу која прописује извршилаштво, у којој се такође користи ријеч *action*. Као извршилац, одређује се лице које „...својим радњама остварује материјалне и субјективне елементе кривичног дјела...”²⁷⁹ То је, дакле, она радња којом се остварују обиљежја конкретног кривичног дјела.

²⁷⁸ „Co-perpetrators are those who carry out together the actions, with a common intention of committing the infraction”. José Luis De la Cuesta, (ed), *Resolutions of the Congresses of the International Association of Penal Law (1926–2004)*, ReAIDP 2007, 37.

²⁷⁹ „The person who by his action carries out the material and subjective elements of the offence shall be deemed as perpetrator”, вид. J. L. De la Cuesta, 37.

У савременом кривичном праву, већина аутора овај институт дефинише онако како је предвиђено у закону.²⁸⁰ Саизвршилаштво се одређује као самосталан облик извршилаштва који постоји „уколико више лица заједнички изврше кривично дјело”.²⁸¹ Додуше, могу се пронаћи и нешто другачија одређења. По Велцелу, на примјер, саизвршилаштво је „на више људи подијељено извршење међусобно повезаних сврсисходних парцијалних радњи према једној заједничкој одлуци о радњи”²⁸² или, по Фоглеру (*Vogler*), саизвршилаштво је „свјесно и вољно сарађивање у извршењу кривичног дјела”.²⁸³ За Маураха, „саизвршилац је онај који без личног извршења надзире процес извршења, управља и влада поступцима...”.²⁸⁴ Кратку дефиницију саизвршилаштва даје и Путцке (*Putzke*): „Саизвршилаштво је заједничко дјело путем свјесне и намјерне интеракције”.²⁸⁵ Поменуће се још и Клешевски (*Kleszczewski*), према коме је саизвршилац свако „ко намјерно, директно и индивидуално врши противравни напад на законски заштићено добро и истовремено, (ментално) утичући на другу особу, технички са њом заједно остварује биће кривичног дјела”.²⁸⁶

И у доктрини кривичног права са простора бивше Југославије појам саизвршилаштва је различито одређиван.²⁸⁷ Тако, према мишљењу Атанацковића

²⁸⁰ Што се тиче законског одређења, односно прецизирања *саизвршилаштва*, оно се креће од „заједничког извршења кривичног дјела” (нпр. члан 25 став 2 КЗ Немачке) па до одређења као „учествовања у радњи извршења са умишљајем или из нехата заједничког извршења кривичног дјела, или остваривања заједничке одлуке другом радњом са умишљајем којом се битно доприноси извршењу кривичног дјела” (на примјер, члан 33 КЗ Србије, а слично и члан 36 КЗ Хрватске).

²⁸¹ С. Roxin, 77; /Heine/ A. Schönke; Н. Schröder, 514; V. Krey, 1; вид. члан 25 став 2 КЗ Немачке.

²⁸² Вид. Н. Јованчевић, 47.

²⁸³ Theo Vogler, „Versuch und Rücktritt bei der Beteiligung mehrerer an der Straftat”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/1986, 337.

²⁸⁴ С. Roxin (2000), 70.

²⁸⁵ При томе, „свјесност и намјерност” аутор означава субјективним елементом а „интеракцију” објективним, вид. Н. Putzke, 296.

²⁸⁶ Вид. D. Kleszczewski: 271.

²⁸⁷ Кривични закони/ци са подручја бивше Југославије све до 1976. године нису познавали кривичноправни институт саизвршилаштва. Другим ријечима, савремено кривично право са наших простора од доношења Казнителног законика за Књажество Србију из 1860. године, Кривичног законика Краљевине Југославије из 1929. године, Кривичног закона – општи део из 1947. године и Кривичног законика из 1951. године, па све до 1976. године није садржавало извршилаштво и саизвршилаштво као опште појмове, упор. Драгољуб В. Димитријевић, „Савремено схватање појмова учиниоца кривичног дела и учешћа у кривичном делу”, *Анали правног факултета у Београду* 4/1957, 454 *et seq.*, упор. Г. Павловић, 252–253. Тек је Кривични закон Социјалистичке Федеративне Републике Југославије *Службени лист СФРЈ*, број 44/76 по први пут увео одредбе о саизвршилашству. Он је то учинио у Глави II под називом *Кривично дело и кривична одговорност*, и у члану 22 КЗ СФРЈ прописаво следеће: „Ако више лица, учествовањем у радњи извршења или на други начин, заједнички учине

„као саизвршилац се може сматрати оно лице које предузима радњу без које се не би могло приступити извршењу кривичног дјела, а коју извршилац није био у стању сам да предузме“.²⁸⁸ Сходно теорији подјеле улога, према Франку, за саизвршилаштво се тражи „заједничко споразумно дјеловање више лица при извршењу кривичног дјела, тако да свако од њих предузима радњу самог дјела или ма коју другу радњу у оквиру дјела и у вријеме извршења“.²⁸⁹ Поред наведеног, саизвршилаштво се одређује и у складу са законским одређењем: оно постоји „уколико више лица заједнички учествују у радњи извршења или на други битан начин заједнички изврше кривично дјело“.²⁹⁰ Значајно је да се у одређивању саизвршилаштва, без обзира на одређење за одређено теоријско промишљање, у обзир узимају и објективни и субјективни елементи института. У његовој основи је некако увијек постојање више лица која учествовањем у радњи извршења или на други начин, заједнички изврше кривично дјело.²⁹¹

Иако постоје размимоилажења у погледу теоријског одређивања саизвршилаштва, оно има своје елементе. Већ је предочено да се ради о плуралитету лица, радњи извршења кривичног дјела, заједничкој одлуци, намјери да се изврши кривично дјело и слично. Најпримјереније јесте истаћи да саизвршилаштво подразумијева испуњење субјективних и објективних претпоставки: заједничке одлуке (или колективне воље) о извршењу кривичног дјела и заједничког „извођења“ кривичног дјела (предузимање радње извршења или умишљајно остваривање друге дјелатности којом се битно доприноси остварењу кривичног дјела). Њих, иако се доктринарно анализирају засебно, увијек ваља посматрати у свом јединству.²⁹²

кривично дело, свако од њих казниће се казном прописаном за то дело”.

²⁸⁸ Д. Атанацковић, 30.

²⁸⁹ Вид. Чејовић и Таховић, наведено према Ф. Ваčić, 21; упор. Франко Ваčić *et al.*, *Komentar Krivičnog zakona SFRJ*, Savremena administracija, Beograd 1978, 128.

²⁹⁰ В. Камбовски, 519; Р. Novoselec, 349; Лј. Bavcon; А. Šelih, 323.

²⁹¹ Стојановић констатује да све појединачне теорије могу дати корисне критеријуме за одређивање појма саизвршиоца у оквиру једне мјешовите објективно-субјективне теорије, упор. З. Стојановић, 257.

²⁹² У прилог наведеном, могло би се прихватити схватање Велцела (*Welzel*) који у својој критици субјективне теорије описује подјелу на објективне и субјективне компоненте као неуспјеле: свака радња је нераздвојива синтеза објективних и субјективних тренутака, при чему субјективна воља – моменти продиру, уређују, обликују и анимирају објективно дјеловање да раздвајање „објективно и субјективно уништава суштину радње и доводи до озбиљних поремећаја и дислокација одвојених дијелова”, вид. Georg Küpper, „Der gemeinsame Tatenschluß als unverzichtbares Moment der Mittäterschaft”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/1993, 299. Роксин се, такође, слаже да би било немогуће подвргнути објективне и субјективне компоненте засебној систематској процјени, што је исправно, вид. G. Küpper, 299.

1.2. Структура (елементи) саизвршилаштва

Већ је истакнуто да се саизвршилаштво темељно и структурално разликује, како од извршилаштва (непосредно и посредно) тако и од саучесништва. То је испуњење бића кривичног дјела на темељу подјеле рада, уз назнаку да се предузетом дјелатношћу остварује контрола над дјелом.²⁹³ Контрола над дјелом саизвршиоца произлази из његове функције приликом остварења: он умишљајно преузима задатак који је за реализацију плана извођења кривичног дјела суштински и који омогућава контролисање цјелокупног догађаја. Ако, на примјер, два лица која врше разбојништво у банци,²⁹⁴ подијеле начин остварења овога кривичног дјела, тако да прво лице држи на нишану банкарске службенике, док друго лице празни сеф, прво реализује само пријетњу (која представља саставни дио принуде), док друго извршава само крађу. Ипак, сваки од њих својим радњама контролише цјелокупан догађај. Други, по Јешеку (*Jescheck*),²⁹⁵ школски примјер саизвршилаштва постоји у случају када један од учесника има одређени задатак приликом извршења разбојништва, који се састоји у довожењу другог лица у непосредну близину трговине и омогућавање његовог бијега са плијеном након (формалног) довршења кривичног дјела. Овакве ситуације су биле дискутабилне за одређење судова у смислу да ли је ријеч о саизвршилачким или помагачким дјелатностима. Чини се да се у овом случају возачу аутомобила не може одрећи статус саизвршиоца, не зато што он „вози аутомобил” у оквиру подјеле рада, већ само „уколико се” без његове дјелатности дјело не би могло ни извршити, дакле, у случају да има власт над дјелом. Код оба наведена примјера се уочава структура саизвршилаштва: заједнички план или одлука за извршење кривичног дјела и предузимање радње извршења, односно, са умишљајем друге дјелатности којом се битно доприноси извршењу кривичног дјела.²⁹⁶

²⁹³ С. Roxin, 77; Р. Novoselec, 349; Claus Geppert, „Die Mittäterschaft (25 Abs. 2 StGB)”, *JURA-Juristische Ausbildung* 1/2011, 31.

²⁹⁴ Роксинов примјер, С. Roxin, 77, вид. V. Krey, 9.

²⁹⁵ Hans Heinrich Jescheck; Thomas Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts*; Berlin 1996, 680.

²⁹⁶ У литератури се јавља и питање начина утврђивања ових елемената. Код Путцкеа се проналазе два приступа. Према првом, врши се засебно утврђивање објективних и субјективних елемената, док код другог приступа то није случај (чињенице се утврђују у смислу једне цјелине). С тим у вези, аутор предлаже и два теста/модела која се опет састоје из двије цјелине: утврђивања чињеница и утврђивања противправности и кривице, о овоме вид. *ampl.* Н. Putzke, 296–297.

1.2.1. Заједнички план о извршењу кривичног дјела

У контексту свих недоумица око разграничења саизвршилаштва и саучесништва, донедавно је постојао консензус да је заједничка одлука (план) „минимум саизвршилаштва око којег су усаглашена и субјективна и објективна учења”.²⁹⁷ Неопходност постојања заједничког плана (*gemeinschaftlicher Tatplan*)²⁹⁸ или одлуке (*Tatentschlusses*)²⁹⁹ о извршењу кривичног дјела проистиче прије свега из закона. Најчешће се осликава у формулацији да лица „заједнички изврше...”³⁰⁰ кривично дјело. Овим се уједно дефинише опсег и домет саизвршилачке одговорности. То подразумијева заједничку одлуку о дјелу и извршењу дјела на једној страни, и онда на тој основи, на другој страни, и заједничко извршење дјела³⁰¹ као колективан скуп појединачних радњи (доприноса).³⁰² Другим ријечима, врши се својеврсно усаглашавање, хармонизација, уједињење у сврху извршења кривичног дјела.³⁰³

„Заједништво” у извршењу кривичног дјела се може посматрати само у свјетлу претпостављања вољне сагласности саизвршилаца.³⁰⁴ Због тога ово и јесте субјективна компонента саизвршилаштва.³⁰⁵ Оно, у правилу, и полази од акције више лица, а која је договорена.³⁰⁶ А договорена акција се опет јавља као резултат заједничке одлуке,³⁰⁷ односно заједничког циља.³⁰⁸ У овоме је и суштина „договора” као класичне припремне радње – он се састоји у споразуму два или више лица, а који изражава заједничку намјеру да се заједнички изврши кривично дјело, а уз то најчешће подразумијева подјелу улога,³⁰⁹ односно кон-

²⁹⁷ G. Küpper, 295.

²⁹⁸ C. J. M. Safferling, 130; V. Krey, 9.

²⁹⁹ C. Geppert, 32; G. Küpper, 301.

³⁰⁰ Вид. *е.с.* члан 25 став 2 КЗ Њемачке, члан 33 КЗ Србије, члан 36 КЗ Хрватске.

³⁰¹ Franjo Vačić, *Kazneno pravo – opći dio*, Informator, Zagreb 1998, 308. С правом, Купер (*Küpper*): „једноставно уклапање радњи није довољно”, вид. G. Küpper, 302.

³⁰² G. Küpper, 301.

³⁰³ Овако Jens David Ohlin, „Group think: the Law of Conspiracy and Collective Reason”, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Northwestern University 1/2008, 158.

³⁰⁴ C. Geppert, 32.

³⁰⁵ Вид. R. D. Herzberg, 57. Наглашава се да је неонормативизам обухватио и ово поглавље, тако на примјер, Леш (*Lesch*) заступа тезу да је саизвршилачка одговорност заснована на принципу објективног приписивања, вид. G. Küpper, 295.

³⁰⁶ /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 486; B. Камбовски, 519.

³⁰⁷ /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 486; C. Roxin, 78; H. Otto, 21.

³⁰⁸ Вид. G. Küpper, 299.

³⁰⁹ Искључиво на основу расподјеле улога према Грабову (*Grabow*) и Полу (*Pohl*), вид. Stefan Grabow; Stefan Pohl, „Die Sukzessive Mittäterschaft und Behilfe”, *JURA- Juristische Ausbildung* 9/2005, 659.

тролу над дјелом.^{310 311} „Договор је будуће суизвршитељство”, исправно пише Бачић.³¹² То значи да сваки (са)извршилац мора бити свјестан да дјелује са осталима у извршењу кривичног дјела и мора то хтјети.³¹³ Одлука и заједничко извршење³¹⁴ дјела повезује саизвршиоце и њихове воље и доприносе у једну цјелину. Сваки учесник је заједно са другим (са)носилац³¹⁵ одлуке о дјелу и о томе да заједнички изврше дјело. Сви учесници су међусобно повезани том заједничком одлуком која обухвата већ поменуто заједничко извршење кривичног дјела и њихове улоге у извршењу. Овдје је веома битна заједничка „субјективна веза”³¹⁶ која се односи на свијест о зависности,³¹⁷ попуњавање својим доприносом туђих дјелатности,³¹⁸ али и допуњавање туђим доприносом сопствене дјелатности³¹⁹ у извршењу конкретног кривичног дјела.³²⁰ Управо се путем посљедњенаведеног, успоставља повезаност између појединачних саизвршилачких прилога и допушта да се дио једног (са)извршиоца урачуна другом.³²¹ Другим ријечима, заједничком, коначном исходу приписује се значење једне, међусобно мотивисане основе. План о дјелу „презентовањем” будућих дешавања мотивационо утиче на извршиоцеву психу.³²² У том контексту, ваља одмах поставити питање да ли свијест о заједничком дјеловању значи истовремено и постојање заједничког умишљаја. Свијест у овоме контексту ваља тумачити као свијест о саизвршилачкој радњи, о заједничком дјеловању са другим, док свијест о посљедици

³¹⁰ J. D. Ohlin (2008), 723; В. Камбовски, 522.

³¹¹ Оксфордски рјечник (*Oxford English Dictionary*) „conspiracy” (договор или завјеру за извршење кривичног дјела) одређује дословно као „заједничко дисање”. Префикс „con” значи „са” (*with*), док „spire” долази од латинске ријечи „spiro, spirare” која значи „дисати”, вид. J. D. Ohlin (2008), 157–158.

³¹² Franjo Vačić, „О казњивим припремним радњама”, *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu* 1–2/1984, 169.

³¹³ Н. Otto, 21; Р. Novoselec, 350.

³¹⁴ Бачић с правом истиче да формулација према којој се лица договарају да заједнички „изврше” кривично дјело искључује садржај договора према коме би један од њих био извршилац, а други помагач, F. Vačić (1984), 169.

³¹⁵ Велцел, вид. *ampl.* Н. Јованчевић (2008), 139, супротно Маурах, *ibidem*, 142.

³¹⁶ F. Vačić, (1998), 308; G. Küpper, 302.

³¹⁷ S. Grabow; S. Pohl, 659. Оваквог схватања је Ингефингер (*Ingefinger*), према коме план о дјелу ствара зависност појединца од његових саучесника у злочину, која је мотивисана извршењем сопственог удјела у томе чину.

³¹⁸ G. Küpper, 301; T. Vogler, 337.

³¹⁹ G. Küpper, 301.; Н. Делић, 267, према Геперту у смислу „еви за једног, један за све”, С. Geppert, 32; упор. Н. Otto, 372.

³²⁰ Упор. Н. Н. Lesch, 276; Ingeborg Puppe, „Der gemeinsame Tatplan der Mittäter”, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 6/2007, 236.

³²¹ S. Grabow; S. Pohl, 659; Nikolaus Bosch, „Mittäterschaftliche Zurechnung einer Tötungshandlung und Mordmerkmal der Heimtücke”, *Juristische Ausbildung* 4/2011, 17.

³²² S. Grabow; S. Pohl, 659.

кривичног дјела, која је важна за постојање умишљаја, не мора да буде иста код свих саизвршилаца, у случају чега може постојати нехатно саизвршилаштво.

Поред класичне форме договарања за извршење кривичног дјела (изричито³²³ усмено и писменим путем), оно се може реализовати и прећутно и конклюдентним радњама.³²⁴ У контексту наведеног је и став Пупеа (*Puppe*), према коме конклюдентни (прећутни) договор може да постоји, али мора имати квалитет „комуникацијског пролаза, при чему се учесници не служе ријечима свакодневног говора, већ другим знацима, да би дошли до сагласности и изразили је”.³²⁵ Важно је само да имплицитно понашање у смислу плана извршења кривичног дјела мора тачно и прецизно да одражава сагласност која се састоји у предузимању понашања у смислу „обавезе” према другом саизвршиоцу у тренутку извршења кривичног дјела.³²⁶ Уколико се, на примјер, лице А спрема да нанесе тјелесне повреде лицу Б, а лице Ц које наилази прихвата савладавање жртве, постоји саизвршилаштво, јер А допушта мијешање Ц и користи то.³²⁷

Договор се у правилу постиже, тј. смјештен је у период прије извршења кривичног дјела. Међутим, у пракси је чест случај да након што извршилац пређе „праг” покушаја, дође до сукцесије, тј. учествовања другог лица у његовом извршењу.³²⁸ У овим констелацијама, код којих поједини саизвршилац дјелу „прилази”,³²⁹ односно приступа за вријеме извршења,³³⁰ договор може да услиједи (како је и речено) „прећутно” или конклюдентним радњама, тј. знацима путем којих се изражава сагласност за извршење кривичног дјела³³¹ и учествује у дјелатностима на основу „тренутне” подјеле рада.³³² Као примјер, наводи се чувар који током извршења кривичног дјела противправног лишења слободе (члан 143 КЗ РС) преузме надзор над жртвом. Напријед наведено уједно даје одговор и на питање да ли план извршења кривичног дјела треба да буде заједнички израђен и донесен. Могућност сукцесивног саизвршилаштва, утемељена на валидности „договора” реализованог прећутним или конклюдентним радњама, говори да то

³²³ В. Камбовски, 522.

³²⁴ С. Roxin, 79; Н. Otto, 21; С. Geppert, 32; И. Вуковић, 378; F. Bačić (1998), 308; P. Novoselec, 350; В. Камбовски, 522.

³²⁵ С. Roxin, 79.

³²⁶ I. Puppe, 238; T. Vogler, 337.

³²⁷ С. Roxin, 79; I. Puppe, 236.

³²⁸ S. Grabow; S. Pohl, 656.

³²⁹ Н. Срзентић; А. Стајић, 245.

³³⁰ Wilfried Küper, „Zur Problematik der sukzessiven Mittäterschaft — Zugleich Anmerkung zum Urteil des BGH vom 16. 12.”, *Juristen Zeitung* 17/1981, 568.

³³¹ I. Puppe, 238.

³³² T. Vogler, 337. Видјеће се да „затворен” план не може ретроактивно сукцесивног саизвршиоца оквалификовати као саизвршиоца у односу на већ реализоване сегменте дјела, S. Grabow; S. Pohl, 6

није потребно. Не може се, стога, одрећи постојање саизвршилаштва у случају у коме једно лице, са већ готовим планом и донесеном одлуком, иступи пред друго лице које „ускочи” у „пројекат”.³³³ У самом придруживању или „ускакању” у пројекат, садржана је и израда плана за извршење кривичног дјела.³³⁴

Још једно значајно питање које се јавља у изучавању ове проблематике односи се на потенцијалну прецизност плана извршења кривичног дјела. Наиме, изричита прецизност плана извршења кривичног дјела, односно уређивање сваке појединости у понашању саизвршилаца није неопходна.³³⁵ Детаљан, и уз то, идеалан план извршења ријетко када може бити у потпуности испоштован и остварен, па овако рестриктивно схватање елемента саизвршилаштва не би било оправдано.³³⁶ У већини случајева, саизвршиоцу се допушта мање-више слобода понашања у складу са конкретном ситуацијом.^{337 338} Сам споразум „покрива” различитост дјеловања, односно, одступање од оквирне ширине плана у складу са околностима случаја, под условом да се задовољавају интереси и другог саизвршиоца (на примјер, уколико један од саизвршилаца умјесто новца противправно одузме ствари које није тешко претворити у новац),^{339 340} у оквиру бића предузетог кривичног дјела.³⁴¹ План може да предвиди и само поједине сегменте криминалне дјелатности, а да саизвршиоци приликом извршења кривичног дјела предузму и друге радње.³⁴² У овом случају, признавање саизвршилаштва је оправдано само уколико се не излази из оквира бића кривичног дјела

³³³ С. Roxin, 81.

³³⁴ Вид. С. Geppert, 32.

³³⁵ С. Roxin, 81; В. Камбовски, 522; Игор Вуковић, *Узрочност и објективно урачунавање у кривичном праву*, Правни факултет, Београд 2018, 594.

³³⁶ Упор. S. Grabow; S. Pohl, 659.

³³⁷ А. Herzig, 195.

³³⁸ Измјена плана се може извршити у смислу садејства, уласка и изласка појединца из заједничког извршења кривичног дјела, вид. *ampl.* Jörg Eisele, „Abstandnahme von der Tat vor Versuchsbeginn bei mehreren Beteiligten”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/2011, 761.

³³⁹ С. Roxin, 81. С тим у вези је и случај из њемачке судске праксе из 2007. године, у коме су се лица С и К договорили да нападну W са циљем отуђења његовог аутомобила. Према плану, К је требао скренути пажњу W, да би га С страга ударио. Умјесто тога С је нанио једанаест убодних рана W, с намјером да га убије. К је знао за постојање ножа, али је ипак био изненађен поступком С, те је покушао побјећи. С је упорно тражио од К да му помогне да се ријеша смртно рањене жртве, што је овај и учинио, јер је и даље био заинтересован за жртвин аутомобил. На крају су се одвезли са мјеста извршења кривичног дјела. Суд је заузео став да у овом случају постоји саизвршилачко учешће, вид. S. Grabow; S. Pohl, 660.

³⁴⁰ Према Бошу (*Bosch*), ријеч је о критеријуму узајамности у случају произвољно модификованог плана. Сасвим исправно, код оваквих констелација „проширење” плана приписује се онима који су се прећутно или изричито договорили, вид. N. Bosch, 17.

³⁴¹ G. Küpper, 302. О свему наведеном, вид. и Д. Васиљевић (2016), 231.

³⁴² А. Herzig, 195.

које се остварује, јер план/договор дефинисан на овај начин увијек садржи одређени степен ризика од предузимања неиздефинисаних дјелатности у смислу (са)извршилаштва.³⁴³ Поред тога, може се догодити да сви саизвршиоци у свом дјеловању остваре како квалификовани облик кривичног дјела тако и обиљежја кривичног дјела квалификованог тежом посљедицом. Тако, уколико се два лица договоре да изврше тешку крађу, а притом вриједност украдене ствари прелази износ од 50 000 КМ, оба ће бити саизвршиоци код најтежег облика овог кривичног дјела. Што се тиче кривичних дјела квалификованих тежом посљедицом, саизвршилаштво се може признати у случајевима када је код свих саизвршилаца у односу на тежу посљедицу постојао нехат.³⁴⁴ На примјер, у случајевима у којима се два лица договоре да нанесу тешке тјелесне повреде жртви, па услијед нанесених повреда наступи смртна посљедица, саизвршилаштво је сасвим извјесно уколико су у односу на тежу посљедицу поступали из нехата. У свим овим случајевима треба узети постојање одлуке и договора модификованог прећутним или конклюдентним путем, а који обухвата остварење забрањене/теже посљедице.³⁴⁵ Треба водити рачуна и о „правом” ексцесу који се може појавити на страни неког од саучесника. Наиме, ексцес на страни једног од саизвршилаца не може се урачунати другом лицу.³⁴⁶ Тако, изврши ли један од саизвршилаца приликом разбојништва непланирано убиство, само се он може окарактерисати као убица.³⁴⁷

Из свега изнијетог произлази да непостојање субјективног елемента одриче постојање саизвршилаштва у одређеним случајевима. Тако, саизвршилаштво не може постојати уколико све особе не дјелују у истом циљу. Прије свега, оно не постоји у случајевима гдје лице једноставно одобрава извршење кривичног дјела.³⁴⁸ Дјело се може подржавати и „жељети” као своје, али саизвршилаштва нема уколико друго лице тога није свјесно.³⁴⁹ Поред тога, оно се не може признати ни у случајевима у којима учесници у остварењу кривичног дјела не знају ништа један о другом.³⁵⁰ С тим у вези, уколико два лица у робној кући на основу „заједнички стечене спознаје” почине индивидуално кривична дјела

³⁴³ A. Herzig, 195; упор. G. Küpper, 302; C. Geppert, 32.

³⁴⁴ C. Geppert, 32.

³⁴⁵ Начин дјеловања предвиђен у основном облику, тј. карактер „типичне” радње извршења која може довести до наступања теже посљедице, према Геперту мора бити обухваћен заједничком одлуком, C. Geppert, 32.

³⁴⁶ G. Küpper, 302; I. Puppe, 242; B. Камбовски, 523; J. Eisele, 781.

³⁴⁷ C. Roxin, 80; S. Grabow; S. Pohl, 660; упор. U. Murmann, 461 *et seq.*

³⁴⁸ C. Geppert, 32; S. Grabow; S. Pohl, 659. Ријеч би била о *dolus subsequens* који је споран из добро познатих разлога; субјективни елемент се цијени у вријеме извршења кривичног дјела.

³⁴⁹ C. Geppert, 32.

³⁵⁰ C. Roxin, 78.

преваре, неће постојати саизвршилаштво из разлога јер „заједнички стечена спознаја” или знање једног за другог не представља извршење кривичног дјела на основу заједничког плана или договора. Они су једноставно паралелни извршиоци.^{351 352} Исто тако, сазнање једног извршиоца о оном другом, тзв. „једногласно сагласје”,³⁵³ не може само за себе да заснује саизвршилаштво у погледу конкретног кривичног дјела, јер не води сарадњи, већ, на примјер, (само) потенцијалном искориштавању новонастале ситуације. С обзиром на ово, неће постојати саизвршилачка већ помагачка дјелатност, на примјер, у случају у коме лице А удари полицајца који намјерава ухапсити лице Б (провалника), а да Б не зна ништа о томе.³⁵⁴ Лице А по природи ствари не може бити саизвршилац, јер дјелатности које је предузело, иако представљају значајан допринос извршењу кривичног дјела, нису предузете на основу заједничког плана, тј. одлуке ових лица. Слично овоме, заједничко извршење кривичног дјела не постоји у случајевима када поједини извршиоци одустану од извршења кривичног дјела, али га накнадно изврше на основу неког новог договора.³⁵⁵ У оваквим случајевима постоји саизвршилаштво у погледу лица која су на основу новоусвојеног плана заједно извршила ново кривично дјело. И на крају, заједнички план за извршење кривичног дјела (а и заједничко извођење) не постоји у случајевима гдје саизвршиоци сами даље дјелују, након што су заједничко кривично дјело схватили као извршено.³⁵⁶ Тако је у случају из њемачке судске праксе³⁵⁷ један брачни пар хтио да убије ванбрачно дијете своје кћерке и мислили су да су остварили циљ. Након што се муж удаљио, жена је установила да је дијете живо и убила га сама. Овдје се, сасвим исправно, саизвршилаштво може признати само у односу на покушај убиства, док се убиство ставља на терет само жени.

1.2.2. Заједничко извршење кривичног дјела

Објективна претпоставка саизвршилаштва почива на заједничком извршењу кривичног дјела. С тим у вези, наведени су и репрезентативни

³⁵¹ С. Roxin, 78.

³⁵² Само заједничка одлука повезује појединачна дјела, која иначе остају изолована, у колективни догађај: „упоредно извршење” постаје „заједничтво – заједничко извршење”, вид. G. Küpper, 301.

³⁵³ С. Roxin, 78; G. Küpper, 301; I. Puppe, 238; Н. Делић, 267.

³⁵⁴ С правом, С. Roxin, 79. Исто тако, упитно је постојање саизвршилаштва у случају лица које се придружило групи навијача у току нерета, да би бацило камен неопажено из позадине, вид. R. D. Herzberg, 57.

³⁵⁵ J. Eisele, 781.

³⁵⁶ С. Roxin, 79.

³⁵⁷ С. Roxin, 79.

примјери саизвршилаштва – два примјера, и то с разлогом. И један и други су засновани на истом субјективном елементу, тј. на договору и одлуци о заједничком извршењу кривичног дјела. Он је, без дилеме јединствен. Међутим, ствари су нешто другачије када је у питању објективна компонента. У првом примјеру, лица су заједнички предузела радњу извршења кривичног дјела (једно лице је примијенило силу док је друго противправно узело туђу покретну ствар код кривичног дјела разбојништва), док је у другом примјеру, на основу договора, једно лице предузело радњу извршења кривичног дјела, а друго је умишљајно предузело дјелатност којом се битно доприноси његовом извршењу (једно лице је довезло аутомобилом саизвршиоца на мјесто извршења кривичног дјела разбојништва, са задатком да га након извршења разбојништва одвезе са мјеста извршења кривичног дјела). Дакле, за остварење објективног елемента сваки (са)извршилац мора учествовати у радњи извршења или на други начин битно допринијети извршењу кривичног дјела.

а) Заједничко учешће у фази извршења кривичног дјела

У основи расправе о заједничком учешћу у фази извршења кривичног дјела налази се питање његове временске, просторне и каузалне одређености. За сада ће се расправити прве двије.³⁵⁸ Владајућа теорија власти над дјелом подразумијева присуство у току (фази) извршења кривичног дјела.³⁵⁹ Међутим, то не значи да доприноси морају бити пружени истовремено, иако је то засигурно идеалан случај, односно најлакше видљива нијанса заједничког учешћа. На примјер, двије особе истовремено пуцају на жртву или је истовремено даве. Да би се одређена дјелатност посматрала у смислу саизвршилачке, она треба да буде предузета у периоду након почетка па до довршетка кривичног дјела.³⁶⁰ (Са)извршилац мора, или сам да отпочне са покушајем кривичног дјела, или да дјелује након што је неко други започео извршење кривичног дјела и да дјелује до његовог (материјалног) завршетка. Мада је, како ће се увидјети, и ово спорно.³⁶¹

Поред већ наведеног, идеалног случаја постојања саизвршилаштва, радње саизвршилаца могу бити предузете сукцесивно, тј. једна за другом. На примјер,

³⁵⁸ О каузалности доприноса, вид. дио рада који се односи на разграничење саизвршилаштва од помагања.

³⁵⁹ Према Мајеру „извршилац је искључиво онај ко лично учествује у извршењу дјела; саучествовање у припремној фази се може сматрати само саучесништвом”, вид. *ampl.* Н. Јованчевић, 154.

³⁶⁰ I. Puppe, 241; S. Grabow; S. Pohl, 657; R. D. Herzberg, 58; вид. C. Geppert, 34.

³⁶¹ C. Roxin, 82.

у случају реализовања заједничког разбојништва, нериједак је случај да лице А прво обори жртву на земљу, а онда јој лице Б одузме новац. Или, у случају тешке крађе, лице А отвара врата отпирачем, а лице Б износи драгоцености из куће. Јасно је да се ни у једном од ових случајева не може одрећи постојање саизвршилаштва,³⁶² са аспекта стадијума кривичног дјела, јер су дјелатности предузете у стадијуму извршења.³⁶³ Евентуални приговор, да се у оваквим случајевима први протагонист догађаја повлачи и остаје у стадијуму припремања кривичног дјела, погрешан је и са аспекта конструкције, конкретно овог, по својој природи, сложеног кривичног дјела. Ријеч је о саизвршилаштву. Поред тога, саизвршилаштво, како је то уосталом и назначено, може постојати и након формалног довршења кривичног дјела, уколико оно није довршено у материјалном смислу. Тако, оно ће постојати у случају гдје се лице Б (на основу претходног договора) придружује лицу А, које је већ жртву противправно лишило слободе са намјером да је „чува“ одређени период. Из последњег примјера се јасно види да за постојање саизвршилаштва није увијек неопходно нити присуство на мјесту проузроковања посљедице. Код истовременог садејства најважнији доприноси могу бити пружени и са дистанце. Тако, онај ко телефонским путем координира дјелатности осталих учесника у извршењу, на примјер, разбојништва у банци, може се сматрати саизвршиоцем, иако се не налази на мјесту извршења кривичног дјела. Важно је само да он своју дјелатност предузима у стадијуму извршења и да се она јавља као нужна за извршење кривичног дјела.

У литератури још је спорно могу ли и припремне радње оправдати квалификацију саизвршилаштва. Преовлађујућа схватања у њемачкој кривичноправној догматици не допуштају ову могућност, што је једним дијелом посљедица и прихватања теорије власти над дјелом.³⁶⁴ ³⁶⁵ Слично становиште у кривичноправној доктрини са простора бивше Југославије заступао је и Златарић. Према његовој теорији подјеле рада, саизвршилаштво у стадијуму припремања не би било могуће, јер је један од услова за његово постојање дјеловање у вријеме извршења кривичног дјела.³⁶⁶ Становишта почивају на тези да испуњење критеријума власти над дјелом и подјеле улога не допушта урачунавање припремних радњи у област саизвршилаштва. Овим дјелатностима недостаје квалитет индивидуалног или заједничког испуњења кривичног дјела и оне се не могу означити (са)извршилачким у материјалном, уколико то нису

³⁶² /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, S. 515; упор. C. Geppert, 31.

³⁶³ S. Grabow; S. Pohl, 659.

³⁶⁴ C. Roxin, 81, супротно Мајер.

³⁶⁵ Упор. R. D. Herzberg, 58; I. Puppe, 241; C. Geppert, 34. Вид. И. Вуковић, 379.

³⁶⁶ P. Novoselec, 354.

у формално-објективном смислу.³⁶⁷ Припремним радњама се само утиче на кривично дјело, али се оно не контролише.³⁶⁸ На другој страни се налазе схватања према којима је саизвршилачки допринос могућ и у стадијуму припремања кривичног дјела. Ови аутори истичу да су основни аргументи квалификовања дјелатности из стадијума припремања као саизвршилачких, омогућавање да и организатори групе буду санкционисани.³⁶⁹ Ламп је један од аутора који дозвољава саизвршилаштво у стадијуму припремања кривичног дјела. За њега постоје околности које хронолошки претходе извршењу кривичног дјела, а које са њим чине јединствену цјелину.³⁷⁰ Он, поред хоризонталног саизвршилаштва, разликује и вертикално, у којем су само неки од (са)извршилаца у директном „контакту” са правно заштићеним добром, док остали своје доприносе дају кроз планирање кривичног дјела, његову организацију или испоруку материјала за извршење кривичног дјела.³⁷¹ Уочава се и Штратенвертов (*Stratenwerth*) умјерен став да се само поједине дјелатности из стадијума припремних радњи могу сматрати саизвршилачким. У питању су припремне радње договора и организовања извршења кривичног дјела.³⁷² Без потешкоћа се примјећује да се код њега потенцирају као кажњиве само дјелатности организационог карактера. Из угла изучавања стадијума припремања кривичног дјела, оне јесу радње са већим степеном друштвене опасности. Доказ је и то да је организовање злочиначког удружења у кривичном законодавству бивше Југославије било квалификовано као радња саучесништва. Међутим, остаје недоречено, и то је добро утврдио Вуковић,³⁷³ у чему је суштина разликовања појединих радњи припремања и зашто неке од њих ваља квалификовати као (са)извршилачке,

³⁶⁷ С. Roxin, 83; упор. I. Puppe, 241; супротно стајалиште може се пронаћи и у неким судским одлукама, нпр. саизвршиоцем се сматра и онај учесник који је разгледавао трговину, а онда о стању у њој обавијестио другу двојицу који су након тога извршили разбојништво, вид. Р. Novoselec, 354. Ово је у више својих одлука потврдио и Врховни суд Србије, који је истакао и да неспорне припремне радње (давање оружја, разгледање објеката, обезбјеђивање да оштећени не буде у стану) могу стећи саизвршилачки квалитет уколико њихово кумулирање показује квалитет, неопходност и суштински допринос дјелу, вид. пресуде Врховног суда Србије Кж. 1482/99 и Кж. 1711/98.

³⁶⁸ С. Geppert, 34.

³⁶⁹ Вид. С. Roxin, 82; о овоме вид. Игор Вуковић, „Време и каузалност битног саизвршилачког доприноса”, *Журнал за криминалистику и право* 2/2015, 129.

³⁷⁰ Е. J. Lampe, 495.

³⁷¹ Одредбу њемачког Кривичног закона (члан 25 став 2) он сматра рестриктивном јер не обухвата учеснике који су учествовали прије и послје извршења кривичног дјела. Према овом аутору, кажњавање за помагање се у многим случајевима чини незадовољавајућим, Е. J. Lampe, 494.

³⁷² И. Вуковић (2015), 129.

³⁷³ Аутор истиче: „Спорно је, међутим, да ли се *a priori* квалитативно може направити разлика између појединих припремних аката”, И. Вуковић (2015), 130.

а друге не. Природно је да и дјелатности припремања „физичког” карактера могу засновати саизвршилаштво, уколико се испуне одговарајући услови. Поред Лампеа, овакво схватање проналази се код Франка који дозвољава квалификовање припремних радњи као саизвршилачких.³⁷⁴ Он је, разрађујући своју концепцију, према којој радња извршиоца мора бити извршена „у оквиру и за вријеме извршења кривичног дјела”, изложио да саизвршилац „не мора деловати баш при радњи извршења, већ је довољно да суделује радњом која би се изван оквира извршења и без заједничке одлуке означила као припремна”.³⁷⁵

Прихватљивије је схватање према коме и дјелатност која је наслоњена на радњу извршења кривичног дјела у формалном смислу може оправдати саизвршилаштво. При томе се не говори експлицитно о дјелатностима које су поменуте у контексту припремних радњи. Ове друге дјелатности стичу предзнак саизвршилачких само уколико представљају допринос, како ће се и видјети, одређеног „квалитета” и ако су непосредно повезане са радњом извршења кривичног дјела на начин да и оне представљају његов почетак извршења. Позивајући се на позитивно законско рјешење стадијума припремања кривичног дјела у Републици Српској и констатацију да је формално-објективна теорија у свом изворном схватању непримјенива, то би биле дјелатности које се налазе, у конкретном примјеру изван, или боље рећи у међупростору чланова 21 став 3 и 22 КЗ РС.³⁷⁶ Само уважавањем наведеног, у примјеру артиљеријског напада на село,³⁷⁷ нису извршиоци само лица која врше паљбу, већ и они који са удаљене осматрачнице радио-везом прослијеђују координате да би оружани напад био ефикасан.

б) Релевантност појединачног доприноса у фази извршења кривичног дјела

Сарадња на темељу подјеле рада, на основу заједничког плана³⁷⁸ у стадијуму извођења као претпоставка саизвршилаштва, произлази из основног

³⁷⁴ Вид. Ј. Таховић, 245.

³⁷⁵ Вид. Ј. Таховић, 245.

³⁷⁶ Члан 21 став 3 гласи: „Кад закон прописује кажњавање за припремање одређеног кривичног дјела, припремање се може састојати у набављању или оспособљавању средстава за извршење кривичног дјела, стварању услова или отклањању препрека за његово извршење, у договарању, планирању или организовању извршења кривичног дјела са другим лицима, као и у другим радњама којима се стварају услови за непосредно извршење кривичног дјела”, док члан 22 став 1 прописује: „Ко са умишљајем започне извршење кривичног дјела, али га не доврши...”.

³⁷⁷ А. Herzig, 192.

³⁷⁸ /Heine/ A. Schönke, H. Schröder, 515, S. Grabow, S. Pohl, 659.

принципа власти над дјелом. Зато саизвршилачка дјелатност која се базира на овој власти не може постојати уколико лице није предузимало, по квалитету, (са)извршилачке дјелатности, у вријеме извршења кривичног дјела.³⁷⁹ Онај ко у припремном стадијуму (*у stricto sensu*) пружа важан допринос кривичном дјелу и може извођење препустити неком другом лицу, тај остварење кривичног дјела испушта из својих руку и одриче се своје контроле. Тако се питање саизвршилачког доприноса расправља, како је и утврђено, у контексту функционалне власти над дјелом. Одговор на питање или одређивање саизвршилачког доприноса, почива на правилном одређивању саизвршилачких дјелатности, али и на исправном схватању временске одреднице у којој се оне предузимају.

Функционална власт над дјелом, а тиме и саизвршилачке дјелатности, без било каквих потешкоћа у њиховом одређивању, постоје уколико сви учесници криминалног акта предузму радњу извршења како је означена у бићу конкретног кривичног дјела. Од овога, уосталом, полазе и сами кривични закони. Нема, наиме, дилеме око постојања саизвршилаштва у погледу, на примјер, случајева у којима двије особе (на основу претходног договора) заједно улазе у туђе двориште и одузимају туђу покретну ствар чинећи кривично дјело крађе или када двије особе истовремено затежу уже око врата жртве, чинећи на тај начин кривично дјело убиства.³⁸⁰ У оба примјера, саизвршиоци су предузели радњу извршења кривичног дјела. Неспорно је да постоји чисто подијељено извршилаштво, чисто заједничко управљање процесом извршења дјела. Потешкоће не постоје ни у случајевима код двоактних кривичних дјела. За саизвршилаштво је довољно предузимање једног „обилежја” кривичног дјела, тј. учествовање у једној од двије радње извршења. На примјер, у предоченом случају разбојништва, за постојање саизвршилаштва је довољно да један од учесника примијени силу (на примјер, држи жртву на нишану или је обори на земљу), док други учесник од жртве одузима, на примјер, новац.³⁸¹

Ствари су нешто другачије када код учешћа више лица у извршењу кривичног дјела једно од њих предузме дјелатност којом се доприноси извршењу кривичног дјела, а која није радња извршења. С тим у вези, пригодно је измијенити случај затезања ужета око врата жртве на начин да једно лице затеже уже, а друго лице држи жртву. Остварење бића кривичног дјела

³⁷⁹ C. Roxin, 81; R. D. Herzberg, 58.

³⁸⁰ P. Novoselec, 352. Сличан примјер проналазимо и код Херцберга, вид. R. D. Herzberg, 54.

³⁸¹ Ово је констатовано и у пресуди Врховног касационог суда Републике Србије (Кзз 158/5018) у којој се наводи: „Наиме, да би постојало саизвршилаштво у извршењу овог кривичног дела – разбојништва, није нужно да је свако од саизвршилаца извршио све инкриминисане радње, већ је довољно да свако од њих жели извршење кривичног дела као своје и да у време извршења дела предузима било коју радњу којом се омогућује извршење кривичног дела, а што су у конкретном случају окривљени... .. учинили...”

убиства предузима само лице које је затезало уже. Чак и ако су радње другог лица биле неопходне, оно није испунило обиљежја кривичног дјела убиства, зато што држање жртве не поткрепљује концепт убијања. У образложењу ове констелације пригоднији је слједећи, комплекснији примјер: лице А наговорило је лице Б да га очевим аутомобилом одвезе до трговине у мањем мјесту и причека док не изврши разбојништво. Б је то и учинило те навече искрцало А на паркинг недалеко од трговине и остало да чека ради омогућавања бијега с плијеном након (формалног) довршења дјела. Код оваквих случајева, као и код случаја давлeња, у којима није оправдана употреба формално-објективне теорије, ваља једнодушно појам (са)извршиоца проширити и на дјелатности којима се директно не остварују обиљежја кривичног дјела.³⁸² Као законска категорија, ово је истакнуто у формулацији према којој је саизвршилац и онај ко (поред саизвршиоца који предузима радњу извршења кривичног дјела³⁸³) на „други начин битно доприноси извршењу кривичног дјела”. Навешће се још један примјер: случај разбојништва у коме један саучесник чека у аутомобилу са упаљеним мотором пред банком, други искључује алармни уређај, трећи осигурава излаз, четврти са упереним пиштољем онемогућава отпор радника обезбјеђења, док пети ставља новац у врећу. Јешек и Роксин овдје сасвим исправно упућују на постојање саизвршилаштва.^{384 385}

Како је (саизвршилачки) допринос извршењу кривичног дјела, како се и види из примјера, дескриптиван појам, ваља утврдити шта је његова суштина,

³⁸² Овакво схватање проналазимо и код Новоселеца. Он, критикујући пресуду Жупанијског суда у Загребу (К-172/99) и ВСРХ 1 КЖ-440/00-3, истиче да није помагач, већ саизвршилац, онај ко одвезе извршиоца у непосредну близину објекта у којем ће овај извршити разбојништво и тамо га чека како би се послѣје обојица са плијеном брзо удаљила са мјеста догађаја, вид. Petar Novoselec, „Sudska praksa”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 2/2005, 885.

³⁸³ Предузимање радње извршења конкретног кривичног дјела јавља се као предуслов предузимања „других дјелатности којима се битно доприноси извршењу кривичног дјела”, вид. В. Камбовски, 520; Rolf D. Herzberg, „Mittäterschaft durch Mitvorbereitung: eine *actio communis in causa?* – Zugleich eine Besprechung des BGH- Urteils v. 15.01.1991.-5 StR 492/90”, *Juristen Zeitung* 18/1991, 856.

³⁸⁴ Роксин истиче да важно садејство које води саизвршилаштву постоји, на примјер, када једно лице држи жртву да би јој друго лице несметано наносило тјелесне повреде, или онда када једно лице осигурава провалу стражарењем, вид. *ampl.* С. Roxin, 87.

³⁸⁵ Врховни суд Србије је у више својих одлука заузео став да је превоз моторним возилом на лице мјеста и сачекивање непосредних извршилаца разбојништва уз очекивану подјелу плијена, као израз личног интереса који претпоставља постојање злочиначке воље, дјелатност која је довољно квалитетна за заснивање саизвршилачког доприноса, вид. пресуде Врховног суда Србије Кж. 209/98 и Кж. 64/98, упор. пресуду Врховног суда Републике Српске Кж. 110К 009182/12. Дјелатности чувања страже и одвожење аутомобилом (за бјекство) са мјеста извршења кривичног дјела су и у англосаксонском кривичном праву окарактерисане као извршилаштво другог степена (*principals in the second degree*), вид. *ampl.* S. Joel, 208.

односно шта га то одјељује од помагачког доприноса. Једно је сигурно: свака дјелатност не постаје по свом значењу еквивалентна радњи извршења само зато што је предузета у окиру плана, реализована на основу подјеле улога³⁸⁶ или предузета са „злочиначком вољом”.³⁸⁷ Зато је, уосталом, и одбачена теорија подјеле улога и субјективне теорије као једино мјеродавне за одређивање саизвршилаштва.

За појединачни (саизвршилачки) допринос вежу се два питања. Зашто, на примјер, дјелатности чекања у аутомобилу нису радње помагања већ представљају саизвршилаштво? Или још боље, у којим случајевима толико дискутабилна дјелатност „чувања страже” представља саизвршилачку, а у којим помагачку дјелатност? Ријеч је о карактеру предузете дјелатности. Да би се саизвршиоцем могао сматрати и онај ко предузме дјелатност којом се директно не остварује обиљежје кривичног дјела, та радња мора да има одређене квалитете. Она треба да је предузета у складу са подјелом рада и њеним предузимањем треба да се оствари нужан³⁸⁸ и значајан³⁸⁹ допринос остварењу кривичног дјела. Такође, треба да се налази у „интензивној каузалној вези”³⁹⁰ са остварењем циља,³⁹¹ тј. кривичног дјела. То слиједи и из структуре саизвршилаштва као функционалног извршилаштва: само када неко при извођењу врши функцију од које може зависити успјех дјела (функционално управља дјелом³⁹²), он онда има удио у контроли над догађајем. Траже се материјални и објективни критеријуми у њиховој функционалној вези. Материјални у смислу посебног, битног квалитета учешћа, објективни у смислу „чврстог” везивања за дјело, односно битног доприноса реализацији дјела.³⁹³ Зато сви учесници у Јешековом примјеру имају функционалну власт над дјелом, иако само двојица од њих предузимају дјелатност која се може означити радњом извршења, јер су доприноси осталих значајни у смислу да су нужни, квалификовани као „извршилачки”, дакле, непомагачки, тј. несаучеснички.³⁹⁴

Овај, објективни сегмент саизвршилаштва, (како је већ наглашено) у уској корелацији је са договором или планом извршења кривичног дјела. У ствари,

³⁸⁶ F. Vačić, 15.

³⁸⁷ Упор. T. Vogler, 338.

³⁸⁸ P. Novoselec, 353–354; F. Vačić, 15.

³⁸⁹ C. Roxin, 87; A. Herzig, 192; T. Vogler, 338; H. Делић, 267; R. D. Herzberg, 58–59. Генепрт користи израз „знатна тежина” доприноса, C. Geppert, 31.

³⁹⁰ H. Делић, 267.

³⁹¹ H. H. Lesch, 282.

³⁹² S. Grabow; S. Pohl, 659; M. Babić, I. Marković, 287.

³⁹³ И. Симовић Хибер, 100.

³⁹⁴ R. D. Herzberg, (1991), 860. Аутор истиче да је у случају неизвршилачких дјелатности ријеч о индиректном утицају на дјело и одговорност се квалификује као „туђа”.

„квалитет” предузетих дјелатности у смислу њихове важности, нужности или битности, а самим тим и њихово квалификовање као саизвршилачких или саучесничких, одређује се већ у току планирања или приликом постизања договора.³⁹⁵ Другим ријечима, постојање битног доприноса треба утврђивати у сваком случају, према Роксину, штавише, *ex ante*.³⁹⁶ Ако се већ тада утврди да је дјелатност коју треба да предузме један од учесника у извршењу кривичног дјела *condicio sine qua non* за његово остварење, ако се без њене реализације не би могле предузети друге дјелатности у остварењу кривичног дјела, или уколико би се морало одустати од извршења (довршења) кривичног дјела, јер се та дјелатност не би предузела, онда је она засигурно саизвршилачка. Како то истиче Франк (истина у оквиру теорије подјеле рада): „О саучињењу се ради, када нетко код извршења обавља радњу коју би морао извршити учинилац када би сам извршио дјело”.³⁹⁷ Ово ригорозно ограничење на важне доприносе извршењу кривичног дјела сужава саизвршилаштво на оне случајеве у којима је то најпотребније, управо због тога што не постоји стриктно остварење радње конкретног кривичног дјела. Ако већ саизвршилац не мора да „одузме”, „уништи” и слично, онда његове дјелатности требају барем да се „приближе овим карактеристикама (у смислу времена и тежине)”.³⁹⁸

Формула се може практично пренијети на наведене примјере: тако, на примјер, у Лешековом примјеру, без предузете дјелатности првог учесника у дјелу (искључивања аларма) или онеспособљавања радника обезбјеђења које врши други учесник, треће лице не би могло да узме новац и ставља га у вреће; са друге стране, уколико нема лица које их чека у аутомобилу за бијег (четврти учесник), да се оно није појавило или да је самовољно отишло са мјеста извршења кривичног дјела, а да су то видјели, упитно је да ли би они наставили са извршењем кривичног дјела. Разлог тога јесте што је свака радња за себе таквог значаја (квалитета) и повезана са другим дјелатностима које је чине нужном, а чије предузимање условљава извршење кривичног дјела.

Иако је теорија кривичног права уложила велике напоре у правцу дефинисања саизвршилаштва, прецизне дефиниције, под коју би се могли супсумирати сви евентуални случајеви саизвршилаштва, и даље нема. Због тога се чини да је

³⁹⁵ Упор. S. Grabow; S. Pohl, 659.

³⁹⁶ С. Roxin, 87; И. Вуковић, 377; нешто другачије R. D. Herzberg, 57.

³⁹⁷ Вид. J. Таховић, 245.

³⁹⁸ Вид. R. D. Herzberg, 58.

у овом тренутку саизвршилаштво најисправније одредити у контексту теорије власти над дјелом.

Признавање саизвршилачког учешћа, иако различито појмовно одређено, подразумијева испуњење два конститутивна елемента: субјективног и објективног. Недостатак било ког од ових елемената негира постојање саизвршилаштва. Субјективну саставницу саизвршилаштва чини плуралитет лица, њихово заједничко извршење кривичног дјела, које уједно претпоставља заједничку одлуку и план за његово извршење. Да не буде забуне, с обзиром на то да се плуралитет лица нужно веже и за објективни елемент саизвршилаштва, на субјективној страни апострофира се „заједничка” одлука, „заједнички” договор из кога произлази „заједнички” план. При томе, треба уважити да постојање заједничке одлуке да се изврши кривично дјело редовно постоји и у случајевима конклюдентних радњи, као и прећутног договора, док се у погледу заједничког плана не захтијева строга прецизност у погледу уређивања сваке појединости у понашању извршилаца кривичног дјела. Са друге стране, објективна претпоставка саизвршилаштва је заједничко учешће у фази извршења кривичног дјела. Под овом синтагмом разумије се учешће најмање двије особе у извршењу кривичног дјела, у правилу, након његовог започињања, па до његовог материјалног довршетка. Заједничко извршење кривичног дјела остварује се на један од два начина: заједничким предузимањем радње извршења кривичног дјела или предузимањем друге дјелатности која не представља радњу извршења, али којом се остварује нужан и значајан допринос остварењу кривичног дјела, тј. којом се остварује функционална власт над дјелом.

Одјељак 2. Остале посебне форме саизвршилаштва

2.1. Паралелно (привидно) саизвршилаштво

Као један од услова за упуштање у расправу да ли учешће више лица у остварењу кривичног дјела треба квалификовати као саизвршилаштво, јавља се чињеница да она знају једно за друго, односно, да заједнички дјелују. Зато је и у разматрању субјективне претпоставке саизвршилаштва дјелимично поменуто привидно, тј. паралелно или случајно саизвршилаштво. Њиме се означава дјеловање два лица у остварењу кривичног дјела, тј. у истом циљу,³⁹⁹ али без свијести и без договора о заједничком дјеловању.⁴⁰⁰ С обзиром на недостатак субјективне претпоставке саизвршилаштва, овдје може бити ријечи само о извршилаштву. У свим овим ситуацијама ради се о појединцу који у својим рукама држи ток остварења дјела и то је оно што му додјељује статус извршиоца.

Камбовски објашњава паралелно (са)извршилаштво на примјеру два лица која су потенцијални насљедници богатства старе и богате тетке и који јој, желећи да се што прије домогну насљеђа, независно једно од другог (без претходног договора) дају у мањим количинама отров, услијед чега послѣје извјесног времена наступи њена смрт.⁴⁰¹ Исто тако, уколико два криволовца независно један од другог пуцају на шумара, они нису саизвршиоци већ паралелни извршиоци убиства. У поменутиим случајевима уочавају се двије суштинске ознаке паралелног (са)извршилаштва. Прва, не постоји спознаја једног (са)извршиоца у погледу другог, а која редовно почива на заједничкој одлуци, тј. плану да изврше кривично дјело. Непостојање договора у смислу паралелног (са)извршилаштва је *condicio sine qua non* у негативном смислу, како код констелација у којима се истовремено дјелује тако и у случајевима накнадног предузимања радње извршења кривичног дјела. Друга суштинска ознака паралелног (са)извршилаштва у свом *ratio*-у има оно што је неопходно за остварење бића кривичног дјела, а то је радња извршења. У овим случајевима, (са)извршиоци су предузели радњу извршења код кривичног дјела.

У складу са квалификовањем (са)извршилаца код паралелног саизвршилаштва као појединачних извршилаца, ваља и одредити њихов кривичноправни третман. Код њега не постоје никакве особености. Сваки (са)извршилац одго-

³⁹⁹ С. Roxin, 78.

⁴⁰⁰ В. Камбовски, 523.

⁴⁰¹ В. Камбовски, 523.

вара за властити каузални допринос,⁴⁰² односно, за оно што оствари.⁴⁰³ Другим ријечима, колико има остварених кривичних дјела, толико има и извршилаца, под условом да се утврди каузална веза између радње извршења и наступјеле посљедице.⁴⁰⁴

2.2. Нужно саизвршилаштво (*concursum necessarium*)

Бића појединих кривичних дјела конструисана су на начин да њихово остварење нужно подразумејева учешће више лица. Овдје се за постојање кривичног дјела по законском опису захтијева плуралитет на страни извршилаца, што искључује примјену одредаба општег дијела које регулишу саизвршилаштво.⁴⁰⁵ То је случај код, на примјер, кривичних дјела учествовање у тучи (члан 135 КЗ РС), обљуба злоупотребом положаја (члан 168. КЗ РС), договор за извршење кривичног дјела (члан 364 КЗ РС), учествовање у скупини која изврши кривично дјело (члан 367 КЗ РС), примање мита (члан 319 КЗ РС) и сл. При томе, такво заједничко дјеловање за разлику од саизвршилаштва, није плод договора и претходне подјеле улога, већ једноставно законски елемент кривичног дјела.⁴⁰⁶ Разликују се двије констелације оваквих (саизвршилачких) деликата: нужно саизвршилаштво као мултилатерални (билатерални) деликт и нужно саизвршилаштво као унилатерални деликт.

Случајеви у којима учествује више лица у остварењу кривичног дјела и у којима свако од њих има статус извршиоца и кажњава се за његово извршење, квалификују се као мултилатерални деликт. Ријеч је о извршилачком удјелу више лица, гдје сваки саизвршилац остварује законско биће дјела у цјелини.⁴⁰⁷ Ова форма нужног саизвршилаштва, опет, може да се јави у неколико модалитета: као конвергентно кривично дјело (сви учесници дјелују са истим циљем, нпр. договор за извршење кривичног дјела), као дивергентно кривично дјело (учесници имају различите, супротстављене циљеве, нпр. учествовање у тучи) и као кривична дјела сусретања (учесници су на различитим странама, али дјелују у правцу остварења истих интереса, нпр. примање и давање мита).

⁴⁰² Р. Novoselec, 351.

⁴⁰³ Наведено, без обзира на то да ли се ради о кумулативној (адитивној) или о алтернативној узрочности, вид. *ampl.* И. Вуковић (2018), 66 и 69.

⁴⁰⁴ Вид. *ampl.* И. Вуковић (2018), 66–69.

⁴⁰⁵ Ријеч је о законски диригованом, обавезном, односно нужном учествовању више лица, у погледу којих не важе опште одредбе о саизвршилаштву и саучесништву. Вид. М. Babić, I. Marković, 291; F. Vačić (1998), 330; В. Камбовски, 568.

⁴⁰⁶ В. Камбовски, 568.

⁴⁰⁷ F. Vačić (1998), 331.

За разлику од овога, криминалнополитички је оправдано код појединих констелација нужног саизвршилаштва заштитити једног од учесника у кривичном дјелу. Ријеч је о нужном саизвршилаштву као унилатералном кривичном дјелу. Овдје биће конкретног кривичног дјела остварују и „стварни” извршилац и „извршилац” – жртва. Међутим, посљедњи учесник у кривичном дјелу није кажњен из разлога што конкретно кривично дјело служи његовој заштити. Он се због тога не може ни схватати као извршилац конкретног кривичног дјела, јер својим дјеловањем не остварује дјелатности које су предвиђене као радња извршења. Само први учесник који предузме радњу извршења кривичног дјела има статус извршиоца. Други учесник је, једноставно, жртва или, боље рећи, објект кривичног дјела. Тако је, на примјер, код кривичног дјела зеленаштва (члан 235 КЗ РС) нужни учесник, тј. лице коме се дају новац или друге потрошне ствари, предмет кривичноправне заштите из разлога што се искориштава његово тешко имовно стање, тешке прилике, нужда, недовољно искуство, лакоумисленост или смањена способност расуђивања, да би се за лице које даје новац или друге потрошне ствари уговорила и прибавила несразмјерна имовинска корист.

У теорији се неријетко поставља питање евентуалне кривице, на примјер, лица коме се даје новац или друга потрошна ствар. Не постоји јединствено схватање, из разлога што је упитно да ли се у оваквим случајевима код нужног саучесника може појавити саизвршилаштво или неки од облика саучесништва. На једној страни, присутна су схватања да ово није могуће.⁴⁰⁸ Са друге стране, налазе се схватања⁴⁰⁹ према којима се не може одрећи могућност постојања подстрекавања у појединим случајевима. Могућност постојања поменутих квалификација зависи од интензитета предузетих дјелатности. Новоселец овдје с правом истиче да, ограничи ли учесник који није и извршилац своје учествовање у кривичном дјелу на минимум⁴¹⁰ који је потребан за остварење бића кривичног дјела, не може се никада сматрати саизвршиоцем (или саучесником). Сасвим исправно, лице које у нужди склопи уговор са зеленашем, неће бити саизвршилац у том дјелу иако је оно дало иницијативу, нити ће лице које захтијева да га други усмрти бити подстрекач у односу на покушај кривичног дјела убиства под нарочито олакшавајућим околностима (члан 124 став 2), уколико остане у животу. Дакле, о саизвршилаштву се, према томе, може говорити само уколико кривично дјело не служи заштити нужног учесника, а он прекорачи минимум потребан за остварење кривичног дјела. Тако ће трудна жена која затражи противправан прекид трудноће имати статус подстрекача на

⁴⁰⁸ Вид. /Бабућ/ М. Бабић *et al.*, 1687–1688.

⁴⁰⁹ Вид. Р. Novoselec, 363.

⁴¹⁰ Р. Novoselec, 363.

кривично дјело противправан прекид трудноће (члан 130), уколико би се пошло од претпоставке да ово кривично дјело не служи заштити њеног здравља, него заштити њеног нерођеног дјетета.⁴¹¹

С нужним саучесништвом, извјесне сличности имају и тзв. кривична дјела гомиле. Ријеч је о инкриминацијама код којих се кривичноправно релевантна последица јавља као резултат спонтане реакције унапријед неодређеног броја лица.⁴¹² На том трагу, често се као илустративни примјери помињу кривична дјела учествовање у скупини која спријечи службено лице у вршењу службене радње (члан 306 КЗ РС), односно учествовање у групи која изврши кривично дјело (члан 367 КЗ РС). У овим случајевима, законодавци кривично дјело одређују на сљедећи начин: у првом случају, „ко учествује у групи која заједничким дјеловањем спријечи службено лице у вршењу...”, односно, у другом случају, „ко учествује у скупини која заједничким дјеловањем изврши...” Није тешко уочити основне специфичности ове врсте учешћа у извршењу кривичног дјела. Прије свега, основна карактеристика „групе” или „гомиле” као нужног елемента предочених инкриминација јесте флексибилност њеног састава који може да се мијења (повећава или смањује).^{413 414} Поред тога, као психолошки (субјективни) елемент, издваја се посебно психичко стање – екстремно изражена агресивност.⁴¹⁵ У овоме се уједно читавају квантитативни и квалитативни аспекти предметне констелације. Квантитативни аспект огледа се у чињеници да код ових дјела број (са)извршилаца није ограничен као што је то случај са осталим констелацијама нужног саизвршилаштва. Видјело се да се код кривичног дјела зеленаштво тражи учествовање два лица, код кривичног дјела злочиначко удружење, три лица... За разлику од наведеног, код ове констелације број потенцијалних (са)извршилаца није ограничен.⁴¹⁶ Квалитативан елемент, означен као „нуклеус”, представљају извршиоци који се шире као „грудва снијега” која се котрља.⁴¹⁷ То је „заједнички нагон” који покреће заједничка акција учесника.

Криминално-политичка оправданост оваквих инкриминација је неспорна, кривичноправна репресија друштва је усмјерена ка збирним дјелатностима којима се извршава или покушава извршити законом одређено кривично

⁴¹¹ Р. Novoselec, 363.

⁴¹² В. Камбовски, 569.

⁴¹³ В. Камбовски, 569.

⁴¹⁴ Члан 123 став 9 КЗ РС одређује групу као: „... најмање три лица која су повезана ради повремениог или трајног вршења кривичних дјела за која је прописана казна затвора од три године или тежа казна”.

⁴¹⁵ В. Камбовски (2001), 223.

⁴¹⁶ Зоран Стојановић, *Коментар кривичног законика*, Београд 2009, 706; В. Камбовски (2001), 223.

⁴¹⁷ В. Камбовски (2001), 223.

дјело. У наведеним случајевима тражи се да је наступјела посљедица резултат дјеловања свих чланова групе, а да се при томе не може тачно утврдити допринос сваког од тих појединаца. Код овога кривичног дјела (а слично учествовању у тучи) није неопходно да сваки учесник скупине активно учествује у њеним дјелатностима. Учествовање у скупини се може манифестовати и као вербално бодрење осталих чланова скупине, као гласно одобравање њихове дјелатности или саглашавање са скупином на неки други начин.⁴¹⁸ Другим ријечима, у овим случајевима доприноси се могу појавити и у виду подстрекавања и помагања, иако се чини дискутабилном могућност извршења кривичног дјела путем пуког саглашавања.

Слично као код учествовања у тучи, сви учесници не одговарају за исто кривично дјело. Тако, у конкретном примјеру учествовања у групи која спријечи службено лице у вршењу службене радње, поред заједничког извршења овога кривичног дјела, могуће је и постојање саизвршилаштва у погледу, на примјер, кривичног дјела спречавање службеног лица у вршењу службене радње (члан 306 КЗ РС), уколико два или више лица силом или пријетњом да ће непосредно употребити силу спријече службено лице у вршењу службене радње.⁴¹⁹

2.3. Сукцесивно саизвршилаштво

За саизвршилачку одговорност није увијек неопходно да се прије почетка остварења бића кривичног дјела створи споразум о свјесном и жељеном заједничком дјеловању. Саизвршилаштво је више-мање могуће остварити и на начин да се једном лицу, док оно извршава кривично дјело, а прије његовог довршења, прикључи неко друго лице.⁴²⁰ Тако, може се догодити да лице Б приликом крађе приђе лицу А и скупа с њим понесе плијен, или да се Б споразумно (у том тренутку) прикључи кривичном дјелу тешке крађе након што А изврши чин проваљивања. Овај, накнадни улазак у стадијум извршења кривичног дјела, означава се као накнадно или сукцесивно саизвршилаштво. Његове есенцијалне претпоставке су накнадно прикључење извршењу кривичног дјела, односно, у оквиру заједничког плана, давање каузалног доприноса његовом остварењу.⁴²¹

⁴¹⁸ Miloš Babić, Ivanka Marković, *Krivično pravo, posebni dio*, Pravni fakultet, Banja Luka 2007, 300.

⁴¹⁹ З. Стојановић (2009), 706.

⁴²⁰ С. Roxin, 90; V. Krey, 184; В. Камбовски (2001), 117; W. Küper, 568. Интересантно је истаћи да један дио њемачке теорије није наклоњен институту сукцесивног саизвршилаштва и сматра га неоправданим, вид. I. Purpe, 234; T. Vogler, 338.

⁴²¹ P. Novoselec, 351.

Прва претпоставка, означена као прикључивање извршењу кривичног дјела, подразумијева предузимање саизвршилачке дјелатности у стадијуму извршења кривичног дјела. Само оним дјелатностима које се предузимају у дијелу *iter criminis-a*, смјештеном од тренутка наступања деликта у покушају, па до његовог окончања, тј. наступања забрањене посљедице, може да постоји саизвршилаштво.⁴²² Тако је, у поменутих примјерима крађе, односно тешке крађе, по природи ствари остављено довољно времена да се на једну већ реализовану дјелатност – радњу извршења, „надовеже“⁴²³ друга, на примјер, након проваљивања једног извршиоца, ствар из туђег затвореног простора износи друго лице, или након противправног одузимања предмета, наилази друго лице које аутомобилом помаже да се тај предмет однесе на друго мјесто, и на тај начин заснује саизвршилаштво.⁴²⁴ Дакле, основно питање које се поставља у контексту „временске“ могућности остварења (са)извршилачке дјелатности односи се на то да ли постоји могућност саизвршилаштва код кривичних дјела код којих је могуће формално и материјално довршење. Типичан примјер је већ наведен, то је накнадно учествовање у крађи одвожењем украденог предмета.^{425 426} Како питање да ли у оваквим случајевима постоји саизвршилаштво или помагање није страно ни јудикатури, у једном случају из хрватске судске праксе возач аутомобила који је допустио да му друга лица у пртљажник ставе украден бицикл, те их све повезао на сигурно мјесто, квалификован је као помагач,⁴²⁷ а не као саизвршилац кривичног дјела. Сличан примјер проналази се и у страниј кривичноправној доктрини: Т је отуђио из трговине бијеле технике електронски уређај и уједно је примијетио да га прати особље. Г који случајно туда пролази мотором схвата ситуацију и помаже пријатељу да побјегне. Грабов (*Grabow*) сматра да је крађа довршена

⁴²² С тим у вези, Валтер (*Walter*) указује да је термин сукцесивно саизвршилаштво, у суштини, сувишан, јер је ријеч о класичној форми саизвршилачког учешћа која је утаначена договором, S. Grabow; S. Pohl, 659.

⁴²³ C. Roxin, 90; S. Grabow; S. Pohl, 657.

⁴²⁴ P. Novoselec, 351.

⁴²⁵ Исправна су схватања да је крађа формално довршена моментом одузимања туђе покретне ствари, а материјално склањањем те ствари на сигурно мјесто. C. Roxin, 90; P. Novoselec, 351. Ово потврђује и њемачка судска пракса, вид. U. Murmann, 459.

⁴²⁶ Сукцесивно саизвршилаштво се не може одрећи ни у случају кривичног дјела противправног лишења слободе у случају да се лице Б прикључи лицу А након што је жртву противправно лишило слободе, преузимајући надзор над жртвом тог дјела. Слично и код кривичног дјела отмице, вид. U. Murmann, 457. Упор. Gudrun Hochmayr, „Das sukzessive Delikt – ein neuer Deliktstypus. Das sukzessive Delikt – ein neuer Deliktstypus. Zugleich ein Beitrag zur Anwendung der Strafvorschriften gegen Stalking“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/2010, 756.

⁴²⁷ P. Novoselec, 351.

тренутком напуштања трговине и, према њему, бијег који је услиједио не може се сматрати новим одузимањем страног предмета.⁴²⁸ Ипак, и у овом примјеру треба (слично претходно наведеном) разликовати формално и материјално довршење кривичног дјела крађе. Уколико се не изгуби из вида чињеница да је Т уочило да га посматрају и прате, овдје је дјело само формално довршено из разлога јер оно није у могућности да слободно располаже са одузетом ствари. То ће моћи тек када се удаљи на сигурно. Другачије би било у случају да Т није примијећено и да оно то није схватило; извјесно је да би тада крађа била довршена у тренутку напуштања продавнице и удаљавања у непознатом правцу. Доцнији наилазак пријатеља и превоз Т уз спознају да је противправно одузело туђу покретну ствар представљао би дјелатност помагања.

Њемачка судска пракса, која допушта саизвршилаштво и након формалног довршења кривичног дјела, на овом истом примјеру разграничење види у усмјерености воље лица које одвози украдене покретне ствари. Како се правац воље може различито интерпретирати, Роксин сматра да је стога правилније допустити sukcesивно саизвршилаштво само до формалног довршења кривичног дјела.⁴²⁹ Тиме се, према њему, не мијења чињеница да је, при практично најважнијој констелацији „накнадног учешћа” – транспорту плијена, могуће sukcesивно саизвршилаштво из разлога што код тешких предмета који се морају транспортовати формално довршење кривичног дјела наступа тек са транспортом.⁴³⁰ Када, дакле, А не може транспортовати тешки сеф, а Б у свом транспортном возилу омогућава скривање, постојање саизвршилаштва није упитно.

Друга претпоставка је индукована чињеницом да типичне констелације учествовањавишелица у остварењу кривичног дјела, нпр. накнадно укључивање у тучу, не морају у сваком случају нужно засновати (sukcesивно) саизвршилаштво. Тако, у предоченом примјеру, лице може само, независно од других да предузима дјелатности физичког напада у случају чега ће постојати привидно саизвршилаштво. Наведени примјер јасно упућује на субјективни елемент, који кумулативно остварен са предузимањем саизвршилачких дјелатности у оквиру стадијума извршења кривичног дјела заснива саизвршилаштво. Посебност sukcesивног саизвршилаштва почива управо на томе да споразум о

⁴²⁸ Вид. S. Grabow; S. Pohl, 657.

⁴²⁹ C. Roxin, 90.

⁴³⁰ C. Roxin, 90; Купер (*Küper*) овдје говори о „почињењу” и „завршетку” кривичног дјела. Само уколико се у појам „почињења” увуче догађај до „завршетка”, стадијум довршења, односно почињења се не може искључити и постојаће саизвршилаштво, вид. *ampl.* W. Küper (1981), 572. Слично наведеном, Грабов истиче да правно добро, на кога се напад реализовао тек у завршној фази, не би смјело остати правно незаштићено; напад се треба третирати као дио почињеног дјела, S. Grabow; S. Pohl, 657.

плану извршења кривичног дјела и, у крајњем случају, одобравање извршења кривичног дјела треба да има снагу да накнадног учесника у извршењу кривичног дјела квалификује као саизвршиоца те да му, евентуално, у кривицу „урачуна” и акте који су временски остварени и прије споразума.⁴³¹ Дакле, потребно је да се оствари накнадни или „тихи”⁴³² улазак у заједнички план извршења кривичног дјела.⁴³³ Посматрано са аспекта временске одреднице, заједнички план за извршење кривичног дјела у овоме смислу најчешће настаје моментом прикључивања извршењу⁴³⁴ кривичног дјела. По свом карактеру је најчешће прећутан, односно конклюдентан, с обзиром на чињеницу да се, како то истиче Роксин, „ускаче у пројекат”.⁴³⁵ Тако, у примјеру транспорта одузете покретне ствари, није чак ни неопходно да се саизвршиоци познају уколико постоји свијест једног да, поред њега, од одређеног тренутка са истим циљем дјелује друго лице. У оваквим случајевима доказ заједничке одлуке свакако представља усклађено дјеловање на остварењу заједничког циља.⁴³⁶

Основно питање које се намеће у вези са постојањем сукцесивног саизвршилаштва јесте питање урачунавања дјелатности које су остварила друга лица, а прије него се сукцесивни саизвршилац прикључио извршењу кривичног дјела. На примјер, А је тешко тјелесно повриједио жртву на начин да ју је оборио на земљу и довео у бесвјесно стање, након чега се Б придружује још недовршеном разбојништву у циљу заједничког довршења кривичног дјела. Овдје је Б искористио реализовану силу А и одлучан је да, у случају нужде, даљном примјеном силе одржава беспомоћан положај жртве.⁴³⁷ Или, на примјер, А је из непосредне близине посматрао чин силовања Б, као и опирање жртве. Непосредно након тога је искористио беспомоћност жртве, коју је створило лице А и извршио обљубу.⁴³⁸ Ништа мање илустративан није ни Роксинов примјер лица које је обило киоск и онда довело пријатеља са којим је подијелило плијен.

По питању урачунавања ових, „отежавајућих” околности, не наилази се на јединствене ставове. Да ли се, на примјер, код наведеног кривичног

⁴³¹ W. Küper, (1981), 568.

⁴³² C. Roxin, 90.

⁴³³ W. Küper (1981), 572.

⁴³⁴ (Сукцесивно) саизвршилаштво је искључено, уколико је кривично дјело у потпуности завршено, вид. U. Murmann, 457.

⁴³⁵ C. Roxin, 79.

⁴³⁶ Од ове констелације саизвршилаштва треба разликовати случајеве када је заједнички план о извршењу кривичног дјела унапријед донесен, приликом чега је било одређено да једно лице своје радње предузима у само једном сегменту извршења кривичног дјела.

⁴³⁷ Пресуда BGH MDR од 1969. године, вид. W. Küper (1981), 569.

⁴³⁸ Пресуда BGH MDR од 1977. године, вид. W. Küper (1981), 569.

дјела тешке крађе, накнадно знање и одобравање дотадашњег догађаја, а које постоји у тренутку укључења у извршење кривичног дјела, може тумачити као договор који обухвата цјелокупни злочиначки план, и самим тим, пријатељ који је учествовао у подјели плијена може сматрати саизвршиоцем? Са једне стране, суштина диференцирања оваквих случајева налази се дјелимично управо у томе да ли је постојао претходни договор у погледу свих дјелатности извршења конкретног кривичног дјела. Код сва три наведена примјера није било претходног договора и из тог угла посматрања (у овом дијелу) нема саизвршилаштва.⁴³⁹ Ово је потврдио и њемачки савезни суд у наведеном случају силовања, констатујући да „једнострано пристанак и подршка поступку другог лица не могу доказати свјесно и вољно заједничко дјеловање, мора постојати нека успостављена вољна сагласност, која се може створити и увјерљивим радњама...”⁴⁴⁰ Једнострано „знање и одобравање”⁴⁴¹ није оправдано повезивати са, у конкретном случају силовања, продуженим трајањем дејства принуде (силе), а само искориштавање стања исцрпљености не може се сматрати довољним за квалификовање дјелатности лица А у смислу кривичног дјела силовања. Ствари су сличне и у случају разбојништва. Другим ријечима, накнадна одлука и накнадно затворен план о дјелу не може ретроактивно управљати sukcesивног саизвршиоца на већ реализоване сегменте дјела.⁴⁴² Конститутивни елемент заједничког плана о дјелу ограничава саизвршилачку одговорност на све сегменте дјела који су реализовани након његовог приступања.

Сдруге стране, код илустрованих примјера, као мјеродавно за признавање саизвршилаштва треба узети у обзир и оно што је већ поменуто: да ли се ради о кривичном дјелу које пружа могућност и формалног и материјалног довршења. Тако, код расправљаног кривичног дјела тешке крађе, дјело је било само формално довршено и не може се одрећи постојање sukcesивног саизвршилаштва (код тешких предмета који се морају транспортовати, формално довршење кривичног дјела наступа тек са транспортом). У овом примјеру тзв. „догађај по мјери бића кривичног дјела”, како га карактерише Купер⁴⁴³ није испуњен и дјелатности одвожења представљају sukcesиван улазак у биће кривичног дјела у смислу саизвршилаштва. За разлику од наведеног, упитно је саизвршилаштво у предоченим примјерима силовања и разбојништва. Тако у случају разбојништва у коме је нанесена тешка

⁴³⁹ S. Grabow; S. Pohl, 659.

⁴⁴⁰ W. Küper (1981), 570.

⁴⁴¹ Тзв. *dolus subsequens*, вид. S. Grabow; S. Pohl, 659.

⁴⁴² S. Grabow; S. Pohl, 659.

⁴⁴³ W. Küper (1981), 568.

тјелесна повреда жртви, накнадном саизвршиоцу може се евентуално урачунати примјена силе као саставни дио разбојништва (у случају да је наставио по потреби са њеним одржавањем), али не и већ довршено дјело тешке тјелесне повреде. Ништа не мијења ни чињеница да се тешка тјелесна повреда „стапа” са разбојништвом као јединственим кривичним дјелом. Саизвршилац који је накнадно приступио, могао би се, додуше, суштински окривити за отежавајуће околности које би други учесник остваривао, али не и за радње које испуњавају самостално биће кривичног дјела и које су у тренутку каснијег ступања већ завршене. Супротно схватање би омогућило да се оптужени кажњава за кривично дјело на темељу накнадног пристанка, а да није ништа придонио том кривичном дјелу, што се не чини исправним. Слично наведеном, и лице Б које је извршило обљубу над немоћном жртвом, не може се сматрати саизвршиоцем кривичног дјела силовања,⁴⁴⁴ тј. не могу му се урачунати у кривицу и те околности. Иако је у питању вишеструко кривично дјело (гдје не мора сваки учесник сва дјела објединити у својој личности), лице које је приступило током извођења кривичног дјела не може бити одговорно за оно што је при његовом приступу већ у потпуности завршено. Услиједи ли приступ након окончања кривичног дјела силовања од стране другог извршиоца, саизвршилачко садејство, упркос знању и искориштавању ситуације коју је створило друго лице, не може доћи у обзир.⁴⁴⁵ У овом случају је присутно класично искориштавање настале ситуације, тј. немоћи жртве у циљу извршења сасвим новог кривичног дјела (обљуба над немоћним лицем), а не продужено трајање дејства силе.

2.4. Нехатно саизвршилаштво

Иако кривична дјела почињена из нехата у савременом кривичном праву представљају значајну констелацију деликата, саизвршилаштво из нехата још није у потпуности признато од стране аутора и судова.⁴⁴⁶ У прошлости су расправе о овој проблематици биле усамљене. Нехат, као облик кривице у контексту саизвршилачког учешћа, препознао је Франц Екснер (*Franz Exner*) који је давне 1930. године истицао да се не може увидјети зашто фигура саизвршилаштва из

⁴⁴⁴ Такође вид. С. Roxin, 79; W. Küper (1981), 570; P. Novoselec, 351; В. Камбовски (2001), 117.

⁴⁴⁵ Такође вид. W. Küper (1981), 570

⁴⁴⁶ Вид. Betina Weißer, „Gibt es eine fahrlässige Mittäterschaft?“, *Juristen Zeitung* 5/1998, 230; Ingeborg Puppe, „Wider die fahrlässige Mittäterschaft“, 2019, доступно на file:///F:/Wider_die_fahrlaessige_Mittatterschaft_GA_2004__129.pdf, 4. 1. 2019.

нехата^{447 448} не би била призната. Његов став није потакнуо неке значајније расправе до краја прошлог вијека и пионирског рада Ота (*Otto*), који је послужио као својеврсни замајац након чега су и услиједили покушаји обраде овога института. Одбијање постојања овог облика саизвршилаштва⁴⁴⁹ засновано је на теоријском моделу који се ослања на то да заједнички план извршења кривичног дјела, који претпоставља умишљај, изостаје код кривичних дјела из нехата и да се не може говорити о остварењу бића кривичног дјела на темељу подјеле рада, ако се не жели заједничка посљедица.⁴⁵⁰

Међутим, могуће је замислити различите конструкције у којима се одговорност дијели на више лица, а несавјесне одлуке могу довести до кажњивих посљедица у свијету. С обзиром на то, може се поставити питање урачунавања (цјелокупне) посљедице сваком од несавјесних лица која су сарађивала у проузроковању повреде.⁴⁵¹ Свака расправа о нехатном саизвршилаштву ослања се на анализу два позната случаја из судске праксе па их је, стога, пригодно и овдје поменути. У чувеном швајцарском случају „*котрљајућег камења*” (у шали назван *The Rolling Stones Fall*)⁴⁵² два лица су заједно одлучила да откотрљају низ падину комаде стијена, иако су била свјесна да се у подножју падине налази ријека и да се ту често налазе рибари. Како су звали, а из долине се ништа није чуло, сваки од њих је откотрљао по један камен низ падину. Међутим, у долини је било људи и један камен је погодио рибара, усмртивши га. У другом, њемачком случају, тзв. „Случај шибица” (*Streichholz Fall*),⁴⁵³ два лица су се договорили да изврше крађу у једној фабрици и да би то остварили, морали су да са шибицама освијетле замрачену просторију. С обзиром на то да приликом изласка нису провјерили да ли су шибице у потпуности угашене, изазвали су пожар и фабрика је изгорјела. Поставља се питање да ли у овим констелацијама

⁴⁴⁷ Проналазе се схватања према којима је и уобичајен термин „нехатно саизвршилаштво”, погрешан. „Саизвршилаштво није почињено из нехата... умјесто нехатног саизвршилаштва пригодније је говорити о саизвршилаштву у нехатном кривичном дјелу...”, вид. Daniel Häring, „Mittäterschaft beim Fahrlässigkeitdelikt im Strafrecht, *Sui generis*, 2018, 10, доступно на <https://sui-generis.ch/article/view/sg.55/665>, 4. 1. 2019.

⁴⁴⁸ Могућност нехатне сакривичности проналази се и код Сергејевског, вид. Г. Павловић, 244 и 248.

⁴⁴⁹ Такође вид. Шродер, вид. *ampl.* Heinz Bindokat, „Fahrlässige Mittäterschaft im Strafrecht”, *Juristen Zeitung* 13/1979, 434; исто тако и Велцел, односно Маурах, вид. *ampl.* Н. Јованчевић (2008), 134 и 142; вид. R. D. Herzberg, 58.

⁴⁵⁰ С. Roxin, 96; Р. Novoselec, 354; В. Камбовски (2001), 174; Н. Bindokat, 434; В. Weißer, 230.

⁴⁵¹ Вид. Драгана Васиљевић, „Нехатно саизвршилаштво у савременом кривичном праву”, *Годишњак Правног факултета у Бањој Луци* 39/2017, 73.

⁴⁵² К. Geppert, 32; В. Weißer, 230; Р. Novoselec, 355.

⁴⁵³ К. Geppert, 32; В. Weißer, 230

учествовање више лица треба посматрати у свјетлу саизвршилаштва или паралелног извршилаштва.⁴⁵⁴ С тим у вези, издвајају се два схватања.

Прво становиште⁴⁵⁵ негира могућност постојања нехатног саизвршилаштва. Став се аргументује чињеницом да власт над дјелом и подјела рада подразумијевају умишљајно дјеловање.⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ Другим ријечима, постојање договора се подразумијева. Овај захтјев, који опет захтијева свијест и вољу за извршење кривичног дјела, не може бити испуњен уколико један или сваки од њих поступа нехатно.⁴⁵⁸ Кома недостаје воља да почини кривично дјело, тај не може имати ни власт над тим дјелом и, самим тим, својство саизвршиоца. Сматра се да конструкција нехатног саизвршилаштва није ни потребна, јер сви они који из нехата на било који начин допринесу извршењу кривичног дјела, одговарају као паралелни извршиоци.⁴⁵⁹ Како је у предоченом примјеру у коме су два лица гурнула камен са падине, њихово дјеловање означено као нехатно, досљедном примјеном оваквог схватања ријеч би била о самосталном извршењу кривичног дјела.⁴⁶⁰ С оваквим промишљањем се тешко сложити из разлога који слиједе.

Прије свега, аргумент одсуства заједничке одлуке о извршењу кривичног дјела (чак и уколико постоји) не представља убједљив приговор против признавања ове правне фигуре, већ он води ка неопходности других критеријума разграничења за заједнички остварене деликте из нехата.⁴⁶¹ Заједничка одлука је значајна за умишљајно саизвршилаштво. У области нехата, одлука није сегмент који се разматра у смислу у коме се разматра код преовлађујућих (умишљајних) ситуација – јер, за разлику од умишљајних деликата (проузроковање посљедице са знањем и вољом), овдје казни подлијеже несавјесно проузроковање посљедице,⁴⁶² односно, повреда заједничке дужне пажње.⁴⁶³

⁴⁵⁴ Д. Васиљевић (2017а), 73–74.

⁴⁵⁵ Ријеч је о њемачкој судској пракси која досљедно комбиновано – нормативној теорији не познаје кривичноправну фигуру нехатног саизвршилаштва. Умјесто тога, рјешење спорних случајева тражи се у домену каузалитета, тј. узрочности, вид. /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 496.

⁴⁵⁶ Ставови Велцела, односно Маураха, вид. *ampl.* Н. Јованчевић (2008), 134 и 142.

⁴⁵⁷ Поред заједничке одлуке за извршење кривичног дјела, као аргументи против ове конструкције издвајају се (у Швајцарској) и непостојање правног основа на коме би било утемељено, немогућност диференцирања појединих облика учешћа и, на крају, „продужавање” кривичне одговорности, вид. *ampl.* D. Häring, 7–9.

⁴⁵⁸ Д. Васиљевић (2017а), 73–74.

⁴⁵⁹ Вид. *ampl.* /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 496; Н. Bindokat, 434; В. Weißer, 230.

⁴⁶⁰ Р. Novoselec, 355.

⁴⁶¹ Овако и Р. Novoselec, 355.

⁴⁶² Вид. *ampl.* И. Вуковић (2018), 449.

⁴⁶³ У контексту расправе о одлуци, Херинг (*Häring*) пише да се субјективни елемент умишљајног саизвршилаштва може, штавише, прекопирати и у нехатно. По њему, неопходна подударност

Свијест о заједничком дјеловању, како то исправно опажа Вуковић, не односи се на остварење неког „претходно зацртаног криминалног плана” у коме сви учесници свјесно и вољно учествују.⁴⁶⁴ Свијест је дјелимична, односи се на радњу извршења, а нехат је присутан у односу на наступање забрањене посљедице.⁴⁶⁵ На ово се надовезује и питање заједничке контроле над извршењем кривичног дјела, нехатни деликт карактерише, управо, одсуство контроле над несавјесним – невољним током догађаја и, с обзиром на то, заједничка контрола над извршењем кривичног дјела код ове констелације се искључује.⁴⁶⁶

Критици је подложен и објективни елемент. Паралелно саизвршилаштво, које се за критичаре нехатног саизвршилаштва нужно подразумијева, захтијева предузимање радње извршења као једине активности са снагом проузроковања забрањене посљедице. Међутим, уколико је истовремено предузето више истовјетних радњи извршења, може се поставити питање која од њих се налази у каузалној вези⁴⁶⁷ са наступјелом посљедицом. Само један камен је, ако се направи осврт, проузроковао смрт рибара. А два су откотрљана. Евидентно је питање каузалности у погледу усмрћења жртве – ко је откотрљао камен?⁴⁶⁸ И шта у погледу начела *in dubio pro reo*? Уважавањем овог кривичнопроцесног принципа, нити једном од њих се не би могло доказати лишење живота и оба би се морала ослободити од казне. То је и учињено у случају шибице: одлука суда да се казне оба извршиоца због подметања пожара из нехата је поништена, ревизијом пресуде због узрочне везе (бацање шибице једног од учесника) и посљедице.^{469 470}

између укључених страна субјективно се заснива на заједничкој одлуци да се предузме радња која проузрокује посљедицу. Она је индикатор заједничке одлуке. D. Häring, 11.

⁴⁶⁴ И. Вуковић (2018), 449.

⁴⁶⁵ И. Вуковић (2018), 449.

⁴⁶⁶ В. Weißer, 231; Д. Васиљевић (2017а), 75.

⁴⁶⁷ Поставља се питање адитивне каузалности (*Additiver Kausalität*), вид. /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 497.

⁴⁶⁸ Ингеборг Пупе (*Ingeborg Puppe*) у вези са овим примјером истиче: „Могућност нехатног кажњавања изгледа привлачно, елиминишу се потешкоће доказивања уз помоћ претпоставке о нехатном саизвршилаштву. Да ли би неко, ко је са својом криминалном несмотреношћу могао изазвати смрт рибара, требао остати некажњен само зато што је неко други био једнако безобзиран... У оваквим случајевима кривично право се не односи на дистрибуцију постојећих зала, већ на додавање нових...”, вид. *ampl.* I. Puppe, 2–3.

⁴⁶⁹ Вид. В. Weißer, 231; упор. Р. Novoselec, 355; Д. Васиљевић (2017а), 76.

⁴⁷⁰ На трагу овога схватања је, чини се, и Пупе, према коме је увођење нехатног саизвршилаштва декларисано циљем да се каузалност појединачних доприноса означи као сувишна, уколико је у извршењу кривичног дјела учествовало више лица. У питању је узрочно-замјенски несавјесни однос који није свепримјењив, већ може послужити само у појединачним случајевима. Надаље се истиче да, уколико се лице не може оптужити за незакониту вољу,

Како се узима за исправну тезу да је саизвршилаштво из нехата могуће,⁴⁷¹ указаће се на његове претпоставке. Видљиво је да оне баш и не кореспондирају са претпоставкама умишљајног саизвршилачког учешћа, већ су утемељене на урачунавању (у смислу цјелине) укупне посљедице несавјесног урачунавања сваком од извршилаца.⁴⁷² Ирелевантно је то што се можда само дио укупног догађаја односи на конкретно лице. Ово је разлог што претпоставке нехатног саизвршилаштва ваља потражити унутар опште догматике нехата.

Први конститутивни елемент би представљала објективно иста савјесност извршилаца. **Општа повреда објективне савјесности**, односно повреда **заједничке дужне пажње**, код повезаних саизвршилаца мора бити истог квалитета и мора погађати потенцијалне (са)извршиоце на исти начин. Пошто саизвршиоци имају исти статус, због тога се за заснивање саизвршилаштва захтијева иста повреда обавезе савјесности и само тада може бити ријечи о истом деликту.⁴⁷³

Као други заснивајући, уједно субјективни елемент, издваја се **свијест о заједничкој радњи**, тј. њеном занемаривању. Иако подсећа на заједнички план извршења кривичног дјела, није ријеч о истом елементу. Нехатно саизвршилаштво претпоставља да извршилац при доказивању узрочно-посљедичне опасности – дакле, при несавјесној радњи/занемаривању – вољно дјелује/занемарује заједно са неким другим лицем.⁴⁷⁴ За разлику од саизвршилаштва са умишљајем, у овим констелацијама саизвршиоци не желе проузроковати по-

већ само за непоштовање захтјева правне дужности, њему се треба приписати непоштовање узроковано његовим актима, али не и актима других..., вид. I. Ruppé (2019), 1.

⁴⁷¹ Ово је случај и у савременим кривичним законодавствима, вид. *е.с.* КЗ Србије (члан 33) и КЗ Хрватске (члан 36 став 3). И судска пракса са простора бивше Југославије признаје нехатно саизвршилаштво. Тако су у једној хрватској пресуди (пресуда Кж 206/00) двије учитељице осуђене за проузроковање смрти из нехата, јер су повеле 47 ученика на базене на којима није била организована спасилачка служба, а које су након што су забраниле ученицима да се купају у базенима за одрасле, отишле да пију кафу. Један десетогодишњи ученик се утопио. Обје су повриједиле заједничку дужњу пажњу, јер су им били повјерени сви ученици и, с обзиром на то, могу се сматрати саизвршиоцима; вид. и Ф. Бачић *et al.*, 132; В. Камбовски (2001), 175. И Вуковић упућује на неспорност нехатног саизвршилаштва у случајевима противправних ауто-трка, И. Вуковић (2018), 449.

⁴⁷² Саизвршилаштво доводи до урачунавања доприноса између саизвршиоца, због тога је важно утврдити да су све дјелатности заједно (не појединачно) могле довести до посљедице, D. Häring, 11; упор. И. Вуковић (2018), 446–449.

⁴⁷³ В. Weißer, 236.

⁴⁷⁴ В. Weißer, 237; Камбовски истиче да код оваквих случајева постоји договор о заједничком предузимању радње; у супротном би се радило о нехатном паралелном извршилаштву, вид. В. Камбовски (2001), 178.

следицу.⁴⁷⁵ Међутим, они морају вољно реаговати са неким другим,⁴⁷⁶ и то је управо елемент који ову констелацију одваја од нехатног паралелног извршилаштва. У прилог овом ставу је сасвим исправно схватање Новоселеца према коме се проузроковање посљедице од два саизвршиоца, али независно једног од другог, тако да сваки од њих крши дужну пажњу која се очекује од њега као појединца (на примјер, два возача се сударе и проузрокују смрт једне особе), не може сматрати саизвршилаштвом већ паралелним извршилаштвом.^{477 478}

И на крају, трећи заснивајући елемент нехатног саизвршилаштва је свијест о истој **савјесности** извршилаца. Саизвршиоци, овдје, или уопште не препознају савјесност или је препознају, а не слиједе, тј. несавјесно се држе по страни, али морају знати да истој савјесности подлијежу сви који заједно не извршавају или занемарују обавезу.⁴⁷⁹ Не постоји значајнији проблем када се ради о доказивању свијести о истој обавези, пошто свако у суштини зна (и вјерује у то) да се пред сваким, као и пред њим, постављају иста очекивања.⁴⁸⁰

Практична примјена предочених заснивајућих критеријума доводи до задовољавајућих рјешења и могућности конституисања саизвршилаштва у наведеним примјерима. Прво, и у случају котрљајућег камења⁴⁸¹ и у случају

⁴⁷⁵ Д. Васиљевић (2017а), 77.

⁴⁷⁶ Р. Novoselec, 356.

⁴⁷⁷ Леш, заступајући став да је саизвршилаштво детерминисано објективним урачунавањем, такође признаје могућност нехатног саизвршилаштва. Међутим, не може се прихватити његово схватање да је саизвршилаштво дозвољено и у случајевима у којима не постоји било каква заједничка основа. Он наводи примјер у коме је једна госпођа, која се налазила на забави, изашла напоље на „чист” ваздух, а онда је упала у шахт. Услијед повреда је наступила смрт. Истрага је утврдила да је дан раније запослени А, поступајући по налогу послодавца Б, скинуо поклопац (због поправки) и да, након тога, он није враћен на своје мјесто. Такође је утврђено да је кобне вечери конобар В неовлаштено отворио врата (која су на почетку забаве била затворена) и тако омогућио приступ дворашту. Присутна су три гаранта, код којих, како то аутор и истиче, иако нема заједничке основе, треба признати саизвршилаштво, вид. Heiko Hartmut Lesch Lesch, „Gemeinsamer Tatentschluss als Voraussetzung der Mittäterschaft?“, *Juristische Arbeitsblätter* 1/2000, 78. Овдје би се ипак радило о паралелном (нехатном) извршилаштву.

⁴⁷⁸ Другачије је у случајевима недозвољених трка аутомобилима у којима за треће лице наступи смртна посљедица. Заједничка свијест возача о кршењу саобраћајних прописа овдје је присутна и у оваквим случајевима признаје се (нехатно) саизвршилаштво, вид. И. Вуковић (2018), 446–448.

⁴⁷⁹ В. Weißer, 237; Д. Васиљевић (2017а), 78.

⁴⁸⁰ В. Weißer, 237.

⁴⁸¹ У овом случају Врховни суд каже: „...Из претходног је јасно да су обојица оптужених жељела да пусте два камена низ падину заједно. У таквом случају код ових констелација није неопходно питати да ли је појединачни допринос постао узрочан за успјех, већ да ли треба потврдити узрочност између колективног дјеловања и постигнутог успјеха... Ако се може претпоставити да је један од два камена проузроковао смрт жртве, то је довољно да се утврди да је понашање подносиоца жалбе постало узрочно...”, вид. D. Häring, 6 – 7.

шибице, код саизвршилаца је постојала објективно иста савјесност, оба лица која су гурнула камење и оба лица која су бацила шибице су у истој мјери била несавјесна, тј. у истој мјери их је погађала савјесност да то не учине. Затим, у оба примјера лица су дјеловала вољно и заједнички, због тога субјективна везаност учесника постоји. И на крају, у оба примјера саизвршиоци су требали бити свјесни да подлијежу истом захтјеву савјесности (да не бацају шибице док се не увјере да су у потпуности угашане, односно, да не котрљају камен у понор угрожавајући рибаре). Због тога се у оваквим примјерима саизвршилаштво, нити може, нити смије одрећи.⁴⁸²

И поједина савремена кривична законодавства прихватају могућност нехатног саизвршилаштва. Негдје се то чини експлицитим одређењем његове садржине, као што је случај са КЗ Хрватске, док се у већини законодавстава саизвршилаштво одређује на класичан начин, као заједничко (умишљајно или нехатно) предузимање радње извршења или на други битан начин (умишљајно) остварење кривичног дјела. Тако српско кривично законодавство предвиђа нехатно саизвршилаштво, уколико се заједнички предузме радња извршења. Заједничко извршење кривичног дјела из нехата представља заједничко предузимање несавјесне радње којом се заједнички повређује дужна пажња. Уосталом, да је законодавац саизвршилачке дјелатности хтио ограничити само на умишљајне дјелатности, он би то експлицитно и навео, као што је учињено са облицима саучесништва; и подстрекавање и помагање је одређено као „умишљајно...“⁴⁸³

И на крају, присуство нехатног саизвршилаштва потврђује и посебна констелација кривичних дјела коју могу извршити више лица – кривична дјела **квалификована тежом посљедицом**. Код ових кривичних дјела у највећем броју случајева јавља се нехат у односу на тежу посљедицу. На примјер, А и Б заједнички нанесу тешке тјелесне повреде Ц, услијед којих наступи смртна посљедица. Њихов умишљај се односи само на наношење тешких тјелесних повреда, док је у погледу смртне посљедице присутан нехат. И овдје су у односу на тежу посљедицу **испуњене** све три претпоставке нехатног саизвршилаштва: објективно иста савјесност извршиоца (проузроковање тешке тјелесне повреде); занемаривање дужне пажње (нереаговање након проузрокованих тешких тјелесних повреда); и у коначници, неприпознавање могућности настанка смртне посљедице.⁴⁸⁴

⁴⁸² О наведеном вид. Д. Васиљевић (2017а), 78.

⁴⁸³ С правом, В. Камбовски (2001), 177.

⁴⁸⁴ Д. Васиљевић (2017а), 78.

2.5. Саизвршилаштво код кривичних дјела нечињења

Констелација кривичних дјела нечињења и могућност постојања саизвршилаштва представља још једно у низу дискутабилних питања. Чини се да наука и не гледа с наклоном на могућност постојања оваквог саизвршилаштва и у правилу полази од тога да је саизвршилаштво код кривичних дјела нечињења понекад тешко оствариво, усмјеравајући извор проблема ка субјективном елементу.⁴⁸⁵ Стога се алтернатива у рјешавању оваквих случајева проналази у привидном саизвршилаштву. Уистину, не може се одрећи оправданост привидног саизвршилаштва, на примјер, у случају три лица која изазову саобраћајну несрећу и, видјевши повријеђено лице, не укажу му помоћ (тј. оставе га без помоћи); они индивидуално, сами за себе, остварују кривично дјело из члана 406 КЗ РС. Ово, међутим, не значи да пропуштање дужне радње од стране више лица у одређеним случајевима не може бити посматрано и кроз призму саизвршилаштва.⁴⁸⁶ Наведено ће се размотрити кроз два примјера. У првом, два затворска чувара се договоре да омогуће бијег лица лишеног слободе на начин да један од њих приликом обиласка ћелија затворенику дотури кључ којим ће отворити врата ћелије, док други чувар неће обављати своју дужност редовног обиласка затворских ћелија у дијелу гдје се затвореник налази.⁴⁸⁷ У другом, отац и мајка заједно не предузимају дјелатности које се тичу исправног васпитања дјетета, а последица тога јесте запуштање малољетног лица о коме су дужни да се старају (члан 187 став 1 КЗ РС).

Треба истаћи да у оба случаја постоји саизвршилаштво. У првом случају постоји заједничка одлука и договор за извршење кривичног дјела, односно субјективни елемент. Овдје је, на основу подјеле рада, један од саизвршилаца свој саизвршилачки допринос дао на начин да је пропустио дјелатност коју је био дужан предузети у вршењу своје службене дужности. Њеним пропуштањем, он, у оквиру заједничке подјеле рада, остварује функционалну власт над дјелом.⁴⁸⁸ Ни у другом, увелико другачијем примјеру, не може се довести у питање саизвршилаштво. Додуше, овдје одлука да се изврши кривично дјело није донесена изричито. Међутим, мало је вјероватно и да се ради о паралелном саизвршилаштву, чије је основно обиљежје да сваки саизвршилац без знања за оног другог дјелује у истом циљу. Тако, грубо занемаривање дужности збриња-

⁴⁸⁵ О овој проблематици, вид. *ampl.* С. Roxin, 681; /Heine/ А. Schönke; Н. Schröder, 406; V. Krey, 153; К. Hoffman – Holland, 636.

⁴⁸⁶ Ово је случај код свих поменутих аутора, вид. С. Roxin, 681; /Heine/ А. Schönke; Н. Schröder, 406; V. Krey, 153; К. Hoffman – Holland, 636.

⁴⁸⁷ Модификован Роксинов примјер, вид. К. Hoffman – Holland, 636.

⁴⁸⁸ С правом и Роксин, вид. К. Hoffman – Holland, 681.

вања и васпитања малолетног лица од стране родитеља је неизбјежно међусобно спознато и саизвршилаштво постоји.⁴⁸⁹ Саизвршилаштво треба признати и у случају када два куvara припреме и госту дају гљиве за које се испостави да су отровне. Рецимо да су у истом тренутку на основу стања госта увидјели шта су учинили. Обојица се налазе у гарантном односу и дужни су спријечити наступање забрањене посљедице. Иако се може поставити и питање нехатног⁴⁹⁰ саизвршилаштва у погледу предузете дјелатности припремања хране која је отровна, пажња ће се обратити на непредузимање дјелатности у сврху отклањања забрањене посљедице. Пропуштајући предузимање дјелатности којом би се отклонило стање угрожености које су изазвали, они су свјесни да може настати забрањена посљедица те остварују функционалну власт над дјелом и добијају статус саизвршиоца кривичног дјела излагање опасности из члана 136 КЗ РС.

2. 6. Алтернативно саизвршилаштво

Кривично дјело се може у појединим случајевима остварити са више алтернативних доприноса. Овдје се ради о споразумном дјеловању, односно, на основу заједнички донесене одлуке, дјеловању са циљем проузроковања забрањене посљедице. Тако је, у случају када више лица на основу заједничког договора блокирају излаз и чекају жртву на главном и споредном излазу из њене куће и по природи ствари, само један од њих је у прилици да испали смртоносни хитац, умјесно поставити питање одговорности онога другог. Јер, ипак је ријеч о доприносима који се алтернативно искључују. Рудолфи (*Rudolphi*) у оваквим случајевима одриче могућност саизвршилачке одговорности лица које није пуцало у жртву.⁴⁹¹ Они, који су на другим мјестима узалудно чекали, не могу, по њему, бити саизвршиоци, јер нису садејствовали у извођењу кривичног дјела.⁴⁹² Јасно је да својим дјелатностима увећавају ризик да кривично дјело буде остварено, али имају статус „неангажованих” и не остварују га, јер не предузимају радњу извршења.⁴⁹³

Тешко би се могла прихватити Рудолфијева аргументација и искључити постојање саизвршилаштва. Уколико су различити излази куће или путеви за бјекство у шуми запосједнути од стране убица, сваки од њих је саизвршилац, чак и кад само један од њих пуца. Јер, блокирањем било које могућности излаза,

⁴⁸⁹ С. Roxin, 681.

⁴⁹⁰ З. Стојановић, 364.

⁴⁹¹ Вид. Н. Ј. Rudolphi, *Bockelmann – FS*, 1979, 369, наведено према С. Roxin, 94.

⁴⁹² Н. Ј. Rudolphi, наведено према С. Roxin, 94.

⁴⁹³ Слично Рудолфију и Шилду (*Schild*), вид. И. Вуковић (2015), 139.

у тренутку извођења, сваки од њих је везан за тренутак смрти жртве: она се нужно мора појавити пред једним од убица, због тога што су остали излази блокирани.⁴⁹⁴ Природно је да у оваквим констелацијама само једно лице може реализовати дјелатност која представља радњу извршења. Саизвршилаштво се не базира само на заједничком остварењу радње извршења, то би водило признавању напуштене формално-објективне теорије.⁴⁹⁵ Оно је у овим случајевима утемељено на свеукупности заједничких радњи⁴⁹⁶ које обезбјеђују успех, тј. остварење кривичног дјела.⁴⁹⁷ Судаћи према Роксину, другачије је кад алтернативни доприноси у стадијуму извођења нису дјелотворни. Уколико су у различитим градовима потенцијални атентатори спремни да убију жртву, ако се појави тамо изненада, извршилац је само онај ко стварно пуца, јер остали при том немају никакву улогу.⁴⁹⁸ Исправнијим се чини схватање према коме чак и више одвојених засједа у различитим мјестима може бити синхронизовано на начин да подједнако обезбјеђују извршење кривичног дјела. У прилог наведеног је и то да је саизвршилачко учешће могуће и без присуства на мјесту извршења кривичног дјела.⁴⁹⁹

2.7. Дјелимично саизвршилаштво

Дјелимично саизвршилаштво постоји у случајевима у којима се саизвршилачки допринос не односи на све елементе бића кривичног дјела.⁵⁰⁰ У питању су најчешће сложена кривична дјела, као и кривична дјела код којих се разликује формално и материјално довршење, гдје се овај допринос може остварити у нешто дужем периоду. Међутим, погрешно би било сматрати ову чињеницу одлучном у смислу признавања дјелимичног саизвршилаштва. Само на основу тога критеријума није могуће разграничити да ли је ријеч о (сукцесивном) саизвршилаштву, (привидном) извршилаштву или, евентуално, саучесништву. Навешће се поново примјер: разбојништво у коме А и Б примјењују силу коју, опет, само А користи у сврху противправног одузимања туђе покретне ствари.

У разрјешавању ове ситуације требало би поћи од субјективног елемента. Наиме, у суштини дјелимичног саизвршилаштва налази се заједнички план

⁴⁹⁴ С. Roxin, 94.

⁴⁹⁵ Вид. И. Вуковић (2015), 139.

⁴⁹⁶ Вид. С. Roxin, 94.

⁴⁹⁷ И. Вуковић (2015), 139.

⁴⁹⁸ С. Roxin, 94.

⁴⁹⁹ Вид. И. Вуковић (2015), 140.

⁵⁰⁰ С. Roxin, 95.

извршења кривичног дјела. Тако, у наведеном примјеру разбојништва, уколико није постојао заједнички договор за извршење разбојништва, већ само за реализацију принуде, или евентуално насилничко понашање према жртви, а приликом чега А противправно и одузима туђу покретну ствар, лицу Б треба одрећи постојање саизвршилаштва у погледу разбојништва. Б, стога, може бити кажњен само за оно што је умишљајно и предузео, односно за принуду. Рјешење се на први поглед чини једноставним и лако примјењивим, да није већ поменутих различитих начина могућности „договарања”. Стога, код оваквих констелација ваља савјетовати обазривост, из разлога што је неопходно у конкретним случајевима цијенити и то да ли је, ипак, постојао прећутан или конклюдентан договор између два лица и у погледу осталих елемената бића кривичног дјела. А конклюдентан договор је једнако – саизвршилаштво. Слично овоме, код Роксина се проналази исправна констатација да једно лице може бити криво за тешку тјелесну повреду, уколико је друго лице проузроковало смрт жртве, у случају да између њих није постојао договор за умишљајно извршење кривичног дјела убиства.⁵⁰¹

Поред наведеног, упитна је и интересантна могућност постојања саизвршилаштва, на примјер, у случајевима када се два лица договоре да изврше кривично дјело убиства, приликом чега један од саизвршилаца оствари обиљежја тешког убиства. Да ли се код оваквих констелација оба саизвршиоца могу окривити за кривично дјело тешког убиства или за убиство и тешко убиство? Умишљај оба извршиоца и њихове дјелатности усмјерене су на наступање смртне посљедице, договор се односи на то, али постоји одступање у, на примјер, начину њеног проузроковања. У оваквим случајевима, не би се искључила могућност постојања саизвршилаштва у односу на мање тежак деликт.⁵⁰² Он је обухваћен умишљајем. Нужно је само да се „тежим” бићем кривичног дјела обухвате обиљежја основног облика, док се оба бића кривичног дјела не посматрају одвојено једно од другог.

2.8. Специфичне карактеристике извршиоца као предуслов саизвршилаштва

Саизвршилаштво, одређено као облик извршилаштва, нужно претпоставља испуњење и посебних обиљежја извршиоца у погледу сваког учесника. Обич-

⁵⁰¹ C. Roxin, 95.

⁵⁰² Упор. Gerhard Timpe, „BGH, 25.07.1989. – 1 StR 479/88. Zur Annahme einer Mittäterschaft bei Mord und Totschlag”, *Juristen Zeitung* 2/1990, 98.

но се полази од претпоставке да саизвршилац може бити само онај ко се може појавити као извршилац кривичног дјела.⁵⁰³ А то је одређено у посебном дијелу кривичних закона. Како је у већини случајева ријеч о општим кривичним дјелима (*delictum communium*), постојање саизвршилаштва није ни упитно. Међутим, код појединих констелација, законодавац захтијева постојање одређених својстава у погледу извршиоца кривичног дјела. Са једне стране, постоје инкриминације са специјалним субјектом (*delicta propria*), као и власторучна кривична дјела, у погледу којих само лица са одређеним својством, односно, само одређено лице својеручно може бити извршилац кривичних дјела.

У погледу другог случаја, ствари су прилично јасне, само конкретно одређено лице власторучно може да предузме радњу извршења кривичног дјела. Тако, у случају убиства дјетета при порођају, као извршилац кривичног дјела може да се појави само мајка или лажан исказ може да дâ само конкретно лице и нико други за њега. У оваквим случајевима могућност постојања саизвршилачког учешћа је искључена, док се остали доприноси извршењу кривичног дјела могу посматрати једино кроз призму подстрекавања и помагања. За разлику од наведеног, ствари су нешто другачије код *delictum proprium* констелације. Овдје се ради о, додуше, рестриктивнијој, али ипак признатој могућности постојања саизвршилаштва. Наиме, саизвршиоцем се може оквалификовати само лице које има посебно или „тражено”⁵⁰⁴ својство, које закон предвиђа код инкриминације.⁵⁰⁵ Саизвршиоци су, на примјер, службена лица која се договоре да изврше фалсификовање или уништавање службене исправе (члан 349 КЗ РС). Међутим, уколико поред службеног лица, друго лице које нема тражено својство, предузме радњу „извршења”, не може му се признати постојање саизвршилаштва. Тако, уколико два лица, од којих једно има статус службеног лица (поштански службеник), а друго не, на полеђини поштанске упутнице у дијелу под називом „признаница” унесу неистиниту садржину да је на упутници означено лице примило новац, иако није,⁵⁰⁶ лицу без „траженог” својства мора се одрећи статус саизвршиоца и може се окарактерисати само као помагач.⁵⁰⁷

⁵⁰³ С. Roxin, 94; С. Geppert, 31; F. Ваџић (1998), 311. Поред наведеног, посебне карактеристике саизвршиоца односе се и на испуњење посебних „субјективних” обиљежја бића кривичног дјела у смислу умишљаја, намјера, увјерења и сл.

⁵⁰⁴ Р. Novoselec, 356.

⁵⁰⁵ В. Камбовски, 119.

⁵⁰⁶ Модификован примјер Чејовића, вид. Бора Чејовић, *Кривично право у судској пракси – посебан део*, Београд 1986, 1082.

⁵⁰⁷ Вид. Р. Novoselec, 356; В. Камбовски, 119.

Поглавље 3

Разграничење саизвршилаштва од других облика учешћа у остварењу кривичног дјела

Одјељак 1. Саизвршилаштво и посредно извршилаштво

Посредним извршиоцем означава се лице које „посредством другог” изврши кривично дјело.⁵⁰⁸ Код ове извршилачке констелације лице само не чини кривично дјело, већ користи друго лице у ту сврху. На примјер, А пошаље Б на пијацу да уситни новац не говорећи му да је ријеч о фалсификованим новчаницама. Или, терориста отима дјецу експерта за експлозиве, пријетећи да ће их убити уколико отац не направи експлозивну направу и њом не изврши атентат на високог представника државе, што он и чини.⁵⁰⁹ Овакав однос два лица, било да је ријеч о недолусном било о долусном средству, има својих специфичности и не може се, како је то уосталом и истакнуто, расправити, нити као саучесништво, нити као саизвршилаштво. За почетак, у расправи о разликовању ових врста извршилаштва узео се као премисе њихове дефиниције. Тако, саизвршилаштво претпоставља свијест и вољу о заједничком извршењу кривичног дјела.⁵¹⁰ За разлику од тога, посредно извршилаштво представља „инструментализовање”⁵¹¹ некога другог у сврху његовог извршења.

⁵⁰⁸ Приликом образлагања облика саизвршилаштва, као облици посредног извршилаштва наведени су посредно извршилаштво када средство не остварује обиљежја кривичног дјела; посредно извршилаштво у случају неслободног средства; посредно извршилаштво у случајевима када је посредник лице у заблуди; посредно извршилаштво кориштењем лица које није криво; посредно извршилаштво у случајевима када је долусно средство без потребне квалификације; и Роксинова конструкција посредног извршилаштва. Међутим, овдје ће се направити диференцирање посредног извршилаштва и саизвршилаштва у односу на двије констелације првонаведеног: посредно извршилаштво кориштењем долусног и недолусног средства (изузимајући дјеловање под утицајем апсолутне силе).

⁵⁰⁹ Модификован Ратов примјер, вид. И. Вуковић, 98.

⁵¹⁰ F. Vačić (1998), 316.

⁵¹¹ C. Roxin, 22; упор. /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 485; R. D. Herzberg, 50. Због тога се оно не означава као заједница извршилаца, јер због недостатка аутономије посредник није, или није у истој мјери кривично одговоран, па се не може казнити као саизвршилац, вид. E. J. Lampe, 504.

Тачно је да и код посредног извршилаштва два лица креирају догађај за који се испоставља да означава биће неког кривичног дјела, али не на начин као са саизвршилаштом. У диференцирању посредног извршилаштва од саизвршилаштва, треба поћи од конститутивних елемената другонаведеног: ријеч је о заједничком предузимању радње извршења кривичног дјела или предузимања друге дјелатности којом се битно доприноси остварењу кривичног дјела, а све то на основу заједничке одлуке и плана.

Што се тиче **првог дијела првог конститутивног елемента саизвршилаштва**, тј. заједничког предузимања радње извршења кривичног дјела, он се увелико разликује. Код саизвршилаштва, ријеч је о класичном предузимању радње извршења: на примјер, А и Б заједно пуцају на Ц или А и Б заједно стављају у промет фалсификоване новчанице. За разлику од наведеног, код посредног извршилаштва, радњу извршења кривичног дјела, у правилу, предузима **посредник**. То је случај у оба примјера. Стављање фалсификованог новца у оптицај, односно, израду и постављање експлозивне направе, извршили су посредници, а не лице које је, у првом примјеру довело у заблуду посредника, односно, у другом примјеру употребило озбиљну пријетњу.

Како је са друге стране, према општеприхваћеној концепцији саизвршилаштва, саизвршење кривичног дјела могуће и **другом радњом** којом се с умишљајем битно доприноси извршењу кривичног дјела, може се поставити питање разликовања овог **другог дијела првог конститутивног елемента** од посредног извршилаштва. Тако, у примјеру долусног средства, ваља поставити питање могућности посматрања ове констелације и са аспекта саизвршилаштва, јер посредни извршилац у оквиру заједничке одлуке предузима дјелатност којом има власт над извршиоцем, односно над дјелом. У наведеном примјеру, радило би се о отмици дјете и пријетњи њиховом смрћу. Ово је дјелатност која није радња извршења, а којом се битно доприноси његовом извршењу. Уколико се барем хипотетички оваква могућност промишљања уважи, намеће се друго питање: како посматрати експерта који прави експлозивну направу (јер саизвршилаштво подразумијева најмање два извршиоца кривичног дјела)? У контексту посредног извршилаштва, радило би се о долусном средству које поступа у стању крајње нужде,⁵¹² а код саизвршилаштва ријеч би било о опет некаквом „нужном” саизвршиоцу. И заиста, и у једном и у другом случају експерт у крајњој нужди предузима радњу извршења кривичног дјела. Резултат за терористу у обје варијанте је идентичан, он је предузимањем ових дјелатности или посредни извршилац или саизвршилац, дакле извршилац. Слично је и са експертом, како он своје дјелатности у оба случаја предузима у стању крајње

⁵¹² В. Камбовски, 124.

нужде – искључена је кривица,⁵¹³ а самим тим постоји основ за ослобођење од казне.

Када је у питању **други конститутивни елемент** саизвршилаштва – доношење одлуке и заједнички план о извршењу кривичног дјела, заједничке одлуке да се изврши кривично дјело, а самим тим и заједничког плана код посредног саизвршилаштва, по природи ствари, **нема** у случајевима недолусног средства. Овако је и у примјеру фалсификовања новца. Одлука (а и разрађен план) да се ставе у промет фалсификоване новчанице, постоји на страни само једне особе – посредног извршиоца, не на страни посредника. С обзиром на то, за постојање саизвршилаштва недостаје суштински субјективни елемент једне стране, нема заједничке свијести о извршењу кривичног дјела. За разлику од наведеног, заједничка одлука о извршењу кривичног дјела не би се могла одрећи у случају терористе и експерта. Међутим, иако начелно и нужно постоји, она се квалитативно разликује од заједничке одлуке у смислу саизвршилаштва. Консеквентно томе, у предоченом примјеру, одлука да се изврши кривично дјело (а затим и план њене реализације) у својој изворној форми је донесена само од терористе, она је **једностранна**. Затим, одлука да се изврши кривично дјело коју је донио експерт је изнуђена, створена употребом принуде, што свакако није случај код саизвршилаштва. Да није било ове околности, она никада не би била донесена. Дакле, не ради се о сукцесивном саизвршилаштву и Роксиновом својевољном „ускакању у пројекат”.⁵¹⁴ И код ове констелације ријеч је о власти над дјелом и контроли само једног лица, терористе, док се друго лице користи само као долусно средство које истински не жели остварење кривичног дјела, већ поступа у стању крајње нужде и има својство посредника.

На крају, наведено подразумијева да свијест и воља о заједничком дјеловању у смислу свијести о зависности попуњавања својим доприносом туђих дјелатности, али и допуњавање туђим доприносом сопствених дјелатности⁵¹⁵ **не постоје** код посредног извршилаштва. Они произлазе из заједничке одлуке да се изврши кривично дјело, плана извршења кривичног дјела и, на основу њега, предузетих дјелатности, опет, у смислу контроле над дјелом. Узајамна свијест и воља о заједничком дјеловању засигурно не постоји у случају заблуде лица које ставља у промет фалсификовани новац. Што се тиче друге констелације посредног извршења кривичног дјела, употребе долусног средства, на први поглед би се могло поставити питање заједничке свијести и воље, јер постоји (изнуђена) заједничка одлука о извршењу кривичног дјела. Међутим, како се она односи и манифестује у предузимању будућих дјелатности, треба истаћи да

⁵¹³ Ријеч је о крајњој нужди као разлогу за ослобођење од казне, упор. Р. Novoselec, 211–212.

⁵¹⁴ С. Roxin, 81.

⁵¹⁵ S. Grabow; S. Pohl, 659; G. Küpper, 301; T. Vogler, 337.

терориста не предузима дјелатности путем којих заснива некакву нову контролу над дјелом, он одржавањем **постојећег стања** у погледу дјецe експерта (која су отета) има контролу над њим или се макар узда у то. Код њега није испољено предузимање сопствених дјелатности израђивања и постављања експлозивне направе, које експерт треба да допуњава сопственим дјелатностима, нити он треба да предузимањем својих дјелатности допуњава експертове. Они не зависе један од другог у смислу свијести о заједничком предузимању дјелатности које чине обиљежја кривичног дјела које се врши. Свијест о заједничком дјеловању код ове констелације има **друге квалитете**: терориста има свијест о томе да његова принуда према дјеци експерта представља одлучујући фактор на основу кога он има власт над њим и над дјелом. Са друге стране, експерт је свјестан да реализацијом својих дјелатности, опет, не допуњава било какве дјелатности терористе, већ да у стању крајње нужде, самостално, односно, непосредно остварује забрањену посљедицу. Стога, оваква узајамна (заједничка) свијест и воља да се изврши кривично дјело не може бити посматрана као саизвршилачка, већ само у смислу (у стадијуму припремања) „инструментализовања” посредника и на тај начин остваривања сопствене, индивидуалне власти над дјелом.

Разграничење посредног извршилаштва од саизвршилаштва значајно је и у случајевима извршења кривичног дјела у оквиру организованог апарата моћи (*Organisationsherrschaft*).⁵¹⁶ Ради се о случајевима гдје лицима из позадине, у сврху извршења кривичних дјела, на располагању стоји организован апарат моћи. Они издају наредбе које затим аутоматски реализује непосредни извршилац који, уколико не поступи по захтјеву, бива замијењен другим лицем. Треба прихватити Роксиново схватање да је ријеч о **посредном извршилаштву**,⁵¹⁷ иако се у кривичноправној догматици наилази и на схватања да у оваквим случајевима постоји саизвршилаштво. Тако, за Јешек/Вајгенда лице које се налази за „писаћим столом” има статус саизвршиоца из разлога што влада организацијом.⁵¹⁸ Заједничка одлука за извршење кривичног дјела, према њима, јавља се у облику „свијести да се дјелује у складу са датим упутствима”.⁵¹⁹ Саизвршилаштво у оваквим случајевима заговара и Ото (*Otto*) и оно према њему почива на „идентификацији заједничког циља”.⁵²⁰

⁵¹⁶ Ријеч је о конструкцији насталој прије више од 40 година, а чија правна природа је спорна; вид. *ampl.* Claus Roxin, „Organisationsherrschaft und Tatentschlossenheit”, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 7/2006, 293 *et seq.*; Thomas Rotsch, „Tatherrschaft kraft Organisationsherrschaft?”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/2000, 519 *et seq.*

⁵¹⁷ Вид. С. Roxin, 19 *et seq.*

⁵¹⁸ Нав. према I. Војанић, 77.

⁵¹⁹ С. Roxin (2006), 294.

⁵²⁰ С. Roxin (2006), 294. Вид. Д. Васиљевић, 887.

Треба се приклонити схватањима према којима конструкција саизвршилаштва у оваквим случајевима **није могућа**. Код извршења кривичног дјела путем организованог апарата моћи не постоји, нити заједничка одлука о извршењу кривичног дјела, нити заједничко извршење кривичног дјела у смислу преовлађујуће теорије „власти над дјелом”. Стога је, у погледу субјективног елемента, на мјесту Роксина критика Отовог схватања да „идентификација заједничког циља” може бити различито мотивисана, усљед чега лице иза „писаћег стола” може да буде подстрекач или помагач.⁵²¹ Исто тако, у Јешек/Вајгеновој концепцији „свијест да се дјелује на линији упутстава” не може да надомјести постојање заједничке одлуке да се изврши кривично дјело, која је својствена саизвршилаштву. Саизвршилаштво почива на урачунавању међусобних доприноса, а не, како то с правом истиче Роксин, на „једностраном поступању према туђим упутствима”.⁵²² Како се онај ко доноси одлуке и даје упутства и онај ко предузима радњу извршења, у правилу, никада не упознају, заједничка одлука о извршењу кривичног дјела се своди на чисту фикцију.⁵²³ Поред наведеног, за постојање саизвршилаштва нису испуњени ни објективни елементи. Другим ријечима, **недостаје** заједничко извршење кривичног дјела. Онај ко је издао наредбу или дао упутство, не дјелује у тренутку његовог извршења, већ свој допринос даје у стадијуму припремања кривичног дјела. Уколико би се признало постојање саизвршилаштва, оно би било увелико проширено и на стадијум припремања кривичног дјела, а консеквенца би била и означавање подстрекача као саизвршиоца, што је неприхватљиво.⁵²⁴

⁵²¹ C. Roxin (2006), 294.

⁵²² C. Roxin (2006), 295.

⁵²³ C. Roxin (2006), 295.

⁵²⁴ C. Roxin (2006), 295.

Одјељак 2. Саизвршилаштво и подстрекавање

Подстрекавање као умишљајно навођење на извршење кривичног дјела јасно је одијељено од саизвршилаштва. Мада се подстрекач означава као „интелектуални творац”⁵²⁵ кривичног дјела, он је учесник у кривичном дјелу другога, односно кривично дјело не жели као своје. Његови поступци су усмјерени ка стварању или учвршћивању одлуке код подстрекнутог да изврши конкретно кривично дјело. Саизвршилачка дјелатност, за разлику од овога, обухвата заједничко предузимање радње извршења или умишљајно друге радње којом се битно доприноси извршењу кривичног дјела.

Власт над дјелом, која чини суштину саизвршилаштва, не обезбјеђује ни ти једна дјелатност подстрекавања: намамљивање, обећање поклона, принуда, привидно одвраћање од извршења кривичног дјела и слично. Ипак, тешко се може бранити став да подстрекавање и саизвршилаштво немају било каквих додирних тачака. Супротно томе, они нужно тангирају, и код саизвршилаштва се проналазе и примјесе подстрекавања. У складу са наведеним, дискусија је усмјерена у правцу конститутивног елемента саизвршилаштва под називом доношење одлуке и заједнички договор о извршењу кривичног дјела.

Одлука да се изврши кривично дјело представља неизбјежан дио у процесу његовог остварења.⁵²⁶ У случајевима када једно лице извршава кривично дјело, она, у правилу, није спољно манифестована. Међутим, ствари су нешто другачије када у његовом извршењу учествује више лица. Она у овом случају мора нужно бити саопштена, дата на знање свим учесницима у њеном креирању, прихваћена и, самим тим, подобна да из ње проистекне план извршења кривичног дјела. Питање је да ли се приликом остварења овог елемента саизвршилаштва може искључити подстрекачки утицај једног лица на друго?

Чини се да то није случај. Како саизвршилаштво представља извршење кривичног дјела на основу заједничке одлуке, не може се искључити подстрекачки утицај једног лица на друго у смислу доношења, односно њеног утврђивања. Код сваког договора, исправно је претпоставити да је за договор о заједничком извршењу кривичног дјела иницијатива потекла од једног или више учесника.⁵²⁷ Другим ријечима, процес доношења одлуке да се изврши кривично дјело обухвата читав дијапазон понашања индивидуа у смислу

⁵²⁵ В. Камбовски (2001), 143.

⁵²⁶ *Iter criminis* или пут остварења кривичног дјела, схваћен у најширем могућем смислу, састоји се од стадијума доношења одлуке за извршење кривичног дјела, припремања кривичног дјела и стадијума његовог извршења (покушај или довршено кривично дјело).

⁵²⁷ Ф. Ваћић, *et al.*, 722; З. Стојановић (2009), 736.

„давања разлога” у прилог доношењу одлуке да се изврши кривично дјело и „прихватања разлога” у исту сврху.⁵²⁸

Надаље, намеће се питање да ли овај утицај на, на примјер, доношење одлуке да се изврши кривично дјело, треба посматрати као навођење⁵²⁹ на остварење туђег или сопственог кривичног дјела. Да би се радило о саизвршилаштву, колико год то звучало необично, потребно је да кумулативно буду остварена оба услова. Са једне стране, потребно је да се друга лица наговоре на одлуку да изврше свако своје, сопствено, али уједно и заједничко кривично дјело, док се, са друге стране, поставља и захтјев да лице, које утиче на друге да донесу и учврсте одлуку за извршење кривичног дјела, жели то дјело као своје.⁵³⁰ Лице које умишљајно наводи друге на доношење одлуке за извршење кривичног дјела које и само хоће, жели да, условно говорећи, „подстрекнути” изврше свој, квалитетом саизвршилачки дио кривичног дјела, јер само на тај начин оно може да предузме своје саизвршилачке дјелатности и оствари сопствени удио у извршењу дјела. Дјелатности других лица која се наводе на заједничку одлуку да изврше кривично дјело, јављају се као нужне за остварење комплетног кривичног дјела и зато их „подстрекач” жели и као своје. За њих се, стога, може рећи да се на основу константног, узајамног утврђивања одлуке налазе у **најранијој могућој фази саизвршилаштва**.

На крају, у теорији кривичног права наилази се на покушаје да се саизвршилаштво повеже, односно поистовјети са подстрекавањем. Ријеч је о Пупеовој концепцији саизвршилаштва као међусобног подстрекавања.⁵³¹ Пупе саизвршилаштво одређује као „договор о кривици са неким, за извршиоца, обавезујућим карактером” и у питању је тзв. „илегални пакт” (*Unrechtspakt*).⁵³² Ово говори у прилог ставу да се поједини обриси подстрекавања могу пронаћи у дјелатностима доношења одлуке за извршење кривичног дјела. Међутим, Пупеова теорија није прихватљива из простог разлога што је недоречена. Саизвршилачко учешће претпоставља и заједничко дјеловање у стадијуму извршења кривичног дјела. Доношење одлуке и договор „о кривици”, тј. кривичном дјелу, нису довољни

⁵²⁸ J. D. Ohlin, 740.

⁵²⁹ Према Бачићу, овдје је неопходно разликовати иницијативу за закључивање договора за извршење кривичног дјела од подстрекавања. Сам приједлог да се ради постизања одређеног циља предузму кажњиве радње, без блијег одређивања на који начин ће се то извршити, није подстрекавање, јер овај облик саучесништва постоји само ако је навођење било управљено на конкретно кривично дјело, вид. F. Ваџић, *et al.*, 722.

⁵³⁰ Овај захтјев не треба поистовјећивати са евентуалним посредним извршилаштвом гдје се код појединих констелација путем принуде ствара одлука код посредника да изврши кривично дјело.

⁵³¹ C. Roxin, 103.

⁵³² C. Roxin, 157.

за заснивање саизвршилаштва, потребно је остварити и на основу подјеле рада дјелатности којима се заједнички остварује биће конкретног кривичног дјела. Другим ријечима, одређивање саизвршилаштва као узајамног подстрекавања, овако како га он одређује, допринијело би одступању од његове суштине.

Одјељак 3. Саизвршилаштво и помагање

Разграничење саизвршилаштва и саучесништва у суштини се ограничава на разграничење саизвршилачких од дјелатности помагања. Помагање као облик саучесништва је умишљајно доприношење извршењу кривичног дјела. Најчешће се остварује давањем савјета или упутстава како да се изврши кривично дјело, стављањем учиниоцу на располагање средстава за извршење кривичног дјела, отклањањем препрека за извршење кривичног дјела, као и унапријед обећаном прикривању кривичног дјела, учиниоца, средстава којима је кривично дјело извршено, трагова кривичног дјела или предмета прибављених кривичним дјелом. Ријеч је о дјелатностима којима се даје одређени допринос извршењу кривичног дјела на начин да се оно олакшава, убрзава или интензивира.⁵³³

У диференцирању помагачких и (са)извршилачких дјелатности уобичајено се полази од теорије (лимитиране) акцесорности. Као и код подстрекавања као облика саучесништва, помагачке дјелатности су дјелатности којима се туђе⁵³⁴ кривично дјело (суштински)⁵³⁵ потпоможе, унапређује, подупире, подржава, односно олакшава.⁵³⁶ И Леополд Цимерл (*Leopold Zimmerl*) ово расправља у оквиру акцесорности. Индиректно остваривање забрањене посљедице врши се подстрекавањем и помагањем и они нису нужно противправни. То својство стичу када главни извршилац предузме радњу извршења кривичног дјела.⁵³⁷ Јасно је да чињеница да је ријеч о туђем кривичном дјелу иницира да овај облик саучесништва постоји само у случају да лице коме се помаже уђе у криминалну зону, тј. оствари противправно дјело, на начин да предузме кажњиве припремне

⁵³³ С. Roxin, 192; W. Gropp, 391; P. Novoselec, 359; Igor Vuković: „Kausalnost radnje pomagača u odnosu na delo izvršioca”, *Crimen* 1/2015, 46.

⁵³⁴ Наведено потврђује и једна одлука њемачког Савезног суда правде. У овом случају Б и Ц су се посвађали на дјечијем игралишту. Након тога Б је путем телефона позвао А и рекао му да донесе палицу која се налазила у његовом стану, рекавши да ће палица бити употребљена у сврху обрачунавања са Ц. Након што је А донио палицу и предао је Б, он је употребио и нанио тешке тјелесне повреде Ц. Првобитна судска одлука оцијенила је дјелатности А као саизвршилачке, међутим, њемачки Савезни суд правде није уочио у понашању А допринос који задовољава захтјеве члана 25 став 2 Кривичног закона Њемачке. Дјелатност А и његово присуство на мјесту извршења кривичног дјела нису довољни за саизвршилаштво из разлога што није утврђен субјективни интерес за извршење кривичног дјела, вид. Nina Nestler, „Voraussetzungen der Mittäterschaft im Vorbereitungsstadium”, *Juristische Ausbildung* 40(6)/2018, 637.

⁵³⁵ Помагачки допринос мора суштински да потпомогне и унаприједи дјело извршиоца, вид. И. Вуковић (2015а), 58.

⁵³⁶ F. Bačić, 336. Ово признаје и дио англосаксонске кривичноправне доктрине, вид. *ampl.* S. Joel, 208.

⁵³⁷ L. Zimmerl, 584.

радње или започне са извршењем кривичног дјела. У супротном, досљедном примјеном теорије лимитиране акцесорности радиће се о неуспјелом помагању, које, за разлику од неуспјелог подстрекавања, није кажњиво.⁵³⁸

Поред овога, при разграничењу помагања и (са)извршилаштва пажњу треба обратити на чињеницу када се ове дјелатности могу предузети, као и на квалитет дјелатности којима се остварује конкретно кривично дјело.

За почетак ће се пажња посветити могућностима предузимања (са) извршилачких дјелатности у одређеним стадијумима остварења кривичног дјела. Прво што одјељује помагање од саизвршилаштва јесте управо чињеница да је потенцијални извршилац кривичног дјела већ донио одлуку о његовом извршењу.⁵³⁹ Помагања нема уколико овај услов није испуњен.⁵⁴⁰ Саизвршилаштво, за разлику од тога, подразумејева заједничку одлуку за извршење кривичног дјела. То је, под условом да се „истовремено” предузме радња која по квалитету представља саизвршилачку дјелатност, најранији могући тренутак постојања саизвршилаштва. Она може бити донесена и прећутно, односно конклюдентим радњама; тј. стварање споразума о свјесном и жељеном заједничком дјеловању не мора увијек да се реализује прије почетка остварења бића кривичног дјела. Један извршилац може да се прикључи другоме који је „већ ухваћен у извођењу кривичног дјела”,⁵⁴¹ али само у сврху заједничког извршења, односно његовог довршења. Дакле, и у овом случају ријеч је о предузимању дјелатности којима се остварује сопствено кривично дјело, за првог (са)извршиоца наставак криминалне дјелатности, а за другог, прихватање постојећег стања и предузимање на основу заједничке одлуке и свијести о заједничком даљем извршењу кривичног дјела радњи којима се остварује биће кривичног дјела. Након уважавања чињенице да је остварен први конститутивни елемент саизвршилаштва, тј. заједничка одлука и план о извршењу кривичног дјела и да се дјелатности њиме предвиђене предузимају, условно речено, у стадијуму извршења кривичног дјела, може се приступити квалификовању предузетих дјелатности или као саизвршилачких или као помагачких.

Уочава се диференцијација и у погледу могућности предузимања радњи помагања и саизвршилачких дјелатности у појединим стадијумима остварења кривичног дјела. Дјелатности помагања се предузимају након доношења одлу-

⁵³⁸ Неуспјело помагање је кажњиво само уколико је предвиђено као посебно кривично дјело, нпр. израђивање и набављање оружја и средстава намијењених за извршење кривичних дјела (члан 360 КЗ РС).

⁵³⁹ В. Камбовски (2001), 159.

⁵⁴⁰ У зависности од карактера предузетих дјелатности може се евентуално говорити о подстрекачким дјелатностима.

⁵⁴¹ W. Küpper (1981), 568.

ке о извршењу кривичног дјела, дакле, или у стадијуму припремања или у стадијуму извршења кривичног дјела.⁵⁴² Поред тога, оно није искључено ни-ти након завршетка кривичног дјела. За разлику од наведеног, саизвршилачке дјелатности се, у **правилу**, предузимају у **стадијуму извршења**. Јасно је да је дјелатност извршења кривичног дјела нелегитимно дјеловање којим се у „суштини” остварује забрањена посљедица.⁵⁴³ Теоријска промишљања, према којима је саизвршилачке дјелатности било могуће реализовати и у стадијуму припремања са *animus auctoris*, одбачене су. С обзиром на то, најранији могући тренутак предузимања саизвршилачке дјелатности у облику радње извршења кореспондира са најранијим могућим тренутком започињања извршења кривичног дјела – са покушајем.⁵⁴⁴ На трагу наведеног, а уважавајући уређеност почетка извршења кривичног дјела, у појединим кривичним законодавствима одређене дјелатности могу, у зависности од примијењене формуле, представљати или радње помагања или саизвршилачке дјелатности.⁵⁴⁵

Када је у питању тзв. „горња” граница могућности предузимања помага-чких дјелатности, она је помјерена, како је речено, и на период након довршења кривичног дјела, али под условом да је помоћ унапријед обећана.⁵⁴⁶ Тако, уколико А обећа лицу Б да ће сакрити ствари прибављене извршењем кривичног дјела крађе, постојаће посебан облик помагања након довршеног кривичног дјела.⁵⁴⁷ За разлику од наведеног, горња граница могућности предузимања саизвршилачких дјелатности је материјално довршење кривичног дјела из разлога што је, како се и увидјело, код саизвршилаштва могуће накнадно прикључење у извршењу кривичног дјела (чување Ц, које је А противправно лишило слободе, од стране Б, или наилазак Ц аутомобилом и одвожење бицикла који су одузели А и Б).⁵⁴⁸ Јасно

⁵⁴² В. Камбовски (2001), 159.

⁵⁴³ L. Zimmerl, 584.

⁵⁴⁴ У контексту случаја довожења другог лица у непосредну близину објекта у коме ће се извршити разбојништво и чекања у аутомобилу да то лице и изврши, а све са циљем заједничког удаљавања са плијеном, Новоселец истиче да дјелатност чекања представља саизвршилачку радњу. За разлику од тога, само довожење другог лица на мјесто догађаја, а затим удаљавање, представља радњу помагања. Аутор став аргументује (између осталог) „дјеловањем у вријеме извршења кривичног дјела – чекао је”, Вид. P. Novoselec (2005), 885.

⁵⁴⁵ Вид. *e.c.* члан 121 – 5 КЗ Француске, поглавље 23 секцију 1 КЗ Шведске, члан 18 КЗ Бугарске, члан 16 КЗ Мађарске, члан 30 став 3 КЗ Русије, члан 22 КЗ Немачке.

⁵⁴⁶ В. Камбовски (2001), 159.

⁵⁴⁷ В. Камбовски (2001), 159. *Auxilium post delictum* или дотицај кривичних дјела није помагање као облик саучесништва, јер не постоји било какав каузални допринос, па према томе ни подупирање кривичног дјела. Ствар стоји другачије уколико су овакви облици помоћи обећани прије извршења кривичног дјела када само обећање представља каузални допринос извршењу па га је оправдано сматрати психичким помагањем, вид. P. Novoselec, 361.

⁵⁴⁸ S. Grabow; S. Pohl, 658.

је да у посљедњим примјерима кривично дјело није довршено у материјалном смислу, већ само у формалном, што допушта, на основу заједничке одлуке остварене конкluentним радњама, даље саизвршилачко дјеловање.⁵⁴⁹ Код оваквих дјела је, за постојање саизвршилачке дјелатности, за накнадни улазак у кривично дјело, довољно „подржавање” уласка у тзв. исход кривичног дјела.⁵⁵⁰

Поред наведеног, радње саизвршења кривичног дјела и помагања су и квалитативно одијелене. Проблем не постоји када биће кривичног дјела предвиђа радњу извршења, њено предузимање увијек заснива саизвршилаштво. То је она дјелатност која је у бићу кривичног дјела формално означена као извршилачка. Међутим, саизвршење кривичног дјела се, како се и увидјело, остварује и предузимањем других дјелатности, којима се умишљајно битно доприноси извршењу кривичног дјела. Како се све дјелатности предузимају са циљем да се оствари кривично дјело, односно његова забрањена посљедица, у кривичноправној доктрини се прави разлика између оних радњи којима се даје суштински допринос остварењу забрањене посљедице и радњи којима се само индиректно утиче на њено остварење.

Прве дјелатности су радње извршења, док друге представљају радње којима се подупире, помаже извршење кривичног дјела. Међутим, не може се рећи да радња извршења проузрокује забрањену посљедицу, а радња помагања то никако не чини, мада се дјелатности помагања не би могле сматрати дјелатностима у смислу *condicio sine qua non* за наступање посљедице.⁵⁵¹ Оне се могу јавити у смислу једног од услова, који је понекад, штавише, неопходан за наступање забрањене посљедице; нпр. једно лице даје другом дупликат кључа који отвара сеф или једна особа држи другој љестве да би се попела на балкон куће и ушла у њу кроз отворен прозор. Предузимањем ових дјелатности се, како учи Роксин, обликује и даје специфичан допринос **туђем успјеху**, тј. радње помагања су оне дјелатности којима се не мијења сама каузалност, нити коначан успјех.⁵⁵²

⁵⁴⁹ Питање довршења кривичног дјела (и могућности саизвршилаштва) посебно је актуелно управо код ових кривичних дјела. Чин одузимања је формално завршен, али имовинска корист није обезбијеђена. Судска пракса у Њемачкој дозвољава саизвршилаштво и након предузимања радње кривичног дјела, али само у случају да су оне неопходне за његов коначан „успјех”, вид. С. Geppert, 34–35.

⁵⁵⁰ S. Grabow; S. Pohl, 658.

⁵⁵¹ С. Roxin, 193, вид. Ivan Vukušić; Nina Radanović Mišić, „Pokušaj sudioništva u kaznenom pravu”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 1/2015, 119. Исправна је конклузија Вуковића да строга примјена *condicio* формуле није могућа у случајевима помагачке дјелатности, јер би се радило о саизвршилаштву или подстрекавању, вид. И. Вуковић (2015а), 49–50; Вељко Турањанин, „Помагање у извршењу кривичног дела у српском кривичном праву”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/2011, 633.

⁵⁵² С. Roxin, 193.

У посљедњој реченици употријебљен је један појам, значајан али споран и у погледу саизвршилаштва, а то је каузалност. Значајан је за констелацију посљедичних кривичних дјела. У основи узрочности се налази чињеница да лице може одговорати само за оне промјене у спољном свијету које му се могу приписати у кривицу. То су промјене које представљају резултат његове предузете дјелатности, а не нешто што се случајно надовезује на његово дјело. У погледу потенцијалног саизвршилачког учешћа оствареног радњом која се не може квалификовати као радња извршења, основно је питање да ли је могуће саизвршилаштво уколико не постоји једнак допринос свих учесника? Код Игора Вуковића се уочава ова могућност која се аргументује на сљедећи начин: „... код посљедичних кривичних дела наступању конкретне последице не мора једнако да допринесе сваки од учесника. Институт саизвршилаштва, почива на концепту међусобног урачунавања доприноса појединачних саизвршилаца”,⁵⁵³ што је сасвим исправно. Да ово не би била само једна констатација, размотриће се најзначајнија промишљања која се односе на претпоставку каузалности, а која су и довела до оваквог става. С тим у вези, код поменутог аутора се проналазе четири „случаја” у погледу којих је потребно подробније испитати каузалност.

Први модел за саизвршилачку дјелатност признаје само ону радњу путем које се остварује стварно каузалан допринос, што се утврђује након извршеног кривичног дјела.⁵⁵⁴ Тада се утврђује да ли је она или није *conditio sine qua non* посљедице која је наступила. Ово схватање се проширује у смислу теорије власти над дјелом која потенцира битан допринос. То је каузалан допринос због тога што његов изостанак онемогућава реализацију кривичног дјела.⁵⁵⁵ Други модел каузалности саизвршилаштва предочио је Атанацковић, према коме се узрочна веза не односи на посљедицу, тј. остварење бића, већ на радњу кривичног дјела. Иако је исправан закључак да се разлика између извршилаштва и саучесништва налази у радњи извршења, демаркацију ових облика учешћа није лако направити.⁵⁵⁶ Много је дјелатности које доводе до радње извршења, али се не могу сматрати саизвршилачким. Такав је случај са дјелатностима подстрекавања, оне заснивају овај облик саучесништва иако се у смислу Атанацковићевог модела могу узети као узрок радње извршења кривичног дјела.⁵⁵⁷ За разлику од

⁵⁵³ И. Вуковић (2015), 132.

⁵⁵⁴ И. Вуковић (2015), 133.

⁵⁵⁵ Вид. Ф. Ваџић, 130. У прилог наведеном говоре и поједине инкриминације, према Вуковићу, на примјер, *учествовање у групи која изврши кривично дјело*, гдје је за учеснике који проузрокују објективни услов инкриминације предвиђено кажњавање за остварену посљедицу (на примјер, смрт, тешку тјелесну повреду...), док се остали учесници кажњавају за учествовање у скупини. Види се да је претежни значај каузалност, вид. И. Вуковић (2015), 135.

⁵⁵⁶ И. Вуковић (2015), 136

⁵⁵⁷ И. Вуковић (2015), 136

прва два модела која саизвршилачки допринос цијене *ex post*, трећи модел саизвршилачки допринос посматра са аспекта момента извршења кривичног дјела (*ex ante*). Саизвршилачки допринос заснива „стварно предузет, али само потенцијално каузалан допринос, гдје саизвршилац предузима своју радњу и пружа договорени прилог дјелу, али при чему није неопходно да овај прилог буде и каузалан”.⁵⁵⁸ Из ове формулације види се да је радња или прилог заиста и пружен. Он не мора да заиста и проузрокује посљедицу, већ је довољно да представља могући и блиски узрок посљедице.⁵⁵⁹ На крају, и четврти модел почива на утврђивању саизвршилачког доприноса у вријеме извршења кривичног дјела. Он представља супротност првом моделу, јер за разлику од тога да појединачан каузалан однос мора бити стварно остварен, за заснивање саизвршилаштва не захтијева неопходност каузалног односа.⁵⁶⁰ Види се да је допринос укалкулисан у остварење кривичног дјела и да је у том тренутку окарактерисан као допринос без кога се дјело не може остварити.⁵⁶¹ Овај допринос може бити и психичког карактера, под условом да је испуњен услов неопходности.

Чини се да ниједан модел сам по себи не може да буде искључив и објасни каузалност саизвршилачког доприноса. Модел који је предочио Атанацковић везан је за радњу извршења, а не за биће кривичног дјела. Далеко од тога да он није исправан и да у суштини можда и не би требало поћи од њега, али је исувише рестриктиван. Најсигурније утврђивање саизвршилачког учешћа допушта први модел код кога је *ex post*, а у складу са појединим сегментима теорије власти над дјелом нека друга дјелатност имала одлучујући допринос за реализацију кривичног дјела. Међутим, у недостатку наведеног, тј. стварног каузалитета за утврђивање саизвршилачког доприноса, у конкретним случајевима могу послужити и посљедња два модела: модел предузетог или потенцијалног каузалног односа, због тога што је блиска дјелатност предузета и једнака дјелатности која је (можда) проузроковала посљедицу; и посљедњи модел, који почива на претходном субјективном елементу, а на основу којег је дјелатност која се ипак није остварила, јер током реализације дјела и наступјелих околности за тим није било потребе, била значајна у толикој мјери да се, без сигурности њене потенцијалне реализације, дјелу не би ни приступило.

Може се прихватити да је за диференцирање саизвршилачких од помагачких дјелатности значајно да ли су оне узрок или услов наступања забрањене посљедице. То су дјелатности којима се приоритетно може додјелити статус **узрока**. А то су дјелатности којима се остварује **власт над дјелом**. С тим у

⁵⁵⁸ И. Вуковић (2015), 136.

⁵⁵⁹ Вид. I. Puppe, 239–240; И. Вуковић (2015), 137.

⁵⁶⁰ И. Вуковић (2015), 138.

⁵⁶¹ Вид. С. Roxin, 87.

вези, сама заједничка намјера, усклађивање потплатова да се изврши кривично дјело и свијест учесника једног о другом,⁵⁶² није довољна за заснивање саизвршилаштва. Овим се неоправдано проширује кажњивост и на дјелатности које по своме квалитету нису саизвршилачке. Саизвршилаштво заснива радња којом се остварује функционална власт над дјелом – подразумијева реализацију **материјалног елемента**, радње извршења или дјелатности која је еквивалентна њој. Ријеч је о дјелатностима путем којих појединац има у **својој власти** акцију од почетка до краја, дјелатности које су таквог значаја да би без њихове реализације било онемогућено извршење кривичног дјела.⁵⁶³ То је, у правилу, радња извршења или дјелатност којом се на „други начин битно доприноси извршењу кривичног дјела”. Саизвршилачка је она дјелатност која је предузета у складу са договором и подјелом рада,⁵⁶⁴ а којом се остварује *нужан*⁵⁶⁵ и *значајан*⁵⁶⁶ допринос остварењу кривичног дјела. Она се, за разлику од радње помагања, налази у „интензивној каузалној вези”⁵⁶⁷ са остварењем циља,⁵⁶⁸ тј. кривичног дјела. Ради се о радњи која је, барем у тренутку заједничког договора, означена

⁵⁶² J. D. Ohlin (2011), 735.

⁵⁶³ C. Roxin (2006), 227; A. Herzog, 192.

⁵⁶⁴ Формулацију да је „...*почев од претходног договора...*” присутно заједничко/саизвршилачко дјеловање користио је и Врховни касациони суд Републике Србије (пресуда Кзз 515/2016). Тако су „Л. Ш. и Р. К. критичном приликом по претходном договору при извршењу кривичног дела разбојништво употребом силе лишили живота оштећеног како би од њега одузели покретне ствари, а у намери да себи прибаве противправну имовинску корист, на тај начин што је окривљени Л. Ш. дошао из Суботице у Кањижу, где се на аутобуској станици састао са окривљеном Р. К. која му је предала у најлон кеси металну шипку, те су отишли до куће оштећеног, где је окривљена Р. К. позвонила, а када је оштећени отворио капију, окривљена Р. К. је стала са стране на улици, а окривљени Л. Ш. је металном шипком задао оштећеном најмање пет удараца по глави, а услед повреда је код оштећеног наступила смрт, а приликом чега је оптужена Р. К. пришла оштећеном који је лежао на земљи, узела новац из џепова оштећеног и део новца дала окривљеном Л. Ш. Полазећи од наведеног, по оцени овог суда, окривљени Л. Ш. и Р. К. су у извршењу кривичног дела тешко убиство из члана 114 тачка 4 КЗ поступали као саизвршиоци и то у смислу у којем је саизвршилаштво одређено у члану 33 КЗ, јер су окривљени заједно учествовали у радњи извршења дела и то са умишљајем, при чему је ово њихово заједничко дјеловање присутно од самог почетка сваке њихове акције и радње, почев од претходног договора да се нађу на аутобуској станици када је окривљени Л. Ш. из Суботице дошао у Кањижу, где га је сачекала окривљена Р. К. и предала му металну шипку, па до заједничког одласка до куће оштећеног, преко поделе улоге у погледу радње извршења приликом вршења кривичног дела, па до поделе новца одузетог приликом извршења предметног кривичног дела. Дакле, у конкретном случају тачно се знало ко какву улогу има у умишљајном остварењу кривичног дела и заједничком учествовању у радњи извршења.”

⁵⁶⁵ P. Novoselec, 353–354; F. Bačić, 15.

⁵⁶⁶ C. Roxin, 87; A. Herzog, 192; T. Vogler, 338; H. Делић, 267; C. Geppert, 31.

⁵⁶⁷ H. Делић, 267.

⁵⁶⁸ H. N. Lesch, 282.

у суштини као *condicio sine qua non* за остварење кривичног дјела и која финално доводи до остварења кривичног дјела. Како је већ и истакнуто, то је радња без чије реализације се не би могле предузети друге дјелатности у остварењу кривичног дјела, односно морало би се одустати од извршења (довршења) кривичног дјела, јер та радња не би била предузета.

Да се закључи, разграничење помагачких и (са)извршилачких дјелатности није могуће извршити на основу само једног критеријума. Стога је једино могућ и исправан став да разјашњење ове проблематике, односно демаркација, почива у суштини на објективно-субјективним елементима. Саизвршилац је само онај ко је садоносилац и саносилац одлуке да се изврши кривично дјело, при чему се подјела рада подразумејева. Затим, треба поћи правцем формално-објективне теорије, према којој се по природи ствари (са)извршење кривичног дјела признаје увијек у случајевима предузимања радње извршења. Међутим, како би на овај начин саизвршилаштво добило неоправдано рестриктивну конотацију, могућност постојања ове кривичноправне фигуре треба признати и у случајевима предузимања дјелатности које не представљају радњу извршења.⁵⁶⁹ При томе, као неопходан услов за њено квалификовање као (са)извршилачке треба у најширем смислу узети могућност (са)узроковања забрањене посљедице. То је она радња која обликује, или је предвиђено да обликује, ток извршења кривичног дјела и његов исход. Предузимањем ове дјелатности се објективно влада над дјелом, док изостанком, уколико настане потреба за њеном реализацијом, кривично дјело остаје недовршено.

⁵⁶⁹ Потребно је евалуативно разматрање и на основу тога утврђивање да ли одговарајући допринос у потпуности допуњује друге доприносе и на тај начин доприноси заједничкој реализацији кривичног дјела. Основни индикатори за ово су (Геперт): степен сопственог интереса за успјех кривичног дјела, обим укључености у реализацију кривичног дјела и постојање „власти”, вид. С. Geppert, 31. Ови принципи су присутни и код њемачког BGH-а, вид. Н. Putzke, 294; Helmut Satzger: „Zu Mittäterschaft und Versuch bei der Fälschung von Zahlungskarten mit Garantiefunktion sowie zum Konkurrenzverhältnis bei der Verbrechensverabredung”, *Juristische Ausbildung* 1/12, 18.

Одјељак 4. Саизвршилаштво и организовање злочиначких удружења

Организовање злочиначких удружења данас се ријетко помиње као облик саучесништва у смислу класичног кривичноправног института.^{570 571} У савременим кривичним законодавствима оно је редовно везано за поједина кривична дјела или за кривична дјела одређене тежине, а само стварање злочиначких организација, у правилу, представља самостално кривично дјело.⁵⁷² Јединствено је схватање да се ради о друштвено најопаснијим облицима колективног пона-

⁵⁷⁰ Бивше југословенско кривично законодавство познавало је организовање злочиначких удружења као облик саучесништва и регулисало га у одредбама општег дијела. То је предвиђао члан 27 Кривичног законика ФНРЈ, у коме се истиче: „Иницијатори и организатори који ради вршења кривичних дјела стварају или искоришћавају организације, банде, завјере и друга удружења, кривично су одговорни за сва дјела која су обухваћена злочиначким планом дјелатности тих удружења и за сва појединачно учињена дјела која су произашла из тог плана” (став 1), док је у ставу 2 прописано сљедеће: „Припадници организација, банди, завјера и других злочиначких удруживања кривично су одговорни као саучесници за сва учињена кривична дјела која су произашла из злочиначког плана дјелатности тих удруживања са којима су се они сагласили и то својим дјелом и понашањем изразили, без обзира да ли су непосредно учествовали у извршењу тих кривичних дјела”. Упор. Н. Срзентић; А. Стајић, 274–275; Ј. Таховић, 311; члан 26 Кривичног закона СФРЈ прописује „ко је ради извршења кривичних дјела створио или искористио организацију, банду, завјеру, групу или друго удружење, кривично је одговоран за сва кривична дјела која су произашла из злочиначког плана тих удружења и казниће се као да их је сам учинио, без обзира да ли је и у ком својству непосредно учествовао у извршењу појединих од тих дјела”, вид. Ф. Бачић *et al.*, 143.

⁵⁷¹ Негдје се означава као саучесништво *sui generis*, вид. М. Н. Симовић, Д. Јовашевић, 573.

⁵⁷² Вид. *ampl.* Н. Срзентић; А. Стајић, 273–274; Љ. Лазаревић, 265. На примјер: члан 210 КЗ Русије, члан 255 КЗ Украјине, члан 129 КЗ Њемачке, члан 294 КЗ Словеније, члан 328 и 329 КЗ Хрватске, члан 24. КЗ БиХ, члан 365 КЗ РС. Кривична законодавства која организовање злочиначких удружења регулишу у одредбама општег дијела јесу: шведско кривично законодавство које удруживање за вршење кривичних дјела регулише у општем дијелу (поглавље XXIII секција 2 став 3), литванско кривично законодавство у члану 20, чешко кривично законодавство у члану 10, пољско кривично законодавство у члану 18, вид. В. Камбовски (2001), 232.

шања,⁵⁷³ који представљају „максимум”⁵⁷⁴ који се може постићи у фази припремања кривичног дјела.⁵⁷⁵

У најширем смислу ријечи, организовање злочиначких удружења подразумева стварање организације, банде,⁵⁷⁶ завјере или других удружења у сврху вршења кривичних дјела која су обухваћена заједничким злочиначким планом. Ријеч је о облику учешћа више лица у остварењу кривичног дјела у коме се могу налазити различити системи подјеле рада и улога, при чему се иступање појединаца може манифестовати у виду подстрекавања, помагања или извршилаштва.⁵⁷⁷ Већ су предочена и схватања да је овдје присутан један облик вертикалног извршења кривичног дјела (*Vertikale Mittäterschaft*)⁵⁷⁸ који

⁵⁷³ Посматрано у контексту стадијума остварења кривичног дјела, ријеч је о припремним радњама *delictum sui generis* које задржавају кривичноправну аутономију у односу на извршено кривично дјело. О значају и опасности колективног криминалитета свједочи и чињеница да су два међународна конгреса кривичног права била једним дијелом посвећена овој проблематици (ријеч је о XVI међународном конгресу кривичног права – суочавање кривичног правосуђа са изазовима организованог криминалитета, који је одржан 1999. године, и XVIII међународном конгресу кривичног права – главни изазови глобализације постављени пред кривично правосуђе, одржаном 2009. године), вид. Igor Bojanić, „XVIII međunarodni kongres kaznenog prava – glavni izazovi globalizacije postavljени pred kazneno pravosuđe”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 2/2009, 973 et seq.

⁵⁷⁴ Вид. Franjo Bačić, *Pokušaj izvršenja krivičnog djela i kažnjive pripreme radnje – doktorska disertacija (neobjavljena)*, Pravni fakultet Beograd 1954, 157.

⁵⁷⁵ На нивоу Републике Српске препозната је и потреба доношења *lex specialis-a* у коме је једним дијелом тематизирана проблематика учешћа више лица у остварењу кривичних дјела. Ријеч је о Закону о сузбијању корупције и најтежих облика привредног криминала, *Службени гласник РС, број 39/16*. Иако је Закон организационог карактера, он, по природи ствари, у својим одредбама означава кривична дјела због чијег је ефикасног сузбијања и донесен. То је учињено у члану 13 Закона таксативним набрајањем кривичних дјела: „... трговина људима, трговина малољетним лицима, организовање групе или злочиначког удружења за извршење кривичних дјела трговине људима или трговине малољетним лицима, неовлашћено примање поклона или дарова, неовлашћено давање поклона или дарова, ... оружана побуна, стварање злочиначког удружења за извршење кривичних дјела против уставног уређења Републике Српске, примање мита, давање мита, злочиначко удружење и организовани криминал”. Одређивање кривичних дјела која су предмет овог закона извршено је на сличан начин као и у закону који уређује исту проблематику у Републици Србији. Другим ријечима, Законом о сузбијању корупције, организованог и најтежих облика привредног криминала, као и у закону са подручја Републике Србије (Закон о организацији и надлежности државних органа на сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције, *Службени гласник РС, број 94/2016*) више кривичних дјела је таксативно означено као предмет Закона, док са друге стране није предвиђено шта се може сматрати организованим криминалитетом.

⁵⁷⁶ Ј. Таховић, 311. Аутор истиче да комплот и банда не чине институте општег дијела кривичног права па извршење кривичних дјела у саставу ових облика удруживања треба да се расправља по општим правилима о извршилаштву и саучесништву.

⁵⁷⁷ Н. Јованчевић (2008), 103.

⁵⁷⁸ Упор. В. Камбовски (2001), 236; упор. J. D. Ohlin (2008), 190. Ламп разликује три врсте вер-

карактерише постављање општег циља означеног као извршење кривичног/их дјела и стварање плана извршења кривичног/их дјела, успјешно реализовање подактивности које омогућавају/олакшавају извршење кривичног/их дјела, организација процеса извршења кривичног дјела и дистрибуција улога између лица која учествују у његовом остварењу.

Постојање овог облика саучесништва, прије свега, условљено је стварањем неког удружења било којег облика или искориштавањем већ постојећег удружења у сврху вршења кривичних дјела. Затим је потребно да постоји план злочиначког удружења (злочиначки план). И на крају, неопходно је да се у остварењу дјелатности злочиначког удружења изврши једно или више кривичних дјела.⁵⁷⁹ Поставља се питање да ли у оваквим случајевима, односно реализацијом поменутих дјелатности, организатор злочиначког удружења остварује доминацију над извршењем конкретних кривичних дјела – „власт над дјелом”, тј. да се у контексту ове, преовлађујуће теорије, може сматрати саизвршиоцем?

Учешће организатора злочиначког удружења у контексту (са)извршилаштва могло би се као такво посматрати само у свјетлу његовог екстензивног схватања. Тако би организатор злочиначког удружења, у смислу извршилачке фигуре,⁵⁸⁰ одговарао као један од учесника за стварање, односно искориштавање одговарајућег удружења за извршење кривичних дјела обухваћених планом.⁵⁸¹ Ријеч је о дјелима која је удружење стварно извршило, а која произлазе из злочиначког плана. Наведено подразумијева одговорност за кривична дјела која су непосредно обухваћена злочиначким планом, као и кривична дјела која су произашла из плана уколико су таквог карактера да је њихово остварење на линији остварења циљева тог удружења.⁵⁸² Види се да је ријеч о тзв. пресумпцији одговорности организатора злочиначког удружења, утемељеној на англосаксонском институту завјере (*Conspiracy*), која води објективној одговорности.⁵⁸³ С тим у вези, у системима који прихватају рестриктивни појам извршиоца кривичног дјела, диференцијација између (са)извршилаштва и

тикалних организација и то: хијерархијске – један од саизвршилаца је надређен другима, хетерархијске – не постоје чврста правила која се односе на управљање и егалитарне – базиране на једнакости учесника, вид. Е. Ј. Lampe, 509, 517.

⁵⁷⁹ Н. Срзентић; А. Стајић, 274–275.

⁵⁸⁰ В. Камбовски (2001), 240.

⁵⁸¹ Према Хилгендорфу/Валеријусу (*Hilgendorf/Valerius*), Мурману (*Murmann*) и Веселсу/Бојлку/Затцгеру (*Wessels/Beulke/Satzger*), шире схватање власти над дјелом допушта доприносе и у фази припремања кривичног дјела, уколико су значајни, тј. улазе у фазу извршења, гдје се као примјер наводи вођа банде, вид. Н. Putzke, 295.

⁵⁸² Ф. Бачић *et al.*, 143.

⁵⁸³ В. Камбовски (2001), 242.

организовања злочиначког удружења се чини јасном. Саизвршилаштво долази у обзир **само** уколико се дјелатностима лица у својству организатора заснује „власт над дјелом”, што је у већини случајева тешко оствариво.⁵⁸⁴ Прије свега, кривична дјела за која се организује злочиначко удружење обично нису конкретизована и индивидуализована, већ се садржај злочиначког плана одређује с обзиром на општу сврху удружења.⁵⁸⁵ Наведено чини оправданим став да се организатор злочиначког удружења може сматрати саизвршиоцем само у случају да је учествовао у кривичном дјелу које је конкретно одређено и у чијем је креирању учествовао те ако је он лично договарао са другима и усмјеравао⁵⁸⁶ извршење кривичног дјела. Како је код ове констелације учешћа више лица у остварењу кривичног дјела случај да организатор не мора да познаје све чланове удружења те не мора знати ко су извршиоци и други учесници у остварењу појединог кривичног дјела, саизвршилачко учешће не постоји. С обзиром на то, наведени облик учешћа у остварењу кривичног дјела исправније је посматрати, када се већ говори о (са)извршилаштву, у смислу наведеног **јединственог** извршиоца и квалификовати као изузетак од рестриктивног поимања извршиоца кривичног дјела.

⁵⁸⁴ Овакво схватање проналазимо и код Дракића који истиче да се може изузетно радити о радњи саизвршилаштва уколико се докаже да је организатор имао одлучујућу улогу у његовом извршењу, вид. Драгиша Дракић, „Организовање злочиначких удружења као облик саучесништва у светлу борбе против организованог криминалитета”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/2005, 236.

⁵⁸⁵ Ф. Бачић, *et al.*, 144.

⁵⁸⁶ Вид. Креј, вид. И. Вуковић, 424.

Одјељак 5. Саизвршилаштво и командна одговорност (*Command Responsibility*)

Командна одговорност (као надзорни модел одговорности) јавља се као нормативна конструкција међународног кривичног права.⁵⁸⁷ У суштини је заснована на моћи надређеног да контролише поступке подређених,⁵⁸⁸ што је уједно чини одступајућим моделом одговорности у кривичном праву.⁵⁸⁹ Код овога облика одговорности полази се од тога да се надређени може сматрати одговорним за дјела подређених (само) ако се докаже да је знао или је имао разлога знати за њих.⁵⁹⁰ У сврху анализе навешће се члан 28 став 1 Статута Међународног кривичног суда: „Поред других основа кривичне одговорности

⁵⁸⁷ Иако има дугу историју од око 2500 година и веже се за подручје Кине, у кривичноправној доктрини овај институт се практично везује за случај јапанског генерала Јамашите (у Другом свјетског рату) који је пред америчком Војном комисијом осуђен на смрт 1946. године, а формално је у међународно кривично право командна одговорност уведена чланом 86 став 2 Допунског протокола I Женевске конвенције из 1949. године. Ту је прописано: „Чињеница да је повреду Конвенције или протокола извршио неки потчињени, не ослобађа његове старјешине кривичне или дисциплинске одговорности, већ према случају, уколико су они знали или имали информације које су им омогућавале да закључе под околностима које су владале у то вријеме, да је он извршио или ће извршити и такву повреду и ако нису предузели све могуће мјере у границама своје моћи да спрјече или сузбију повреду”. Командна одговорност предвиђена је у члану 7 став 3 Статута Међународног кривичног суда за бившу Југославију, (МКСЈ), усвојен 25. 5. 1993. године, доступно на www.icty.org, 5. 5. 2011. и члану 28 став 1 Статута Међународног кривичног суда (Римски статут) усвојен 17. 7. 1998. године, доступно на www.icc-crij.org, 5. 5. 2011. Од случаја Челебић успостављена је „богата” јуриспруденција када је у питању командна одговорност, вид. *ampl. Vakone. J Moloto, „Command Responsibility in International Criminal Tribunals”, Berkeley J. Intt' L.L. Publicist 3/2009, 13 et seq.*; упор. Robert Cryer, *et al., An introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press 2010, 387; упор. Бранислав Ристивојевић, „Умишљајна и нехатна одговорност за радње подређеног (командна одговорност) с посебним освртом на решења унутрашњих правних система”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 2/2004, 294 et seq.*

⁵⁸⁸ В. Ј. Moloto, 13.

⁵⁸⁹ Дамашка (*Damaska*) је назива „*импутираном одговорношћу*” (*imputed responsibility*), вид. Mirjan R. Damaska, „The Shadow Side of Command Responsibility”, *Faculty Scholarship Series (Paper 1574)* 2001, 461.

⁵⁹⁰ Став Жалбеног вијећа МКСЈ у предмету Делалић II, § 197, 239; упор. Зоран Стојановић, *Међународно кривично право*, Правна књига, Београд 2005, 109; М. Babić, 101. У питању је командна одговорност у *stricto sensu* „чињеница да је неко од кривичних дјела из чланова... учињено од стране подређеног не ослобађа њему надређену особу кривичне одговорности уколико је та надређена особа знала или је могла знати да се њен подређени спрема учинити такво дјело или да је већ учинио такво дјело, а надређена особа је пропустила да предузме нужне и разумне мјере да спрјечи учињење кривичног дјела, односно да учинилац кривичног дјела буде кажњен”, вид. *е. с.* члан 180 став 2 КЗ БиХ.

прописаних одредбама Статута надлежност Суда се протеже и на: 1. војне заповједнике или лица која дјелују у својству заповједника, која су одговорна за кривична дјела из надлежности Суда, а кривична дјела су извршиле снаге под њиховом непосредном командом или контролом, и/или уколико су снаге под њиховом непосредном контролом и командом извршиле кривично дјело услијед његовог/њеног пропуштања да обавља одговарајућу контролу над тим снагама када је: а) тај војни заповједник или лице које дјелује у својству војног заповједника знало или је према околностима случаја морало да зна да су снаге извршиле или су спремне да започну извршавање тог кривичног дјела или када је б) војни заповједник или лице које дјелује у својству војног заповједника пропустило да предузме све неопходне и разумне мјере у његовој моћи како би спријечило извршење тих кривичних дјела или је пропустило да предмет препусти органима овлашћеним за покретање истраге и вођење кривичног поступка”.⁵⁹¹

Овај облик одговорности почива на функционалној (однос између надређеног и подређеног лица), когнитивној (умишљај или нехат) и оперативној (пропуст надређеног да предузме нужне и разумне мјере у циљу спречавања злочина или кажњавања извршиоца) саставници.⁵⁹² Најчешће се (у ширем смислу) „остварује” нечињењем.⁵⁹³ Из предочене одредбе није тешко уочити неспорно: и овдје постоји извршење кривичног дјела од стране више лица.⁵⁹⁴ Међутим, дистинкција у односу на саизвршилаштво је, већ на први поглед, евидентна.

⁵⁹¹ Члан 28 став 1 Статута Међународног кривичног суда. Статут предвиђа и посебну одредбу која се тиче односа надређени-подређени, а који није обухваћен ставом 1. У том погледу „... наредбодавац је одговоран за кривична дјела из надлежности Суда која су извршила лица под његовом/њеном непосредном командом и контролом, а до чијег извршења је дошло услијед његовог/њеног пропуста у обављању команде и контроле над тим лицима, и то када: а) наредбодавац је знао или је према околностима случаја морао знати да су лица под његовом командом извршила или се спремају да изврше кривично дјело из надлежности Суда; б) кривична активност је предузета под непосредном контролом и наредбом наредбодавца; в) војни заповједник је пропустио да предузме све неопходне и разумне мјере у његовој/њеној моћи како би спријечио или предуприједио извршење кривичног дјела или је пропустио да предмет препусти надлежним органима за спровођење истраге и вођење кривичног поступка”, вид. члан 28 став 2 Статута Међународног кривичног суда.

⁵⁹² В. Ј. Moloto, 16; R. Cryer *et al.*, 388–389; Igor Bojanić, *et al.*, *Teorija zajedničkog zločinačkog pothvata i međunarodno kazneno pravo – izazovi i kontroverze*, Akademija pravnih znanosti Hrvatske, Zagreb 2007, 23; Kai Ambos, „Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility”, *Journal of International Criminal Justice* 5/2007, 161. Римски статут у својим одредбама поред наведеног предвиђа још један елемент: каузалност, вид. R. Cryer *et al.*, 389.

⁵⁹³ Вид. М. Бабић *et al.*, 596; R. Cryer *et al.*, 396; Franjo Bačić, „Zapovjedna odgovornost – posebno s obzirom na ratne zločine prema četirima Ženevskim humanitarnim konvencijama iz 1949”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 2/2001, 144.

⁵⁹⁴ Рјешење утемељено на екстензивном појму извршиоца кривичног дјела, гдје се изједначава

Најважније, саизвршилаштво подразумејева постојање заједничког плана за остварење кривичног дјела. План је условљен договором о извршењу кривичног дјела и заједничком одлуком. Ово се не може рећи за командну одговорност. Надређени и подређени се у овом случају **не договарају** да изврше кривично дјело.⁵⁹⁵ Не постоји чак ни имплицитан договор. Штавише, ова лица (често) **не знају једна за друге** у смислу познавања, на примјер, непосредног, физичког извршиоца.⁵⁹⁶ Стога је за идентификовање командне одговорности са саизвршилаштом ово неодређено, односно прешироко.⁵⁹⁷

Из наведеног произлази друга диференцијација: заједничко извршење кривичног дјела у смислу саизвршилаштва нужно **не претпоставља** већ поменути однос надређености и подређености. А ово је, како је и предочено, суштинска, функционална саставница командне одговорности. Саизвршиоци, за разлику од односа надређени–подређени, морају да знају један за другог, односно, да заједнички дјелују. Супротно, у случајевима „заједничког” извршења кривичног дјела од стране више лица која нису знала једно за друго и дјеловала (независно) без заједничке одлуке, постојање саизвршилаштва треба одрећи. То је, чини се, блиско случају командне одговорности: надређени не зна за дјеловање подређеног, али би требало да зна, или зна за дјеловање и сагласан је са тиме; подређени, условно речено, „не зна” за надређеног, а предузима радњу којом остварује биће конкретног кривичног дјела; не постоји заједничка одлука за извршење кривичног дјела, али оба независно један од другог остварују кривично дјело. Ово је у коначници најближе паралелном саизвршилаштву.⁵⁹⁸

саучесништво и извршилаштво у кривичном дјелу, вид. М. Babić, 110. У кривичном законодавству Велике Британије одговорност надређеног експлицитно је одређена као облик саучесништва, R. Cryer *et al.*, 398.

⁵⁹⁵ С тим у вези и Бачић констатује да постоји допринос заповједника који се квалификује као допринос великог значаја, али нема заједничке одлуке за извршење кривичног дјела, те би ову солуцију због тога требало отклонити, вид. F. Vačić (2001), 141.

⁵⁹⁶ „Што се тиче аргумента одбране да је потребно идентификовати особу или особе које су починиле кривично дјело, Претресно вијеће сматра тај захтјев задовољеним ако је барем доказано да су појединци одговорни за почињење кривичног дјела били у јединици или групи под контролом надређеног”, став Расправног вијећа МКСЈ у предмету Халиловић I, § 135.

⁵⁹⁷ Изгледа да у међународном кривичном праву идентификација директних извршилаца није неопходан услов за заснивање кривичне одговорности; они имају исти циљ, непосредни извршилац да предузимањем дјелатности изврши кривично дјело, док и надређени то жели или се слаже са извршењем конкретног кривичног дјела. Поред наведеног, субјективни елемент (*mens rea*) код командне одговорности креће се у два правца: или је надређени имао стварно „знање” да су се кривична дјела извршила или је морао имати информације да постоји ризик од извршења кривичних дјела, па није предузео додатне истраге у сврху утврђивања да ли ће се кривична дјела извршити, односно да ли су извршена, K. Ambos, 162.

⁵⁹⁸ Вид. и F. Vačić (2001), 140.

Разлика између командне одговорности и саизвршилаштва може се потражити и у радњама којима се „извршава” конкретно кривично дјело или, боље рећи, остварује одговорност. Она претпоставља да надређени има ефективну контролу⁵⁹⁹ над лицима која су извршила кривична дјела, тј. да је имао моћ да спријечи, казни или предузме кораке за покретање поступка против извршиоца кривичног дјела када је то примјерено.⁶⁰⁰ Како се саизвршилачко учешће остварује и „другим радњама којима се битно доприноси извршењу кривичног дјела”, може се, додуше, поставити питање да ли дјелатности пропуштања са оваквим квалитетом могу одражавати функционалну власт над дјелом? Истина, надређени, којем се приписује надзорна гарантна обавеза, (не)предузимањем одређених дјелатности **може** да утиче на извршење будућег кривичног дјела. Он пропуштањем пријекних радњи спречавања извршења будућег кривичног дјела можда и на одлучујући начин доприноси његовом извршењу.⁶⁰¹ Према Бачићу, „пропуст” треба да буде таквог квалитета у смислу да се може констатовати да би предузимање одређених дјелатности спријечило извршење кривичног дјела. Аутор „нијансира” квалитет и поставља захтјев вјероватности који граничи са сигурношћу да ће посљедица изостати уколико се гарантна обавеза реализује.⁶⁰² Ово је изгледа довољно за извршилачко учешће, али се за евентуално постојање објективног елемента саизвршилачког учешћа треба разматрати сваки случај понаособ. Међутим, како није испуњена субјективна претпоставка саизвршилаштва у погледу командне одговорности, за тим се не указује потреба.

⁵⁹⁹ Ефективна контрола подразумијева власт или овлашћења, било *de iure* или *de facto*, да спријечи кривично дјело подређеног или да казни извршиоце кривичног дјела које је извршено, вид. *ampl.* I. Војанић *et al.*, 26; вид. став Жалбеног вијећа у предмету Делалић II, § 192–194.

⁶⁰⁰ K. Ambos, 162; I. Војанић *et al.*, 25.

⁶⁰¹ Постоје размишљања према којима је тзв. „пропуштање превенције” од стране надређеног саучесничка дјелатност. С тим у вези, Дамашка пише: „Када је надређени свјестан да ће наступити делинквентно понашање његових потчињених и ништа није учинио да их спријечи, његово пропуштање прелази у саучесништво – помагање (*aiding*) путем нечињења...”, вид. M. R. Damaska, 462.

⁶⁰² F. Ваћић (2001), 144.

Поглавље 4

Саизвршилаштво у међународном и англосаксонском кривичном праву

Одјелјак 1. (Са)извршилаштво у статутима међународних кривичних судова и Статуту Међународног резидуалног механизма за кривичне судове

1.1. Опште напомене

Извршењу међународних кривичних дјела такође може да приступи више лица, док су облици њиховог учешћа различито конципирани. По питању њиховог уређења, у статутима међународних кривичних судова, не би било далеко од истине када би се рекло да су разлике велике. Са једне стране, налази се Статут Међународног кривичног суда (тзв. Римски статут) који прихвата диференцијацију појединих облика учешћа више лица у остварењу кривичног дјела са хијерархијом оријентисаном на вриједност учешћа у кривичном дјелу.⁶⁰³ На другој страни су се налазили Статути међународних кривичних судова за Југославију и Руанду,⁶⁰⁴ односно Статут Међународног резидуалног механизма за кривичне судове⁶⁰⁵ у чијим се одредбама, по узору на англосаксонско кривично право, не уочавају разлике између појединих категорија учесника у остварењу кривичног дјела. Поред наведеног, проблематика учешћа више лица у остварењу кривичног дјела, када је у питању Међународни кривични суд за бившу Југославију и

⁶⁰³ Вид. Gerhard Werle, „Individual Criminal Responsibility in Article 25 ICC Statute”, *Journal of International Criminal Justice* 5/2007, 957.

⁶⁰⁴ Статут међународног кривичног суда за Руанду, усвојен 25. 5. 1993. године.

⁶⁰⁵ Међународни резидуални механизам за кривичне судове је основан 22. 12. 2010. године Резолуцијом Савјета безбједности Уједињених нација бр. 1966 (2010). Наслиједио је Хашки трибунал који је 31. 12. 2017. године престао са радом. Међународни резидуални механизам за кривичне судове је преузео цјелокупну документацију Хашког трибунала и у његовој надлежности се налази окончање започетих поступака. Другим ријечима, Механизам може да води поновљена суђења, жалбене предмете, суђења за непоштовање суда и лажно свједочење и поступке преиспитивања правоснажних пресуда, вид. <http://www.irmct.org/bcs>, 12. 1. 2019.

његов сукцесор, додатно добија значај, јер се судска схватања узимају за извор права.

1.2. Саизвршилаштво у Статуту Међународног кривичног суда (Римски статут)

Материја саучесништва у Статуту Међународног кривичног суда регулисана је у члану 25 став 3. Ту се прави разлика између појединих облика учешћа у остварењу кривичног дјела.⁶⁰⁶ У погледу извршилачких облика учешћа Римски статут уредно разликује извршилаштво, саизвршилаштво и посредно извршилаштво.⁶⁰⁷ Он у својим одредбама предвиђа и кривичну одговорност за класичне облике саучесништва, као што су подстрекавање и помагање, али и један специфичан облик саучесништва, који се састоји у било каквом другом доприносу извршењу кривичног дјела од стране групе која дјелује са заједничким умишљајем.^{608 609}

Саизвршилаштво је одређено као извршење кривичног дјела заједно са другим лицем или, прецизније, „у саучесништву са другим особама”. Ако се на овај начин формулисана синтаagma посматра у духу саизвршилачког учешћа,⁶¹⁰

⁶⁰⁶ Члан 25 став 3 Римског статута гласи: „Складно Статуту, свако је кривично одговоран и подложен кажњавању за кривично дјело из надлежности Суда ако: (а) такво кривично дјело почини сам, у саучесништву са другим лицем или путем другог лица, без обзира да ли је то друго лице само кривично одговорно; (б) нареди, наговори или подстрекне извршење таквог кривичног дјела, које потом и буде извршено или покушано; (в) у циљу омогућења почињења таквог кривичног дјела помаже, подупире или на други начин допринесе у његовом почињењу или покушају, укључујући и стављање на располагање починитељу средстава за почињење дјела; (г) на било који други начин допринесе почињењу или покушају таквог кривичног дјела од стране скупине лица која дјелују са заједничким циљем. Такав допринос мора бити намјеран и мора бити: (i) учињен у циљу промицања кажњиве дјелатности или кажњивог плана скупине који укључује почињење кривичних дјела из надлежности Суда или (ii) учињен уз познавање плана групе да почини такво казнено дјело; (д) у погледу злочина геноцида, непосредно и јавно подстиче друге да га почине; (е) покуша такво кривично дјело започињањем његове радње и извршењем неког њеног саставног дијела, али ју не доврши услјед околности независних од његове намјере...”

⁶⁰⁷ R. Cryer *et al.*, 361; Albin Eser, „*Individual Criminal Responsibility: Mental Elements – Mistake of Fact and Mistake of Law*” in *The Rome Statute of the International Criminal Court: Commentary*; Antonio Casese. (ed.), *Oxford University Press* 1/2002, 771 и 789; Станко Бејатовић; Божидар Бановић, *Основе међународног кривичног права*, Крагујевац 2015, 170.

⁶⁰⁸ На овом мјесту присутна је и већ предочена одредба која се односи на командну одговорност.

⁶⁰⁹ З. Стојановић, 105; Овако формулисан модел кривичне одговорности преузет је из њемачке кривичноправне доктрине, вид. *ampl.* N. Jain, 157; J. D. Ohlin (2011), 721; R. Cryer *et al.*, 362 *et seq.*

⁶¹⁰ У преводу Статута користи се термин „саучесништво”, вид. члан 25 став 3 тачка а) Закона о

увиђа се да је симплификована. Прво, одредба наводи на закључак да заједничко остварење кривичног дјела у смислу саизвршилаштва постоји уколико двије или више особа⁶¹¹ предузму радњу извршења.⁶¹² Као друго, можда и значајније, у овој синтагми не примјећују се саставни елементи саизвршилачког учешћа. Утврђено је да се за заснивање саизвршилаштва захтијева остварење објективног и субјективног елемента – радње извршења, уз свијест о заједничком извршењу, што изостаје у овом случају. Због тога не треба да збуњујуће дјелује, а дјелује, и то, да се нигдје експлицитно не спомиње могућност признавања саизвршилаштва и у случајевима предузимања друге радње којом се, на примјер, битно доприноси остварењу кривичног дјела.

Саизвршилаштво се, ипак, у теорији и пракси тумачи нешто другачије. Тако, према Езеру (*Eser*), могућност остварења саизвршилачког учешћа од стране више од два лица, и то предузимањем дјелатности које не представљају радњу извршења, дакако је могућ и ријеч је о заједничком (*jointly*) извршењу кривичног дјела.⁶¹³ Ипак, објашњење се чини неодређеним, јер заједничко извршење подразумијева предузимање дјелатности које се могу интерпретирати као квалитативно „нешто више” од подстрекавања и помагања да се изврши кривично дјело.⁶¹⁴ Због тога, као једну од одредница ваља прихватити Верлов (*Werle*) став да предузете дјелатности треба да буду „сличне тежине” у смислу проузроковања забрањене посљедице.⁶¹⁵

потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда, „Сл. лист *CPJ – Међународни уговори*”, бр. 5/2001. Један дио теорије признаје саизвршилаштво као саучесништво у ширем смислу. С обзиром на одређивање да се саизвршилаштво квалификује као облик извршилаштва, направљена је опаска. Да је у питању саизвршилачко учешће потврђује и Стојановић: „Пре свега, Статут прави разлику између извршилаштва и саучесништва. Разликују се три облика извршилаштва: директно, односно непосредно извршилаштво, саизвршилаштво и посредно извршилаштво”, вид. З. Стојановић (2006), 105.

⁶¹¹ У Римском статуту користи се формулација *jointly with another* што је у Закону о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда преведено „са другим лицима”. У овом закону, посредно извршилаштво је одређено као извршење „посредством другог лица”, а у енглеској (изворној) варијанти Статута користи се идентичан термин: „*another*” (у овом случају: „*through another person*”), за енглеску верзију вид. текст Статута, доступно на https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aef7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf, 18. 2. 2019.

⁶¹² Крајер (*Cryer*) истиче да саизвршилаштво према овој одредби постоји у случајевима када два или више лица, предузимањем заједничке финалне радње, проузрокују посљедицу, R. Cryer *et al.*, 363, вид. С. Бејатовић; Б. Бановић, 170.

⁶¹³ Вид. А. Eser, 789.

⁶¹⁴ А. Eser, 789–790.

⁶¹⁵ G. Werle, 962.

Признавање саизвршилаштва је под утицајем њемачке кривичноправне доктрине одређено у свјетлу Роксинове теорије власти над дјелом.⁶¹⁶ Овом доктрином се користило тужилаштво у случају Томаса Лубанге (*Prosecutor v Thomas Lubanga*).⁶¹⁷ Саизвршилаштво је одређено као збир координираних индивидуалних доприноса које реализује више (мноштво) лица, којим се остварује објективни елемент бића кривичног дјела.⁶¹⁸ Сваки од учесника који да свој допринос у таквом чину се, стога, може сматрати индиректним предузимачем дјелатности и онога другог, и самим тим, одговоран је за њихову реализацију. С тим у вези, Претресно вијеће је у случају Лубанга прихватило квалификацију саизвршилачког учешћа, уз констатацију да су испуњени објективни и субјективни елементи за његово заснивање. Објективни услов подразумијева заједнички план о извршењу кривичног дјела и суштински допринос његовом остварењу, означен као остварење „заједничке контроле над дјелом”⁶¹⁹ или остварење „доминације над дјелом”.⁶²⁰ Другим ријечима, овај аспект се јавља у виду експлицитног или имплицитног договора или општег плана између саизвршилаца, као и координираних есенцијалних доприноса који су опет пресудни за остварење објективног елемента кривичног дјела.⁶²¹ Истакнуто је да, поред тога што заједнички план мора укључити извршење злочина, договор не мора бити експлицитан⁶²² и његово постојање може произлазити из касније усклађеног дјеловања саизвршилаца.⁶²³ Ако се направи осврт на начин одређења саизвршилаштва у Статуту, примјећује се да се у овој одлуци одступа од рестриктивног тумачења објективног елемента који, у преводу може да подразумијева „извршење” кривичног дјела са другим. С тим у вези, и по питању овога сегмента саизвршилаштва, пракса Међународног кривичног суда⁶²⁴ не укључује такво ограничење. Тако, осмишљавање напада, достава оружја и муниције, кориштење овласти да се раније окупљене и обучене снаге распореди на терен, односно координација и надзор активности тих снага,

⁶¹⁶ J. D. Ohlin (2011), 723; вид. G. Werle, 962.

⁶¹⁷ ICC-01/04-01/06, Лубанга је оптужен као саизвршилац у злочину који се односио на кориштење дјецe као војника.

⁶¹⁸ R. Cryer *et al.*, 366.

⁶¹⁹ R. Cryer *et al.*, 366.

⁶²⁰ G. Werle, 962.

⁶²¹ R. Cryer *et al.*, 366; ово је утврђено и у случају Тадић, вид. *ampl.* A. Eser, 791.

⁶²² Судија Фулфорд (*Fulford*) овим поводом истиче да постојање саизвршилаштва само по себи подразумијева заједнички договор, план или разумијевање. У пракси ово не мора бити случај и постојање учешћа у извршењу кривичног дјела у смислу саизвршилаштва закључује се из самог чињеничног стања, вид. J. D. Ohlin, 20.

⁶²³ Wolfgang Schomburg, „Sudska praksa o uјedinjenom zločinačkom poduhvatu (UZP) – ponovni osvrt na јednu priču bez kraја”, *Časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo* 2/2012, 27.

⁶²⁴ W. Schomburg, 27.

могу представљати допринос који се мора сматрати **суштинским**, јер се њиме остварује контрола над кривичним дјелом. Наведено се, према схватању Претресног вијећа, може остварити и у фази која претходи стадијуму извршења кривичног дјела, уколико је суштинска природа задатка таква да се њоме остварује власт над дјелом.⁶²⁵

Посматрано са аспекта субјективне саставнице, сваки саизвршилац мора да дјелује са субјективним елементом који је предвиђен у бићу одређеног кривичног дјела.⁶²⁶ У питању су долуси, и то *dolus directus*, *dolus eventualis* и *dolus specialis*.⁶²⁷ Примјећује се да потребно ментално стање према процјени Претресног вијећа Међународног кривичног суда може бити и свијест (*awareness*) да предузимањем заједничких дјелатности остварују контролу над кривичним дјелом.⁶²⁸ Истиче се схватање да је за саизвршилаштво довољно да је један од учесника свјестан ризика да ће неко од учесника у његовом остварењу, у ствари, извршити кривично дјело и да пристане на то.⁶²⁹ На овај начин је субјективни елемент сведен на **минимум**, јер се за заснивање саизвршилаштва не захтијева „намјера” да се изврши кривично дјело; довољан је и евентуални умишљај. Штавише, стиче се утисак да се судска пракса МКС донекле приближава и доктрини удруженог злочиначког подухвата.

Иако сама формулација саизвршилаштва, у правом смислу ријечи, означава индивидуалну кривичну одговорност, Олин јој упућује стандардну критику да у ослањању на теорију „власти над дјелом” ограничава (са)извршилаштво на само оне дјелатности којима се ова власт и остварује.⁶³⁰ На овом трагу је, чини се, и неспретно постављена формулација саизвршења кривичног дјела које се једним дијелом може протумачити и у смислу „... саучесништва са другим лицем...” (боље би било да је енглеска ријеч *jointly* преведена изворно што значи *заједно*). Формулацијом каква егзистира у Римском статуту се знатно сужава могућност саизвршилачког учешћа у извршењу међународних кривичних дјела, уколико би се дословно тумачила.⁶³¹ Због тога и не чуди чињеница што се од овога у пракси одступа.

⁶²⁵ Вид. предмет Бемба (ICC-01/05-01/08), и то у ставовима 350–355 и 369–371, вид. и G. Werle, 962.

⁶²⁶ G. Werle, 963.

⁶²⁷ Упор. G. Werle, 962–963.

⁶²⁸ У члану 30 Римског статута као субјективни елемент предвиђа се умишљај (*intent*), што није без изузетка, јер се одговорност имплицитно проширује и на нехат (*negligence*), вид. A. Eser, 772.

⁶²⁹ J. D. Ohlin, 23; G. Werle, 963.

⁶³⁰ J. D. Ohlin (2011), 724–725.

⁶³¹ Рекло би се да саизвршилаштво у погледу кривичних дјела за која је надлежан Суд постоји само у случају да се оствари од стране двије особе. Не ради се о заједничком извршењу, на

1.3. Саизвршилаштво у Статуту Међународног кривичног суда за бившу Југославију (МКСЈ) и Статуту Међународног резидуалног механизма за кривичне судове

1.3.1. Опште напомене

Учешће више лица у остварењу кривичног дјела у одредбама Статута Међународног кривичног суда за бившу Југославију (МКСЈ), а сада у Статуту Међународног резидуалног механизма за кривичне судове, утемељено је на монистичком моделу са јединственим извршиоцем, према којем су сви облици учешћа, без обзира на њихов допринос, једнаки.⁶³² С тим у вези, појам извршиоца, односно саизвршиоца, одређује се доста широко, јер се на овај начин свако лице, које да било какав каузални допринос у остварењу кривичног дјела, може сматрати (са)извршиоцем.⁶³³ Тиме се омогућавало тужиоцу да терети по члану 7 став 1 у цјелини,⁶³⁴ а да се не мора предидијелити за неки одређени вид учествовања.^{635 636}

примјер, „са другима” кривичног дјела или, већ поменутом, остварењу кривичног/их дјела од стране више лица, што би свакако било природније, јер је неријетко ријеч управо о мноштву лица која заједнички изврше кривично дјело.

⁶³² М. Babić, 89. Већ је истакнуто да је један дио кривичног законодавства у Босни и Херцеговини особен управо из разлога што је преузео и прихватио екстензивно схватање извршиоца кривичног дјела и у члану 180 Кривичног закона Босне и Херцеговине, под називом *индивидуална кривична одговорност* децидирано преузео члан 7 Статута међународног кривичног суда за бившу Југославију. Смјештен у посебни дио Кривичног закона, како по називу тако и по структури, он не одговара захтјевима да се у овом дијелу Кривичног закона налазе само инкриминације. О овоме вид. Драгана Васиљевић, “Саизвршилаштво у кривичном законодавству у Босни и Херцеговини”, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 1/2022, 245 - 250.

⁶³³ Члан 7 став 1 Статута гласи: „Лице које је планирало, подстрекавало, наредило, починило или на други начин помогло и подржало планирање, припрему или извршење неког од кривичних дјела наведених у члановима Статута 2–5 сноси индивидуалну одговорност за то дјело”, члан 7 став 3 Статута, такође, предвиђа: „Уколико је неко од дјела наведених у члановима 2–5 Статута починио подређени, његов надређени не може бити ослобођен кривичне одговорности, ако је знао или је било разлога да зна да се подређени спрема починити таква дјела или да их је већ починио, а он није предузео нужне и разумне мјере да спријечи таква дјела или казни извршиоце”, упор. R. Cryer, *et al.*, 368; Alison Marston Danner, Jenny S. Martinez, „Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility and the Development of International Criminal Law”, *California Law Review* 1/2005, 102.

⁶³⁴ Статут Међународног резидуалног механизма за кривичне судове у члану 1 (Надлежност механизма) прописује: „Механизам наставља материјалну, територијалну, временску и персоналну надлежност МКСЈ-а и МКСП-а, како је наведено у члановима од 1 до 8 Статута МКСЈ...”, што се односи и на учешће више лица у остварењу кривичног дјела.

⁶³⁵ W. Schomburg, 19.

⁶³⁶ Бројне критике се упућују овој конструкцији. Реперкусије се јављају и на терену кривичног

1.3.2. Удружени злочиначки подухват као проширени облик саучесништва

Модел индивидуалне кривичне одговорности који се примјењивао у пракси Хашког трибунала и који примјењује Међународни резидуални механизам за кривичне судове, уједно саизвршилачке природе, јесте удружени злочиначки подухват (*Joint Criminal Enterprise*).^{637 638} Како Статут МКСЈ у својим одредбама није експлицитно предвидио овај модел „индивидуалне” кривичне одговорности, он је еруирао из опште одредбе о извршилаштву и саучесништву из члана 7 став 1 Статута МКСЈ.^{639 640} У саизвршиоце (*co – perpetrators*) убрајају се лица која су планирала, подстрекавала и „наредила” извршење кривичног дјела, а не само она која су имала функционалну власт над дјелом.⁶⁴¹

процесног права. Кириш (*Kirsch*) истиче да, управо у оваквим случајевима због приписивања кривичноправне одговорности која нема ни граница ни контура у оптужницама, недостаје детаљан опис чињеничног стања и да оне садрже мноштво алтернативних облика одговорности, вид. Stefan Kirsch, „Rad dva *ad hoc* tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu”, *Nova pravna revija – časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo* 1/2010, 9.

⁶³⁷ Овај институт се још означава и као „заједничка сврха” (*common purpose*), односно одговорност за „заједнички план” (*common plan liability*), вид. K. Ambos, 167. JCE се код појединих аутора узима као скраћеница од *Just Convict Everyone* (Само осудите свакога!), нпр. код Бадара (*Badar*), вид. W. Schomburg, 12; J. D. Ohlin (2011), 150. С тим у вези, чак 64% пресуда које су изречене од 25. јуна 2001. године до 1. јануара 2004. године, утемељене су на овој доктрини, A. Marston Danner; J. S. Martinez, 103, 107.

⁶³⁸ Олин (*Ohlin*) истиче да Удружени злочиначки подухват представља интернационалну верзију Пинкертон случаја (*Pinkerton Case*) из 1946. године, у коме је Данијел Пинкертон заједно са братом Валтером Пинкертоном осуђен за утају пореза, иако је за вријеме предузимања радње извршења кривичног дјела био у затвору. Суд је у овоме случају за радњу извршења утаје пореза у погледу Данијела узео претходни договор са братом Валтером и на тај начин испољену криминалну намјеру, J. D. Ohlin (2011), 153; S. Joel, 209.

⁶³⁹ На овај начин је нарушен принцип законитости у кривичном праву, *nullum crimen sine lege stricta*, вид. W. Schomburg, 14; I. Bojanić *et al.*, 63.

⁶⁴⁰ Ријеч је о проширеном облику саизвршилачке дјелатности, доктрини коју је Жалбено вијеће МКСЈ први пут примијенило у случају Тадић. У поступку против Тадића првостепено вијеће није могло утврдити оптужениково учешће у убиствима пет неспрских цивила. На жалбу тужилаштва на ослобађајући дио пресуде, другостепено вијеће је прихватило тврдњу да се оптуженом могу у кривицу приписати убиства иако их он није лично извршио на темељу „системског модела” индивидуалне кривичне одговорности. Овом приликом је истакнуто да је вид одговорности дефинисан као „саизвршилаштво”, нови вид одговорности у пракси МКСЈ, чије увођење може створити одређену несигурност, па чак и забуну, те да он није конзистентан са обичајним правом међународног суда и да нема потврду у међународном обичајном праву, Став претресног вијећа у предмету Тадић II, § 220; вид. I. Bojanić *et al.* 45; W. Schomburg, 19; R. Cryer *et al.*, 368.

⁶⁴¹ Удружени злочиначки подухват се на почетку није сматрао обликом саизвршења, већ саучесништва, вид. Marjan Damaška, „Boljke zajedničkog zločinačkog pothvata”, *Hrvatski ljetopis za*

С обзиром на напријед наведено, издвајају се сљедеће теоријске одреднице кривичне одговорности за удружени злочиначки подухват: као прво, учешће у заједничком извршењу кривичног дјела непосредним извршењем барем једног његовог обиљежја; као друго, предузимање радњи у вријеме извршења кривичног дјела које, истина, не остварују непосредно обиљежја кривичног дјела, али које, у складу са подјелом улога, представљају нужан допринос другим учесницима у злочиначком плану у извршењу неког кривичног дјела из договора (и које се састоје у „намјерном подстрекавању или помагању” другога да се то дјело изврши), и на крају, предузимање или пропуштање радњи којима се не остварују непосредно обиљежја кривичног дјела, али које су се могле предузети или пропустити због положаја у систему власти, са знањем злочиначког плана (који може бити и прећутан) и вољом његовог подупирања.⁶⁴² Као што ће се и видјети, заснивање сваког од облика удруженог злочиначког подухвата нужно подразумемијева остварење објективних и субјективних елемената.

а) Објективни елемент удруженог злочиначког подухвата

Објективни елемент удруженог злочиначког подухвата састоји се у кумулативном испуњењу сљедећа три услова: плуралитет лица, постојање заједничког плана, односно замисли која представља или укључује извршење кривичног дјела предвиђеног Статутом МКСЈ и садејство оптужених у заједничком плану, које укључује извршење једног од кривичних дјела предвиђених Статутом МКСЈ.⁶⁴³

Први услов, означен као **плуралитет лица**, постављен је доста амбициозно и широко; у неким оптужницама он укључује готово сва позната и непозната лица која су се налазила на подручју сукоба⁶⁴⁴ или су била на неки начин повезана са њим,⁶⁴⁵ док се у другим случајевима плуралитет лица своди на неколико лица која су заједнички учествовала у извођењу појединих оружаних напада и/или успостављању или одржавању одређеног система у оквиру кога су вршени злочини.⁶⁴⁶ Увиђа се да се плуралитет лица „протеже”, односно може постојати, ако два или више лица учествују у неком, како је то МКСЈ квалифико-

kazneno pravo i praksu 1/2005, 6–7.

⁶⁴² Вид. I. Vojanić, 57; J. D. Ohlin (2011), 695; A. Marston Danner; J. S. Martinez, 106.

⁶⁴³ R. Cryer *et al.*, 369; I. Vojanić *et al.*, 101.

⁶⁴⁴ Мада је у пракси МКСЈ Удружени злочиначки подухват ограничен на подухвате мањег опсега, конкретне војне операције, ограничено подручје дјеловања и слично, I. Vojanić *et al.*, 113.

⁶⁴⁵ Вид. Тужилац против Готовине, Чермака и Маркача, оптужница из 2006. године, § 16.

⁶⁴⁶ I. Vojanić *et al.* 101.

вао, „заједничком послу”. Заједнички (злочиначки) посао сеже од удруживања „два лица у циљу плјачкања банке, па до систематског покоља више милиона људи у оквиру неког огромног злочиначког режима у који је укључено на хиљаде саучесника”.⁶⁴⁷

Критика коју ваља упутити овако постављеном елементу „плуралитета лица”, односи се, по природи ствари, на његову неодређеност. Оптужнице обилују и у њима се спомињу, на примјер, „разни припадници оружаних снага..., специјалних јединица..., локалних одбрамбених снага...” и сл. Ово је сасвим сигурно у служби лакшег доказивања субјективног елемента удруженог злочиначког подухвата из разлога што се свим „овим” лицима може ставити у кривицу знање „предвидљивих посљедица злочиначког плана”. Међутим, овај аргумент не може издржати критику да се из наведеног не види ко су, у ствари, „челници”, а ко „други учесници” удруженог злочиначког подухвата. Код оваквог стања ствари остаје нејасно и који је то позитивни критеријум за утврђивање круга лица која се могу сматрати дијелом удруженог злочиначког подухвата те постоји ли негативан критеријум на основу којег би се диференцирали појединци који су припадали криминалним структурама, а који нису били његов дио.⁶⁴⁸ У контексту наведеног, посебну критику је упутило Расправно вијеће у случају Брђанин, гдје је констатовано да је у погледу питања да ли лице које изврши кривично дјело мора бити припадник удруженог злочиначког подухвата, значајно, не чињеница ко је извршио кривично дјело, већ да ли је оно извршено у оквиру заједничког плана.⁶⁴⁹ Овај, сасвим исправан закључак упућује на то да се плуралитет лица као саставница удруженог злочиначког подухвата не смије посматрати кроз призму етикетирања одређених „војно-одбрамбених“ структура или политичких организација као криминалних и, на тај начин, инкриминисати чланство у њима.⁶⁵⁰ Плуралитет лица, као објективни услов удруженог злочиначког подухвата је, стога, једино исправно посматрати као одређени број лица која су се **удружила** за извршење кривичних дјела предвиђених Статутом МКСЈ, што подразумијева постојање „заједничког плана”.⁶⁵¹ Консеквентно томе, два лица, и оптужени и непосредни извршилац чија се радња (*actus reus*) урачунава у кривицу оптуженом, морају заједнички учествовати у извршењу заједничког плана. Управо ово заједничко учествовање у злочиначком плану да се изврши конкретно кривично дјело представља основу урачунавања радње конкретног извршиоца кривичног дјела оптуженом, за којег

⁶⁴⁷ Став Расправног вијећа у предмету Квочка, § 307.

⁶⁴⁸ У овом смислу вид. S. Kirsch, 9.

⁶⁴⁹ Став Расправног вијећа у предмету Брђанин I, § 347.

⁶⁵⁰ I. Vojanić *et al.*, 102.

⁶⁵¹ R. Cryer *et al.*, 370.

нема доказа да је лично учествовао у радњи извршења.⁶⁵² Ипак, треба нагласити да, иако поменуто заједничко учешће у извршењу кривичног дјела донекле сузбија границе примјене удруженог злочиначког подухвата, оно је по природи ствари поприлично неодређено. Штавише, омеђено је субјективним елементом и може почивати, како на „заједничкој намјери”⁶⁵³ два или више лица да изврше кривично дјело тако и на безобзирном или индиферентном ризику наступања предвидиве посљедице извршења заједничког плана.⁶⁵⁴

Други услов, односно заједнички план за извршење кривичног дјела мора представљати или укључивати извршење кривичног дјела предвиђеног Статутом МКСЈ.⁶⁵⁵ Он претпоставља строгу дефиницију заједничког циља. Ово је случај са оптужницама у којима су дјелатности, којима су остварена бића кривичних дјела предвиђених Статутом МКСЈ, учињене са циљем, на примјер, „...довођења до масовног иселвања...”⁶⁵⁶ Садржајно, у оквиру заједничког плана може, али и не мора, бити укључено извршење кривичног дјела. У првом случају, он представља кривично дјело сам за себе, на примјер, заједнички план за убијање припадника одређене националне групе са циљем њиховог истребљења, чиме се остварује биће кривичног дјела геноцида (члан 4). При томе, захтјев за познавање и постојање заједничког договора између лица која су учествовала у креирању плана и тзв. „физичког” извршиоца конкретног кривичног дјела није неопходан за остварење овога елемента.⁶⁵⁷ Највећи проблем јавља се код случајева у којима извршење потенцијалног кривичног дјела није предвиђено заједничким планом, већ се оно јавља као разумна и предвидива посљедица његове реализације. У правилу, ријеч је о експесу који се може појавити на страни једног од (са)извршилаца, који се по преовлађујућој теорији и принципу индивидуалне кривичне одговорности не може приписати осталим учесницима. Опет долази до изражаја флексибилност конструкције удруженог злочиначког подухвата, гдје се кроз синтагму „разумних и предвидивих посљедица”⁶⁵⁸ инкриминише сваки план, акција или стратегија која може имплицирати извршење кривичних дјела, тј. кривично су одговорни сви они који на било који начин непосредно или посредно учествују у реализацији

⁶⁵² I. Vojanić *et al.*, 107.

⁶⁵³ Став Расправног вијећа у случају Квочка II, § 88. „Саизвршилац у удруженом злочиначком подухвату дијели намјеру извршења тог удруженог злочиначког подухвата и активно ради на његовом остварењу”.

⁶⁵⁴ Вид. пресуду Тадић II, § 227.

⁶⁵⁵ Вид. пресуду Тадић II, § 227.

⁶⁵⁶ Вид. Тужилац против Готовине, Чермака и Маркача, оптужница из 2006. године, § 16.

⁶⁵⁷ J. D. Ohlin (2011), 698.

⁶⁵⁸ I. Vojanić *et al.*, 130.

таквог плана из разлога што су могли предвидјети да такав план може довести до извршења кривичних дјела.⁶⁵⁹

И на крају, за испуњење објективног услова захтијева се и **учествовање оптуженог у заједничком плану**. Слично као и у осталим саставницама објективног елемента, пракса МКСЈ није јединствена ни по овоме питању. Тако, учествовање у Удруженом злочиначком подухвату који укључује извршење неког од кривичних дјела из надлежности МКСЈ, не мора да укључује извршење конкретног кривичног дјела из тих одредаба, већ се може састојати и у помоћи и доприносу извршењу заједничког плана.⁶⁶⁰ Тај допринос има своје квалитете, треба да буде директан и значајан.⁶⁶¹ У правилу, он се креће од извршења конкретног кривичног дјела,⁶⁶² преко учествовања на нивоу координације,⁶⁶³ па до вршења надзора,⁶⁶⁴ у зависности од тога о којој варијанти Удруженог злочиначког подухвата је ријеч. Садржај и обим доприноса према пракси МКСЈ немогуће је унапријед одредити, већ га треба процјењивати с обзиром на околности случаја, посебно у случајевима код којих оптужени нису физички извршили кривично дјело.⁶⁶⁵ С обзиром на то да се не ради о дјелатностима путем којих се *de facto* остварује функционална власт над дјелом, дијапазон њиховог испољавања је изузетно широк. У прилог наведеног говори и стајалиште према коме је „ниво учествовања који је потребно остварити да би се неко сматрао саучесником у Удруженом злочиначком подухвату нижи од нивоа учествовања које је потребно да би неко прерастао из помагача и подржаваоца у саизвршиоца

⁶⁵⁹ Овај најшири модел (са)извршилаштва, досљедно примијењен, може довести (уколико би се досљедно примјењивао) и до одговорности за читав низ догађаја у прошлом вијеку. Узеће се само за примјер напад НАТО снага на подручју Савезне Републике Југославије. Уколико се узму као тачне тврдње да формулација заједничког плана није представљала кривично дјело, као ни сам напад на војне објекте, поставља се питање шта је са уништењем цивилне инфраструктуре, као и цивилним жртвама. Иако се не ради о дјелима која су била формулисана заједничким планом, нити су доносиоци заједничког плана на њих пристали, чињеница је да су ови ексцеси били објективно предвидљиви.

⁶⁶⁰ Вид. пресуду Тадић II, § 227. Првобитно је у првостепеној пресуди Претресно вијеће анализирано одговорност оптуженог у оквиру саизвршилаштва и констатовало да саизвршиоци „свој план могу остварити само утолико, уколико дјелују заједно, но сваки посебно може цијели план упропастити ако не изврши свој дио. У том смислу он има контролу над дјелом”. Види се да Претресно вијеће цитира Роксина, вид. W. Schomburg, 18.

⁶⁶¹ Став Расправног вијећа у предмету Квочка, § 275. Ријеч је о пропусту или дјелу које подухват чини ефикасним или дјелотворним, активности која омогућава да систем дјелује без ометања и слично, I. Војанић *et al.*, 133.

⁶⁶² Вид. пресуду Тадић II, § 231–232; R. Cryer *et al.*, 369.

⁶⁶³ Став Расправног вијећа у предмету Крстић I, § 642.

⁶⁶⁴ Став Жалбеног вијећа у предмету Крнојелац II, § 39.

⁶⁶⁵ I. Војанић *et al.*, 133.

тога подухвата”.⁶⁶⁶ Контрадикторност у ставовима и судској пракси МКСЈ је више него очигледна, са једне стране тражи се значајан и директан допринос остварењу заједничког плана, док се са друге стране констатује да допринос нужен за додјелу статуса (са)извршиоца у Удруженом злочиначком подухвату може да буде на nižем нивоу и то помагања, или, штавише, подржавања извршења кривичног дјела. Код оваквог стања ствари, за заснивање статуса саизвршиоца (у Удруженом злочиначком подухвату) тражи се мање него што је то случај за заснивање статуса помагача.

б) Субјективни елемент Удруженог злочиначког подухвата

Субјективни елемент (*mens rea*) код Удруженог злочиначког подухвата се такође јавља у неколико модалитета. Он се креће од заједничке намјере да се изврши кривично дјело па до, у другој крајности, стављања у кривицу „могућности предвиђања забрањене посљедице”.⁶⁶⁷

Код основног облика Удруженог злочиначког подухвата, (са)извршилачка одговорност учесника заснива се на **намјери**⁶⁶⁸ извршења кривичног дјела, коју он дијели са другим учесницима. Код ове констелације, ријеч је о највишем психичком односу према кривичном дјелу које треба да буде извршено (на примјер, план да се убије, у коме свако од учесника, без обзира што има различиту улогу, наступа са намјером да убије).⁶⁶⁹ Захтијева се, поред постојања заједничке намјере (*shared intent*) између учесника, и заједничка намјера на релацији учесник у Удруженом злочиначком подухвату и непосредни извршилац кривичног дјела.⁶⁷⁰ Намјера се изводи из објективног стања ствари, односно поступака оптуженог,⁶⁷¹ који треба да буду битни. Иако овако постављен субјективни елемент дјелује ограничавајуће, чињеница да се он изводи из „понашања” реализатора дјелатности значајно снижава стандарде његовог доказивања. Почивање субјективног елемента на објективном, у пракси МКСЈ доводила је до тога да се у поступцима против оптужених не доказује заједничка намјера,⁶⁷² већ њихов *de iure*,

⁶⁶⁶ Став Расправног вијећа у предмету Квочка, § 287.

⁶⁶⁷ R. Cryer *et al.*, 371. Вид. M. Damaška, 6.

⁶⁶⁸ R. Cryer *et al.*, 371.

⁶⁶⁹ I. Voјanić *et al.*, 139.

⁶⁷⁰ Вид. *е.с.* став Расправног вијећа у предмету Крстић I, § 642.

⁶⁷¹ Вид. *е.с.* став Расправног вијећа у предмету Васиљевић I, § 209.

⁶⁷² Став Расправног вијећа у предмету Стакић I, § 742, гдје је истакнуто: „Кад би се, у оваквом контексту, захтијевао доказ дискриминаторне намјере и оптуженог и појединачних актера у вези са сваким појединачним кривичним дјелом, посљедица би била неоправдана заштита надређених, што би било у супротности са значењем, духом и сврхом Статута Међународног суда”.

односно *de facto* положај у систему државне власти и на тај начин омогућавање дјеловања у сврху извршења кривичних дјела. Ово се чини неоправданим, јер се у поступцима не доказује *mens rea* као заснивајући елемент бића конкретног кривичног дјела, а на основу кога се уосталом врши и диференцијација у односу на остале облике Удруженог злочиначког подухвата.

Код другог, системског облика Удруженог злочиначког подухвата, субјективни елемент је нешто „блаже” постављен. Ријеч је о **свијести**⁶⁷³ о укључености у организовани систем злостављања и намјери, односно могућности да се у оквиру тог система изврше одређена кривична дјела. У питању су класични случајеви системског Удруженог злочиначког подухвата, на примјер, предмети „концентрационих логора”.⁶⁷⁴ У овим случајевима се, по природи ствари, кривица састоји од знања о природи система злостављања и намјери да се спроведе заједнички план злостављања,⁶⁷⁵ односно намјери или свијести да се у контексту система злостављања могу извршити кривична дјела.⁶⁷⁶ Иако је и овај теоријски облик кривице утемељен на објективним елементима, он се разликује од основног облика по томе што се код њега оптуженикова намјера аутоматски изводи из његовог положаја у организацијској структури хијерархије власти и чињенице да је учествовао у одржавању системског Удруженог злочиначког подухвата. У пракси МКСЈ овим су најчешће обухватана лица која су обнашала функције заповједника логора, замјеника заповједника логора и вође страже, и сл.⁶⁷⁷ Кривица за Удружени злочиначки подухват се приписује оном особљу које је било свјесно злочина који се у њима чине, осим када њихова улога није била „управна” или „надзорна”, или проткана „противзаконитим елементима”, или ако је њихов стварни допринос подухвату био безначајан, упркос томе што су имали значајан статус.⁶⁷⁸ Дакле, ријеч је о лицима која, са једне стране, не наступају са намјером извршења кривичног дјела, што представља основни облик Удруженог злочиначког подухвата, али такође нису ни лица која су имала безначајан допринос који их не чини припадницима системског Удруженог злочиначког обухвата.

Значајно је расправити већ поменути „аутоматску” претпоставку субјективног елемента на основу утврђених објективних чињеница. Ријеч је о још једној особености у пракси МКСЈ, тзв. „обрнутом терету доказивања” (*reverse burden of proof*). Код оваквог стања ствари, тужилаштву је сасвим довољно

⁶⁷³ R. Cryer, *et al.*, 371.

⁶⁷⁴ R. Cryer *et al.*, 369; K. Ambos, 160.

⁶⁷⁵ I. Vojanić *et al.*, 141.

⁶⁷⁶ Став Претресног вијећа у предмету Квочка I, § 279.

⁶⁷⁷ Став Жалбеног вијећа у предмету Квочка II, § 101.

⁶⁷⁸ Став Претресног вијећа у предмету Квочка I, § 282.

доказати да је понашање оптуженог објективно допринијело одржавању и настављању система злостављања. На одбрани је, затим, да докаже да оваква претпоставка није тачна.⁶⁷⁹ Оваква пракса недвосмислено представља кршење пресумпције невиности, а посебно у случајевима код којих се тражи посебна намјера за извршење конкретног кривичног дјела, на примјер, геноцида. Поред тога, исправна критика се може упутити и томе да се и код Удруженог злочиначког подухвата на субјективној страни јавља намјера, па је један дио судске праксе МКСЈ био становишта да овај његов облик не треба одјељивати, већ супсумирати под основни облик Удруженог злочиначког подухвата.⁶⁸⁰ Тако се могла избјећи опасност од снижавања доказних стандарда којима је обилovala судска пракса МКСЈ.

Напослијетку, трећи, проширени облик Удруженог злочиначког подухвата за субјективни елемент узима „**предвиђање посљедице као могуће, односно вјероватне**”.⁶⁸¹ У питању је најспорнији облик учешћа више лица у остварењу кривичног дјела који се јављао у пракси МКСЈ. Разлог наведеног јесте што је синтагма „предвиђање посљедице као могуће/вјероватне” субјективни елемент који се не проналази у бићима кривичних дјела из надлежности МКСЈ те се на овај начин у највећој могућој мјери проширује саизвршилаштво.⁶⁸² (Са)извршиоци су, дакле, сви они који су могли предвидјети могуће, односно вјероватно наступање забрањене посљедице.⁶⁸³ Поред овога, расправа о проблематици овог субјективног елемента подразумева и његово различито тумачење. Судска пракса га одређује као „предвидиву посљедицу извршења заједничког плана...”, „свијест да ће акције групе највјероватније довести до тог резултата...”, или уколико је „...било предвидиво да ће један или други припадник групе извршити кривично дјело”, а оптужени свјесно пристаје на тај ризик, односно, према томе ризику се односи безобзирно или индиферентно.⁶⁸⁴ Видљиво је да се код све три наведене формулације ради о различитим облицима предвидљивости. У првој и трећој формулацији говори се о предвидљивости посљедице чије је наступање (само) могуће, док се у другој формулацији наводи да посљедица мора бити вјероватна, односно изгледна.⁶⁸⁵ Упитна је, односно спорна, синтагма

⁶⁷⁹ I. Vojanić *et al.*, 144.

⁶⁸⁰ Став Претресног вијећа у предмету Крнојелац II, § 78.

⁶⁸¹ Вид. R. Cryer *et al.*, 371; A. Marston Danner; J.S. Martinez, 108; I. Vojanić *et al.*, 146.

⁶⁸² Вид. и K. Ambos, 168.

⁶⁸³ A. Marston Danner; J. S. Martinez, 108–109.

⁶⁸⁴ Ставови Жалбеног вијећа у предмету Тадић II, § 104, 220 и 228.

⁶⁸⁵ Судија Хунт је тим поводом исправно примијетио да: »ријеч „ризик” није једносмислена... Чини се да је у првој од три наведене формулације („ризик да би могло доћи до смрти”) употријебљена у значењу могућности. У другој формулацији, ријеч „највјероватније” у најмању руку значи „изгледно”... Израз „предвидиво да ће” у трећој формулацији још једном

„пристајања на ризик” и могућност њеног тумачења у контексту (евентуалног) умишљаја, али и у контексту непромишљености. Статут МКСЈ у својим одредбама (члан 30) познаје умишљај, али не и непромишљеност.⁶⁸⁶ Она је резултат праксе МКСЈ и, као таква, додатно снижава стандарде кривице код најтежих кривичних дјела, што је у кривичном праву неоправдано.

Излагање потврђује констатацију да је саизвршилаштво код међународних кривичних судова било и остало различито уређено. С обзиром на чињеницу да савремено кривично право за постојање саизвршилаштва захтијева заснивање функционалне власти над дјелом, ово би требало бити случај и у међународном кривичном правосуђу. С тим у вези, Римски статут уважава данас општеприхваћену теорију власти над дјелом и, у складу с тим, диференцира учеснике у његовом остварењу. Са друге стране, у пракси МКСЈ и Међународног резидуалног механизма за кривичне судове је из обичајног права преузет и у праксу имплементиран специфичан облик саизвршилачке дјелатности – Удружени злочиначки подухват. То што се међународна кривична дјела, по природи ствари, реализују од стране више лица није никакав аргумент да се не приступи њиховом диференцирању и, на тај начин, одређивању њихове индивидуалне кривичне одговорности. Увођењем доктрине Удруженог злочиначког подухвата у праксу МКСЈ и Међународног резидуалног механизма за кривичне судове и одбацивањем схватања према коме се саизвршиоцем може сматрати онај ко остварује функционалну власт над дјелом, границе извршилаштва су практично **помјерене** на све учеснике у остварењу кривичног дјела. Својство саизвршилаштва може се признати само **основном и системском облику** Удруженог злочиначког подухвата, јер се ове категорије углавном подудару са традиционалним појмовима „почињења” кривичног дјела. Супротно томе, креирање посебних категорија (са)извршења означених као Удружени злочиначки подухват јесте нешто неприродно, непотребна академска игра, како то истиче Шомбург (*Schomburg*),⁶⁸⁷ да се измисли једна нова доктрина, а затим да се та доктрина подведе под једну врсту одговорности која јесте експлицитно предвиђена Статутом МКСЈ, односно, Статутом Међународног резидуалног механизма за кривичне судове. Посебно трећа категорија Удруженог

указује на могућност«, вид. I. Војанић *et al.*, 147.

⁶⁸⁶ Непромишљеност, као облик кривице, познавао је Нацрт статута МКСЈ, међутим, како се нити код једног бића кривичног дјела из Статута није предвиђао овако формулисан субјективни елемент, он је уклоњен из коначне верзије Статута, овако R. Cryer *et al.*, 371.

⁶⁸⁷ W. Schomburg, 14.

злочиначког подухвата представља спорни облик (са)извршилаштва. Она се једино супротставља основи међународног хуманитарног права, према којој „злочине против међународног права чине људи, а не апстрактни субјекти, и само се кажњавањем појединаца који почине те злочине могу провести одредбе међународног кривичног права”.⁶⁸⁸ На овај начин се недопустиво инкриминише *mens rea* без неопходног *actus reus*-а.⁶⁸⁹ У коначници, треба напоменути још нешто: иако је оквирни став МКСЈ био да се за злочине почињене на простору бивше Југославије може судити према духу закона који егзистирају на том подручју то, евидентно, није случај. Сви кривични закони са подручја бивше Југославије у својим одредбама познају диференцирање различитог облика учешћа у извршењу кривичног дјела, што није случај са Статутом МКСЈ. И што је можда најважније, кривична законодавства са простора бивше Југославије, са изузетком Кривичног закона Босне и Херцеговине, нису познавала и не познају институцију Удруженог злочиначког подухвата.

⁶⁸⁸ W. Schomburg, 14.

⁶⁸⁹ За посљедњенаведеним засигурно нема потребе. Статут МКСЈ је у својим одредбама (члан 7 став 1) прихватао монистички модел извршења кривичног дјела, према коме су сви учесници једнаки без обзира на степен њиховог учешћа (извршење, помагање, подстрекавање). Значај/тежина доприноса би се, на овај начин, цијенио приликом одмјеравања казне за извршено кривично дјело. Консеквентно томе, нема потребе за доктрином званом удружени злочиначки подухват и њеном неједнаком примјеном у зависности од конкретног случаја.

Одјељак 2. (Са)извршилаштво у међународним правним актима

Учешће више лица у остварењу кривичног дјела у својим одредбама уређују и међународни правни акти. С тим у вези, конвенције које тематизују најтеже облике криминалитета, редовно посвећују пажњу плуралитету лица у извршењу кривичног дјела. Оне то чине оквирно, јер је, по природи ствари, разрађивање одредаба оваквог карактера препуштено националним (кривичним) законодавствима. Навешће се само најзначајније конвенције.

На самом почетку, **Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида**⁶⁹⁰ у члану 3 одређује као кажњива сљедећа дјела: „геноцид, планирање извршења геноцида, непосредно и јавно подстицање на вршење геноцида, покушај геноцида и саучесништво у геноциду”. **Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета**⁶⁹¹ детаљније уређује учешће више лица у остварењу кривичног дјела. У својим одредбама децидирано одређује термине „*група за организовани криминал*”, којим се означава „...организована група од три или више лица, која постоји у извјесном временском периоду и која дјелује споразумно у циљу чињења једног или више тешких злочина или кривичних дјела утврђених у складу са овом конвенцијом...” и „*организована група*”, под којом се подразумејева „група која није случајно формирана ради непосредног извршења кривичног дјела и која не мора да има формално дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства или развијену структуру”.⁶⁹² Конвенција садржи одредбе које се односе на нужно саизвршилаштво. На примјер, у члану 5 ставу а) тачки 1 предвиђено је кажњавање договора са једним или више лица ради извршења кривичног дјела, као и „узимање активног учешћа у криминалним активностима групе за организовани криминал”. Поред наведеног, примјетно је сврставање дјелатности саучесништва у посебан став б) члана 5 у коме се, између осталог, инкриминише помагање, подстреквање, омогућавање или давање савјета за извршење неког од тешких кривичних дјела. Надаље, **Конвенција о кибернетичком криминалитету**⁶⁹³ у члану 11 не прави диференцирање између појединих облика учешћа у оства-

⁶⁹⁰ Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида (од 9. 12. 1948. године), („Службени весник Президијума Народне скупштине ФНРЈ”, бр. 2/50).

⁶⁹¹ Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминала (од 15.11.2000. године), („Службени лист СРЈ” – Међународни уговори, бр. 6/2001). Вид. и Жана Врућинић, *Малољетничка делинквенција*, Факултет безбједносних наука, Бања Лука 2021, 326.

⁶⁹² Вид. члан 2 став а) и ц).

⁶⁹³ Конвенција о кибернетичком криминалу (од 23. 11. 2001. године), („Одлука ПС БиХ”, бр. 274/06).

рењу кривичних дјела, већ намеће земљама потписницама обавезу да утемеље као кривично дјело „...свако саучесништво када је оно почињено намјерно у циљу почињења једног од прекршаја...”. **Конвенција Савјета Европе о спречавању тероризма**⁶⁹⁴ је, опет, на другачији начин уредила извршење кривичног дјела. У члану 11 ставу а) предвиђена је потреба одређивања као кривичних дјела у националним кривичним законодавствима „...судјеловања саизвршилаца у кривичним дјелима у члановима 5–7 Конвенције”. **Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима**⁶⁹⁵ у четвртм дијелу, члану 21 став 1, иницира потребу инкриминисања различитих облика учешћа у остварењу кривичних дјела прописујући да се инкриминише „извршење кривичних дјела када су извршена умишљајно, пружање помоћи или подстрекавање на вршење било којег кривичног дјела утврђеног у складу са члановима 18–20 Конвенције”. У одредби се одваја умишљајно извршење кривичног дјела од помагања и подстрекавања као облика саучесништва. **Кривичноправна конвенција о корупцији**⁶⁹⁶ у члану 15 одређује облике саучесничких аката на сљедећи начин: „Свака страна ће усвојити такво законодавство... да би се прогласило кривичним дјелом... помагање или подстрекавање на извршење било којег кривичног дјела предвиђеног овом конвенцијом”. **Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма**,⁶⁹⁷ у члану 2 став 5, као извршење кривичног дјела одређеног конвенцијом предвиђа и „учествовање у својству саучесника у неком кривичном дјелу...”, односно радње путем којих се „...организује или директно нареди...”, или „доприноси чињењу једног или више кривичних дјела...”.

Извршилаштво у резолуцијама усвојеним на засједањима Међународног конгреса за кривично право први пут је, а уједно најдетаљније, расправљано на **VII међународном конгресу за кривично право**, одржаном у Атини 1957. године, гдје је рад прве секције био посвећен „модерним оријентацијама извршења и саучесништва у извршењу кривичног дјела”.⁶⁹⁸ Већ тада је препознат проблем различитог уређења саизвршилаштва те је истакнуто да, упркос томе, постоји могућност изједначавања значења појединих термина у кривич-

⁶⁹⁴ Конвенција Савјета Европе о спречавању тероризма (од 16. 5. 2005. године), („Narodne novine RH”, број 41/2001). Поред наведеног, овим чланом предвиђени су и други облици учешћа у остварењу кривичног дјела (организовање и подстрекавање, односно допринос извршењу кривичних дјела која су обухваћена овом конвенцијом).

⁶⁹⁵ Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима (од 16. 5. 2005. године), („Сл. гласник РС – Међународни уговори”, број 19/2009).

⁶⁹⁶ Кривичноправна конвенција о корупцији (од 27. 1. 1999. године), („Европски уговори” број 173/99).

⁶⁹⁷ Међународна конвенција о спречавању финансирања тероризма (од 9. 12. 1999. године), („Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, број 7/2002).

⁶⁹⁸ J. L. De La Cuesta, 37.

ном праву. С тим у вези, извршилац је одређен као лице које својим активним дјелатностима или пропуштањем дјелатности у погледу којих постоји обавеза чињења оствари објективне и субјективне елементе кривичног дјела.⁶⁹⁹ Саизвршилаштво постоји када саизвршиоци са заједничком намјером заједнички предузму дјелатности којима изврше кривично дјело.⁷⁰⁰ За разлику од наведеног, помагање у *stricto sensu* је одређено као намјерно помагање главном извршиоцу да изврши кривично дјело прије, за вријеме или после довршења кривичног дјела (у посљедњем случају, уколико је унапријед обећано). Значајна је и одредба према којој се одговорност за предузимање (са)извршилачке дјелатности мора оцјењивати индивидуално.

Види се да резолуција потенцира и објективну и субјективну саставницу саизвршилаштва. Оно почива на заједничкој намјери да се изврши кривично дјело и заједничком предузимању дјелатности. Није назначено какав квалитет предузете дјелатности треба да посједују; већ само да се њима извршава кривично дјело. Јавља се уобичајена нејасноћа око могућности квалификовања као извршилачких дјелатности које не представљају његову радњу извршења. То су оне дјелатности путем којих се не помаже главном извршиоцу да изврши кривично дјело. Оне су, како је то и показала судска пракса, одијељене од радњи помагања, било на начин да су предузете усљед подјеле рада било да се њиховом реализацијом на одлучујући начин остварује кривично дјело.

Поред наведеног, још два конгреса су била посвећена проблематици учешћа више лица у остварењу кривичног дјела. Ријеч је о **XVI међународном конгресу кривичног права „Кривичноправни систем и суочавање са организованим криминалитетом”**, одржаном у Будимпешти 1999. године.⁷⁰¹ Овом приликом је констатовано да традиционалне форме учешћа у извршењу кривичног дјела, као и саучесничке дјелатности, нису довољне за сузбијање организованих облика криминалитета те да је неопходно изнаћи савремена рјешења која би се ослањала на принцип одговорности за организоване облике криминалних понашања. Пажња је посвећена *завјери* као форми учешћа више лица у остварењу кривичног дјела, која се може инкриминисати само у односу на случајеве тешких кривичних дјела,⁷⁰² као и инкриминисању **чланства у злочиначким удружењима**.⁷⁰³ Исто тако, ова проблематика је

⁶⁹⁹ J. L. De La Cuesta, 37.

⁷⁰⁰ J. L. De La Cuesta, 37. Између осталог, посредни извршилац је одређен као лице које искористи друго лице које се не може сматрати кривично одговорним да изврши кривично дјело. Подстрекач је одређен као лице које намјерно подстиче другог да изврши кривично дјело.

⁷⁰¹ J. L. De La Cuesta, 140.

⁷⁰² J. L. De La Cuesta, 145.

⁷⁰³ Учешће у злочиначким удружењима утемељено је на кривичној одговорности и остварењу објективних елемената. Ово подразумевају преузимање радњи као што су *оснивање*,

расправљана и на XVIII међународном конгресу кривичног права „Главни изазови глобализације постављени пред кривично правосуђе”, одржаном 2009. године у Истанбулу.⁷⁰⁴ Резолуција друге секције, једним дијелом, била је посвећена *ширењу кажњивости саучесништва*, гдје је истакнуто да саучесништво може бити кажњиво само у складу са начелом акцесорности те да се одређене саучесничке радње могу само **изузетно** инкриминисати. С тим у вези, за заснивање кажњивости потребно је да се испуне сљедећи услови: да је инкриминисање у функцији спречавања извршења врло тешких кривичних дјела; да саизвршилачке радње треба да буду прецизно одређене; да треба да буду јасна и непосредна пријетња правно заштићеним добрима; да саучесник треба поступати свјесно и са посебном намјером у реализацији ових дјелатности; као и да кажњавање саучесника мора бити блаже од оног прописаног за извршиоца кривичног дјела и да мора бити сразмјерно степену кривице.⁷⁰⁵ Поред наведеног, резолуција прве секције дијелом се односила и на *кажњавање удруживања ради извршења кривичних дјела и осталих понашања као самосталних кривичних дјела*. При томе су постављени јасни услови за кажњивост ових дјелатности и то само уколико је то оправдано и само „ако међу члановима организације/удружења постоји хијерархијски однос, ако поступају ради извршења тешког кривичног дјела и трајна су објективна опасност за извршење врло тешког и одређеног кривичног дјела, а та опасност надилази ону која постоји код припремне радње или покушаја кривичног дјела које може бити њихов циљ”.⁷⁰⁶ Захтијева се јасан законски опис објективних и субјективних обиљежја дјела, прецизно дефинисање појма удруживања који би се јасно разликовао од подстицања и организовања, затим се захтијева знање/свијест о криминалној намјени удружења са специфичном намјером да њихове радње буду средство за остваривање циљева којима удружење тежи те одговорност према општим правилима саучесништва без пресумпције одговорности.⁷⁰⁷

усмјеравање, финансирање... удружења. Припадништво злочиначком удружењу не захтијева стварно учешће у појединачним кривичним дјелима, али захтијева да лице буде члан стабилне структуре (удружења). Поред злочиначких удружења као самосталних кривичних дјела, савремена кривична законодавства могу ове дјелатности одређивати и као отежавајућу околност.

⁷⁰⁴ I. Војанић, 973 *et seq.* О прегледу уређености кривичних законодавстава прије доношења Резолуције вид. *ampl. Lorenzo Picotti*, „Expanding Forms of Preparation and Participation”, *Revue internationale de droit pénal* 3/2007, 418–452.

⁷⁰⁵ Вид. I. Војанић (2009), 977.

⁷⁰⁶ I. Војанић (2009), 977.

⁷⁰⁷ I. Војанић (2009), 978.

Одјељак 3. (Са)извршилаштво у англосаксонском кривичном праву

3.1. Опште напомене

Англосаксонско кривично право проблематику учешћа више лица у остварењу кривичног дјела регулише на специфичан начин. Особеност се огледа у томе да се за сваки облик учешћа користи јединствени термин – „извршилац”.⁷⁰⁸ Тако се лица која се појављују приликом остварења кривичног дјела убицајено класификују на извршиоце првог и извршиоце другог степена.⁷⁰⁹ Њихово диференцирање^{710 711} приликом кажњавања врши се на основу доприноса датог извршењу кривичног дјела.

3.2. Извршилаштво првог степена (*Principals in the first degree*)

Извршилац првог степена у англосаксонском кривичном праву је тзв. директни, примарни извршилац кривичног дјела (*Principal Offender*).⁷¹² Он је

⁷⁰⁸ У вријеме америчке револуције у Енглеској је за више од 200 кривичних дјела била прописана смртна казна. Њена примјена зависила је од степена учешћа у извршењу кривичног дјела и редовно је била примјењивана над извршиоцима првог степена, вид. Thomas Gardner; Terry Anderson, *Criminal Law*, Wadsworth Cengage Learning 2012, 94.

⁷⁰⁹ Указано је да се учешће у остварењу кривичног дјела може још подијелити и на учешће прије извршења и учешће послје извршења кривичног дјела. У обичајном праву, учесници у кривичном дјелу су били сврстани у четири категорије: извршилац првог степена, извршилац другог степена, учесник прије извршења кривичног дјела и учесник након извршења кривичног дјела. Као резултат реформе, извршилац другог степена и учесници прије извршења кривичног дјела сврстани су у саучеснике, вид. Audrey Rogers, „Accomplice Liability for Unintentional Crimes: Remaining Within the Constraints of Intent”, *Loyola of Los Angeles Law Review* 1/1998, 1354.

⁷¹⁰ Перкинс (*Perkins*) наводи да је дистинкција између извршиоца првог степена и извршиоца другог степена, дистинкција „без разлике”, осим у ријетким случајевима када су статутом предвиђене другачије казне за њих, вид. R. M. Perkins, 594.

⁷¹¹ U. S. Code предвиђа: „Ко изврши прекршај/дјело против Сједињених Америчких Држава или помаже, охрабрује, савјетује, изазива или набавља средства за његово извршење, кажњив је као главни извршилац, вид. Candace Courteau, „The Mental Element Required for Accomplice Liability: A Topic Note”, *Louisiana Law Review* 1/1998, 329.

⁷¹² Вид. *ampl.* Catherine Elliott, Frances Quinn, *Criminal law*, Pearson education, USA 2006, 279; T. Gardner; T. Anderson, 94–95; S. Joel, 279; Daniel. E. Hall, *Criminal Law and Procedure*, Delmar Cengage Learning 2012, 235.

„главни”, „основни” учесник кривичног дјела и то је, у правилу, лице које предузме радњу извршења (*actus reus*).⁷¹³ Поред радње извршења кривичног дјела, захтијева се и постојање одговарајућег менталног (субјективног) елемента (*mens rea*).⁷¹⁴

Уколико је више од једног лица директно одговорно за радњу извршења, може се десити да постоји више од једног извршиоца, и они су познати као заједнички извршиоци првог степена (*Joint Principals of the first degree*).⁷¹⁵ Тако су извршиоци првог степена лица која заједнички убоду, пуцају, туку... што је устаљено схватање у англоамеричкој кривичноправној доктрини.⁷¹⁶ Међутим, јављају се, иако ријетко заступљена, схватања према којима се не искључује могућност (са)извршилаштва у случајевима у којима предузета дјелатност не представља радњу извршења.⁷¹⁷ Овај облик извршилаштва постојаће у случајевима предузимања оне дјелатности која проузрокује кривично дјело. За квалификовање одређених дјелатности као саизвршилачких, тражи се партиципирање у смислу давања значајног (*substantial*) доприноса остварењу кривичног дјела.⁷¹⁸ С тим у вези, за заснивање саизвршилаштва није довољно само присуство на мјесту извршења кривичног дјела (*mere presence rule*).⁷¹⁹ Ово је потврђено у случају *Bailey v. U. S.* (1969), у коме Суд није признао саизвршилачко учешће у пљачки Бејлија (*Bailey*). Он је са још једним лицем читав дан посматрао аутомобиле како пролазе, међутим, када је поред њих пролазио човјек који је носио новац, његов партнер је извадио пиштољ и извршио пљачку. Након тога, обојица су побјегли са новцем, али је само Бејли ухваћен.⁷²⁰ На основу изнијетог, треба истаћи да се на овај начин утврђивање саизвршилачког учешћа приближава стандардима заступљеним у евроконтиненталном кривичном праву.

⁷¹³ Ово је случај и када се извршилац послужи механичким или хемијским средствима, животињама и слично, вид. R. M. Perkins, 594.

⁷¹⁴ Beth Dunham – Walston, *Introduction to Law*, Delmar Cengage Learning 2009, 505.

⁷¹⁵ R. M. Perkins, 594.

⁷¹⁶ C. Elliott; F. Quinn, 279; T. Gardner; T. Anderson, 94 – 95; D. E. Hall, 235; R. M. Perkins, 594.

⁷¹⁷ J. C. Klotter; J. M. Pollock, 30.

⁷¹⁸ J. C. Klotter; J. M. Pollock, 30.

⁷¹⁹ S. Joel, 210.

⁷²⁰ S. Joel, 210. Најзначајнији изузетак од овога правила су констелације када оптужени има законску дужност да дјелује. С тим у вези, саизвршилачко учешће је признато у случају *State v. Walden* (1982), у коме је Џорџ Хоскинс (*George Hoskins*) тукао кожним каишем једногодишње дијете Алин Валден (*Aleen Walden*), све док дијете није било крваво. Алин је читаво вријеме била присутна и није нити предузела нити рекла ништа чиме би спријечила овакво понашање, вид. *ampl.* S. Joel, 210.

3.3. Извршилаштво другог степена (*Principals in the second degree*)

Извршиоци другог степена (*Secondary parties*) означавају се саучесницима (*accomplices*) или додатним учесницима у остварењу кривичног дјела (*accessories*).⁷²¹ У питању су учесници који помажу (*aids*)⁷²² или охрабрују (*abets*)⁷²³ лице које је извршилац првог степена, односно подстрекавају (*incites*) извршење кривичног дјела, а који су стварно или конструктивно присутни на мјесту његовог извршења.⁷²⁴ Диференцирање од извршилаца првог степена у основи је засновано на чињеници да извршилац другог степена не извршава кривично дјело⁷²⁵ нити лично нити преко посредника, већ, умјесто тога, помаже или охрабрује извршиоца првог степена.⁷²⁶ Уколико се модификује радња у којој два лица убадају жртву у смислу да је један држи, посљедњи ће, из разлога што не предузима радњу извршења, бити извршилац другог степена: његова радња не проузрокује посљедицу.⁷²⁷ Извршилац другог степена, у правилу, треба да је присутан на мјесту гдје се кривично дјело и остварује, међутим, његово присуство може, како смо видјели, бити или стварно или конструктивно.⁷²⁸ Када је ријеч о „конструктивном” присуству, њега треба протумачити у смислу да се лице које предузима дјелатности помагања или подстрекавања налази на таквој удаљености да оно *de facto* није присутно на оном мјесту на коме извршилац првог степена извршава кривично дјело.⁷²⁹ Тако, уколико Ц у споредној улици

⁷²¹ Проналазе се схватања да подјела на саучеснике (*accomplices*) и додатне учеснике у остварењу кривичног дјела (*accessories*) почива на временској одредници; саучесници су лица која дјелују прије и за вријеме предузимања радње извршења кривичног дјела, док су други учесници лица која дјелују након извршења кривичног дјела, вид. *ampl.* S. Joel, 210.

⁷²² *Aiding* представља помагање главном извршиоцу кривичног дјела у вријеме када он извршава кривично дјело.

⁷²³ *Abetting* обухвата охрабривање извршиоца првог степена да изврши кривично дјело. Код оваквих дјелатности извршилац кривичног дјела треба да буде свјестан лица које га охрабрује.

⁷²⁴ J. C. Klotter; J. M. Pollock, 31; D. E. Hall, 235. У англосаксонском кривичном праву јаљају се различити облици извршилаштва другог степена. Тако, у Великој Британији се, у *Assessories and Abettors Act-u* из 1861. године, у дјелатности извршилаштва другог степена убрајало помагање (*aid*), охрабривање (*abet*), савјетовање (*counsel*) и набављање (средстава) (*procure*), упор. С. Elliott; F. Quinn, 282. J. C. Klotter; J. M. Pollock, 31.

⁷²⁵ Ова лица не предузимају директно акт којим се суштински остварује кривично дјело, вид. А. Rogers, 1354.

⁷²⁶ R. M. Perkins, 596.

⁷²⁷ R. M. Perkins, 594–595.

⁷²⁸ R. M. Perkins, 597.

⁷²⁹ J. C. Klotter; J. M. Pollock, 31.

чека да А дође са отуђеним новцем, ријеч је о његовом конструктивном присуству на мјесту гдје се кривично дјело остварује.

Више је него уочљива особеност формалног уређења (са)извршилачког учешћа у остварењу кривичног дјела у односу на евроконтинентални правни систем. (Са)извршилачком дјелатношћу првог степена означава се дјелатност која представља или радњу извршења кривичног дјела или (изузетно) дјелатност која се може сматрати узроком забрањене посљедице. За разлику од наведеног, извршилачка дјелатност другог степена не представља радњу извршења. Ове дјелатности се предузимају у погледу извршиоца првог степена, односно, са циљем да се кривично дјело изврши. Оне по својој природи могу да кореспондирају са дјелатностима које су у евроконтиненталном правном систему означене саучесничким. У наведеном примјеру, дјелатности онеспособљавања сигурносног система, односно чекања у аутомобилу, иако предузете на основу заједничког плана, без обзира на то колико су значајне за извршење кривичног дјела, не могу лицу које их је предузело додијелити статус извршиоца првог степена. Разлог је што напросто не представљају радњу извршења. Али исто тако не одриче им се статус извршилачких, на шта утиче чињеница да су предузете на мјесту и у вријеме извршења конкретног кривичног дјела.

Поглавље 5

Саизвршилаштво и друга питања општег дијела кривичног права

Одјељак 1. Саизвршилаштво у случају дјеловања у стадијуму припремања кривичног дјела

Синтагма „заједничко извршење кривичног дјела” упућује на чињеницу да је саизвршилаштво могуће остварити само у стадијуму извршења кривичног дјела. С обзиром на то, питање евентуалног саизвршилачког доприноса у стадијуму припремања треба посматрати са два аспекта. Саизвршилаштво је тако могуће код инкриминација са предзнаком правих припремних радњи (*delictum preparatum*), односно, код припремних радњи као самосталних кривичних дјела (*delictum sui generis*). Са друге стране, упитно је да ли постоји саизвршилачки допринос уколико се не учествује у радњи извршења припреманог кривичног дјела.

Припремне радње у којима, штавише, нужно, учествује више лица, свакако су могуће; на примјер, уколико се два или више лица договоре да изврше кривично дјело, остварују обиљежје инкриминације договор за извршење кривичног дјела (члан 364 КЗ РС). Уколико ови извршиоци не предузму дјелатности из вишег стадијума остварења кривичног дјела (најмање покушај) они се могу санкционисати у смислу, на примјер, члана 364 КЗ РС. Исто тако, више лица могу на основу заједничке одлуке да израђују или набављају средства за извршење кривичног дјела и тиме остваре обиљежја кривичног дјела израђивање и набављање средстава намијењених за извршење кривичних дјела (члан 360 КЗ РС) или кривичног дјела прављење, набављање и давање другом средстава за фалсификовање (члан 356 КЗ РС). У овим констелацијама могућност признавања саизвршилаштва је неспорна и ријеч је о саизвршилачком учешћу у оствареном кривичном дјелу.

Спорно је, међутим, да ли учествовање појединаца само у фази припремања може касније, када дјело дође у фазу извршења, бити квалификовано као саизвршилаштво. С обзиром на чињеницу да су припремне радње по

својој суштини и радње којима се доприноси извршењу кривичног дјела, оне коинцидирају и са дјелатностима саучесништва, тачније помагањем. Одговор на питање да ли и у којој мјери дјелатности из претходног стадијума могу да имају предзнак саизвршилачких, зависи од двије ствари: прије свега, неопходно је обратити пажњу на један дио законског одређења саизвршилаштва, док је, на другој страни, неопходно утврдити почетак извршења кривичног дјела код саизвршилаштва. Пажња ће се, за сада, посветити само првонаведеном.

Евентуална могућност постојања саизвршилачких дјелатности у претходном стадијуму остварења кривичног дјела оквирно произлази из једног дијела законског одређења овог кривичноправног института. Као што се могло и увидјети, може се остварити и предузимањем других дјелатности путем којих се са умишљајем „битно доприноси извршењу кривичног дјела”.⁷³⁰ Да ли, стога, треба признати саизвршилаштво у следећем случају: А, Б, Ц и Д се договоре да испразне трезор. А провали у продавницу оружја и украде два пиштоља, која затим преда својим саучесницима Б и Ц. Ова двојица убијају одвојено по једног благајника, како би дошли до кључева који заједно отварају сеф. Најзад, обојица предају своје кључеве Д, који узима новац из трезора.⁷³¹ Договор, крађа кључева, а евентуално и убиства, у суштини су претходне дјелатности (у стадијуму припремања) и усмјерене су ка ефикаснијем извршењу кривичног дјела тешке крађе.

Према Херзбергу, како се у меритуму квалитета ових „других” дјелатности, а који их одређује као саизвршилачке, налази „власт над дјелом”, уколико се наведеним дјелатностима од стране учесника ова „власт над дјелом” и оствари, постојаће саизвршилаштво.⁷³² У конкретном примјеру, значајно је утврдити да ли би се будуће кривично дјело могло реализовати без напријед предузетих дјелатности А, Б и Ц. Уколико то није случај, признавање саизвршилаштва је, чини се, оправдано. Међутим, овдје треба водити рачуна и о томе шта биће кривичног дјела говори о своме почетку. У овом примјеру, иако је ријеч о *actio communis in causa*,⁷³³ тешка крађа не „започиње” договором, нити крађом средстава за извршење кривичног дјела и сл.⁷³⁴ У овом случају, саизвршилачки

⁷³⁰ Оно је могуће само код досљедне примјене субјективних теорија гдје се поједине дјелатности које не представљају радњу извршења, а које се предузимају било у стадијуму припремања било у стадијуму извршења, могу, уколико су предузете са *animus auctoris*, окарактерисати као радње саизвршилаштва, вид. *ampl.* C. Roxin, 82; /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 487.

⁷³¹ О овоме вид. И. Вуковић, 124.

⁷³² Вид. *ampl.* R. D. Herzberg, 859.

⁷³³ Упор. R. D. Herzberg, 858 *et seq.*

⁷³⁴ Слично овоме, питање је да ли постоје припремне радње или покушај кривичног дјела фалсификовање кредитних картица у случају три лица држављана Румуније која су ангажована од, опет, непознатих лица из Њемачке да поставе електронске уређаје на три

допринос лица која су украла пиштоље, а можда и убила благајнике би се могао и одрећи, а за допринос рећи да је помагачког карактера. Због тога је за разрјешавање оваквих случајева значајно и вријеме предузимања дјелатности. Претпоставиће се да је код овакве констелације сасвим извјесно да су дјелатности договора и крађе пиштоља временски и просторно одијељене од надолазећих дјелатности и, самим тим, тешко се могу окарактерисати као саизвршилачке. Али то није случај са убиством благајника и одношењем новца из трезора, уколико су предузети непосредно једно за другим. У овом случају је примијењена функционална принуда, изазвана смртна посљедица са циљем крађе и, самим тим, саизвршилаштво код одговарајућег кривичног дјела. Надаље, прилог који се састоји у узимању кључа (иако је у ту сврху проузрокована смрт два лица) има одлучујући значај за узимање новца из трезора, зато Б и Ц, поред Д, имају функционалну власт над дјелом. Ова дјелатност би се, евентуално, налазила у стадијуму припремања, уколико би била довољно временски дистанцирана од дјелатности уласка у трезор и одношења новца (на примјер, благајници су убијени дан раније у својим кућама када су им узети кључеви и то вече однесени на договорено мјесто и предати Д), и тада би постојао облик тешког убиства у смислу члана 125 став 2 КЗ РС. У сваком случају је сигурно да А остаје у стадијуму припремања, њему би се евентуално могло признати саизвршилаштво примјеном теорије подјеле рада, која је управо из ових разлога и напуштена.

Значајно је истаћи да савремена кривична законодавства не напуштају могућност експлицитног квалификовања одређених припремних радњи као дјелатности саизвршилаштва. Тако је криминалнополитички оправдано код кривичног дјела удруживање ради вршења кривичних дјела (члан 365 КЗ РС) – дјелатности које предузима, на примјер, организатор групе или организоване криминалне групе, у изузетним случајевима извршења (планираног) кривичног дјела неког од припадника ових група, квалификовати као саизвршилачке и санкционисати га као извршиоца појединог кривичног дјела. У свим осталим случајевима није пожељно дјелатности које временски претходе стадијуму

банкомата са намјером шпијунирања корисника и на тај начин долажења до њихових података. То се чинило на начин да су два лица постављала уређај, док је трећи чувао стражу. Прибављени подаци су достављани непознатим лицима, а они су их користили за израду лажних картица чијим кориштењем су затим подизали новац у Букурешту и Риму. Приликом постављања уређаја на банкомат, ова три лица су ухваћена прије него су могли доставити податке за израду лажних картица. Суд је прво признао саизвршилачко учешће у контексту кривичног дјела фалсификовања кредитних картица. Међутим, мишљење да постављање овог електронског уређаја представља покушај кривичног дјела је послје одбачено и чињенични опис њиховог понашања кретао се у оквиру члана 30 став 2 Кривичног закона Немачке („ко се договори, прихвати понуду другог или се договори са другим да почини или подстрекне на извршење кривичног дјела”), вид. одлуку BGH 3 StR 419/10 - Urteil vom 17. Februar 2011. (LG Düsseldorf), вид. Н. Satzger, 18.

извршења кривичног дјела квалификовати као саизвршилачке. Уколико су толико битне за остварење бића кривичног дјела, у смислу постојања функционалне власти над дјелом, оне ће се по природи ствари „сјединити” са њим и, у зависности од случаја, чинити саставни дио конкретне инкриминације.

Одјељак 2. Почетак (покушај) кривичног дјела код саизвршилаштва

2.1. Опште напомене

Неспорни примјери саизвршилаштва полазе од тога да се на основу заједничке одлуке саизвршилачки допринос даје истовремено у стадијуму извршења кривичног дјела. Ово је и био случај у примјерима гдје А и Б заједно затежу каиш око врата жртве, настојећи да је усмрте. Као што се примјећује, неки нарочит проблем у утврђивању почетка извршења кривичног дјела овдје не постоји. Већ на први поглед је јасно да се А и Б налазе у стадијуму извршења кривичног дјела. Међутим, у неријетком броју случајева саизвршилачки доприноси се не остварују истовремено. Навешће се Роксинов примјер: А и Б се договоре да изврше крађу златних полуга из трезора једне банке, при чему А треба да провали у банку и отвори трезор, а Б да након тога доведе камионет и дизалицом тешке полуге пребаци у возило.⁷³⁵ Основно питање код посљедњег примјера састоји се у томе да ли је за покушај саизвршилаштва неопходно да саизвршилац сам започне са остварењем кривичног дјела или је довољно да други саизвршиоци пређу тај праг умјесто њега? Одговор нуде два супротстављена становишта: укупно и појединачно рјешење.

2.2. Укупно рјешење (*Gesamtlösung*)

Према укупном рјешењу почетак покушаја кривичног дјела код саизвршилаштва постоји када, према плану, сви саизвршиоци ступају у стадијум извршења кривичног дјела заједно и истовремено.⁷³⁶ У првом илустрованом примјеру, гдје саизвршиоци ступају истовремено у стадијум извршења кривичног дјела, ово рјешење је примјењиво. Потешкоће се јављају у случајевима када један од саизвршилаца тек треба да дâ свој извршилачки допринос остварењу кривичног дјела, а, на примјер, дјело не буде довршено. Тако, у примјеру тешке крађе, Б се налази у покушају кривичног дјела већ у тренутку када А провали у банку и уђе у трезор, без обзира што тек треба да оствари своје саизвршилачке дјелатности.

⁷³⁵ С. Roxin, 430.

⁷³⁶ Вид. С. Roxin, 430; /Eser/ А. Schönke; Н. Schröder, 420; Ј. Eisele, 752; С. Geppert, 36; Т. Vogler, 341–342. Ralph Ingelfinger, „...‘Schein‘ - Mittäter und Versuchsbeginn“, *Juristen Zeitung* 14/1995, 705.

Оправданост примјене укупног рјешења почива на тези да се саизвршилаштво одређује као планирано „заједничко учешће” у извршењу кривичног дјела, гдје сваки учесник, предузимајући договорене дјелатности, влада кривичним дјелом. Он (споразумно са другим саизвршиоцима) својим дјелатностима „попуњава” празнине необухваћене дјелатностима других саизвршилаца и на тај начин врши кривично дјело.⁷³⁷ С обзиром на то, њему се урачунавају и дјелатности других (са)извршилаца. Наведено је изгледа случај без обзира на чињеницу да ли је овај допринос дат већ у стадијуму припремања кривичног дјела. Тако, досљедним спровођењем овога рјешења, почетак саизвршилаштва код преваре би постојао већ фалсификовањем докумената од стране једног саизвршиоца, без обзира што други саизвршилац није њеним приказивањем довео у заблуду жртву.⁷³⁸ „Одговорност за идеју акције” која може да се јави у стадијуму припремања кривичног дјела, према овим схватањима представља незаобилазан концепт на коме почива саизвршилаштво.⁷³⁹ Стога се саизвршилаштво, досљедном примјеном овога схватања, а како то истиче Купер,⁷⁴⁰ једноставно „преузима” и у случајевима када су на основу унапријед донијетог плана реализоване само радње помагања/припремања, што се не чини оправданим. На трагу ове критике налази се и њемачки савезни суд који заступа становиште да радња давања свјетлосног сигнала кроз прозор другом лицу које се спрема да изврши пљачку представља радњу припремања, а не покушајну дјелатност.⁷⁴¹

У основи аргумената који иду у прилог укупном рјешењу, треба навести превасходно чињеницу да је то и законски предвиђено, јер је и суштина саизвршилаштва „заједничко” учествовање, тј. „извршење” кривичног дјела. Уколико то не би био случај, могло би се поставити и питање колико пута покушај кривичног дјела код ових констелација може отпочети. Тако, у Роксиновом примјеру тешке крађе, није практично да постоји почетак кривичног дјела уласком у трезор, а затим и одвожењем златних полуга камионом.⁷⁴² Напротив, дјело је заједничко и има само један свој почетак, без обзира што поједини од њих чији допринос тек слиједи нису реализовали своје активности, јер је подухват раније откривен (тзв. „аргумент случајности”).⁷⁴³ Слично размишља и Фоглер (*Vogler*), према коме за појединца (са)извршиоца није битно да ли је он

⁷³⁷ R. Ingelfinger, 711.

⁷³⁸ /Eser/ A. Schönke; H. Schröder, 420.

⁷³⁹ W. Küper (1979), 778.

⁷⁴⁰ W. Küper (1979), 778.

⁷⁴¹ W. Küper (1979), 778.

⁷⁴² Вид. И. Вуковић, 115.

⁷⁴³ Вид. И. Вуковић, 115.

већ дао свој допринос извршењу кривичног дјела или се припрема да га да.⁷⁴⁴ Саизвршилаштво се, и у недостатку сопственог доприноса неког од учесника, њему једноставно „приписује”,⁷⁴⁵ што је уједно означено као и најзначајнији недостатак промишљања. Поред наведеног, укупно рјешење ствара проблеме у материји добровољног одустанка. У Роксиновом примјеру, уколико би А ушло у стадијум извршења кривичног дјела, остварило улазак у трезор, а онда добровољно одустало обавијестивши Б, одустанак Б се не би могао сматрати добровољним.

2.3. Појединачно рјешење (*Einzellösung*)

За разлику од укупног рјешења, појединачно рјешење као почетак извршења кривичног дјела саизвршилаца види независан и самосталан улазак у кажњиву зону сваког саизвршиоца појединачно, на основу његовог сопственог понашања.⁷⁴⁶ Покушај кривичног дјела једног саизвршиоца испитује се независно од осталих саизвршилаца. Само уколико један од учесника сам оствари улазак у стадијум извршења кривичног дјела, сматра се саизвршиоцем. У свим другим случајевима ради се о неком од облика саучесништва. „Генезу” или пут означен као јединство саизвршилачких дјелатности, које се уважавају свима, није оправдано узети за почетак кривичног дјела, већ само индивидуални прелазак у стадијум извршења, односно тренутно стање у смислу „ја покушавам” или „ја још не покушавам” кривично дјело.⁷⁴⁷ Ово би у Роксиновом примјеру практично значило да А започиње са извршењем кривичног дјела проваљивањем у трезор, а Б у тренутку када започне са превозом златних полуга.

Овдје, према Шилинговом (*Schilling*) схватању, сваки саизвршилац одговара за свој каузални допринос, а каузални доприноси се нужно у току извршења кривичног дјела смјењују.⁷⁴⁸ Према њему, сваки извршилац се налази у стадијуму довршеног покушаја кривичног дјела предузимањем посљедњег акта којим доприноси извршењу кривичног дјела. Карактер будућег доприноса није значајан за квалификовање његових дјелатности као саизвршилачких.⁷⁴⁹ Наведено имплицира да би се за почетак извршења кривичног дјела, односно саизвршилачке радње, могле окарактерисати и дјелатности из стадијума припремања. Тако, Шилинг снажно препоручује као полазну тачку покушаја и

⁷⁴⁴ Т. Vogler, 341–342.

⁷⁴⁵ Исправно примјећује Блој (*Bloy*), вид. R. Ingelfinger, 712.

⁷⁴⁶ С. Roxin, 430; W. Küper (1979), 783.

⁷⁴⁷ W. Küper (1979), 783.

⁷⁴⁸ R. Ingelfinger, 712.

⁷⁴⁹ R. Ingelfinger, 712.

тзв. „психички ефекат” над другим (будућим) учесницима, или „међусобно јачање воље”.⁷⁵⁰ Овдје би и споразумно праћење жртве од стране једног од учесника, као и остављање метака на одговарајућем мјесту другим учесницима, представљало покушај кривичног дјела тог, према њему, саизвршиоца, иако кривично дјело убиства није ни покушано.⁷⁵¹ Посматрајући наведено, прије би се рекло да поменуте дјелатности представљају обликовање одлуке (психички ефекат), односно (не)кажњиво припремање. С обзиром на то, ово, строго појединачно рјешење почетка извршења кривичног дјела саизвршиоца има криминално-политички неоправдан исход,⁷⁵² кривично дјело нормативно није започето, а у ствари „јесте”, јер се лица која су преузела већ поменуте дјелатности подстрекавања, односно припремања, кажњавају као да су предузела дјелатности из стадијума извршења. То су аргументи због којих рјешење ваља одбацити, исто као што је то учињено са (строго) субјективном теоријом саизвршилаштва.

За разлику од екстремног схватања које је дефинисао Шилинг, Рудолфи⁷⁵³ (*Rudolphi*) је заступао једно умјереније или тзв. модификовано појединачно рјешење. Приближавајући појединачно рјешење укупном,⁷⁵⁴ он, поред захтјева да сваки саизвршилац мора да предузме радњу која представља његов саизвршилачки удио, поставља и захтјев отпочињања кривичног дјела у смислу општих одредаба о покушају.⁷⁵⁵ Тиме се отклања проблем који је био изражен код Шилинга, а односи се на квалификовање дјелатности из претходног стадијума као саизвршилачких. Појединачни доприноси који означавају конкретан почетак извршења могу се посматрати понаособ само уколико је према одговарајућој одредби за покушај из општег дијела започето остварење кривичног дјела. Стога се сви учесници нужно морају налазити у стадијуму извршења и предузимати дјелатности којима се према преовлађујућој теорији обезбјеђује власт над дјелом. Тако би у Роксиновом примјеру, почетак извршења кривичног дјела (према општим одредбама о покушају) генерално отпочео у тренутку када А улази у трезор, док би Б са извршењем кривичног дјела отпочео у тренутку преузимања златних полуга из трезора. Уколико Б не започне са остварењем своје дјелатности, неће се моћи сматрати саизвршиоцем.

Ни појединачно рјешење није без мањкавости. У примјеру разбојништва, гдје А употребљава силу, а Б одузима туђу покретну ствар, увијек постоји могућност да А не успије савладати жртву, у случају чега би само он одговарао за

⁷⁵⁰ W. Küper (1979), 783.

⁷⁵¹ W. Küper (1979), 783.

⁷⁵² Вид. И. Вуковић, 116.

⁷⁵³ R. Ingelfinger, 712.

⁷⁵⁴ R. Ingelfinger, 712.

⁷⁵⁵ Вид. /Eser/ A. Schönke; H. Schröder, 420; W. Küper (1979), 784.

покушај разбојништва, јер је остварио свој допринос, а Б за помагање. Међутим, како је ријеч о сложеном кривичном дјелу које према општим правилима о покушају почиње предузимањем дјелатности којом се остварују обиљежја једног од кривичних дјела, у овом случају принуде, не може никако бити ријечи о помагању, већ о саизвршилаштву. Исправно примјећује Вуковић,⁷⁵⁶ да у оваквим случајевима не постоји јединствено оцјењивање „нужности битног доприноса” на коме почива саизвршилаштво. Другим ријечима, довршено и покушано дјело учињено у саизвршилаштву показују различиту структуру урачунавања.⁷⁵⁷ С обзиром на то, не треба захтијевати да сваки поједини саизвршилац нужно започне са својим појединачним доприносом. Приговоре овом рјешењу ваља упутити и на плану умишљаја, који се различито манифестује с обзиром на то када се предузима сопствени саизвршилачки допринос. У наведеном примјеру, А би поступао с тзв. фрагментарним умишљајем који би се односио на употребу принуде, док би Б имао истинску вољу за извршење разбојништва као цјелине.⁷⁵⁸

2.4. Почетак привидног саизвршилаштва

Једно, данас увелико актуелно питање, јесте питање почетка кривичног дјела код привидног саизвршилаштва. Ријеч је о констелацијама код којих се саизвршилачки доприноси не остварују истовремено, а гдје један од (са) извршилаца сам предузима покушајну дјелатност. На примјер, А и Б се договоре да изврше разбојништво над Ц, на начин да А позвони на врата жртве и, након што их она отвори, савлада отпор и позове Б који чека у оближњој улици да му се придружи у одношењу ствари.⁷⁵⁹ Догађај ће се модификовати у два правца: прво, може се десити да Б одустане од реализације својих дјелатности и напусти своје мјесто, иако је А започело саизвршилачку дјелатност; и друго, може се десити да А одустане од предузимања своје саизвршилачке дјелатности, или је, након што претходно обавијести полицију, предузме са циљем да се *in flagranti* ухвати Б (који за то не зна).⁷⁶⁰ Неспорно је да у другом примјеру А не би одговарало за покушај разбојништва, али се поставља питање одговорности Б.

⁷⁵⁶ И. Вуковић, 122.

⁷⁵⁷ Вид. И. Вуковић, 122.

⁷⁵⁸ „Само би покушај другог саизвршиоца који покушава да одузме ствар, претходно радњом првог саизвршиоца савладане жртве, могао да се сматра истинским појединачним покушајем разбојништва као целине. За претходну радњу принудиоца то не важи, јер он (под условом да не учествује у одузимању) поседује само вољу да створи фрагмент деликта, који тек каснијом акцијом другог саизвршиоца треба да буде комплетиран”, вид. И. Вуковић, 123.

⁷⁵⁹ Ријеч је о Ратовим модификованим примјерима, вид. *atpl.* И. Вуковић, 125.

⁷⁶⁰ И. Вуковић, 125.

Што се тиче првог случаја, у њему долазе до изражаја мањкавости укупног рјешења, јер се дјелатности А могу окарактеристати и као почетак извршења кривичног дјела за Б. Практичнијом се чини примјена (модификованог) појединачног рјешења, гдје се захтијева да сваки учесник у извршењу кривичног дјела самостално оствари свој саизвршилачки допринос. С обзиром на то, добровољни одустанак Б би према овом схватању био прихватљив, док би А одговарало као самостални извршилац у конкретном кривичном дјелу.

У супротном (другом) случају, Б спремно чека да реализује договорене дјелатности не знајући да је А, на примјер, одустало од извршења кривичног дјела. Како одговорност Б почива на међусобном урачунавању дјелатности као основи саизвршилаштва, евентуално се може поставити и питање могућности његовог признавања.⁷⁶¹ Треба истаћи да код оваквих случајева то није могуће из неколико разлога. Прије свега (у контексту материје покушаја кривичног дјела), почетак извршења кривичног дјела је према општим правилима условљен објективним елементом, а то је започињање радње извршења, што овдје недостаје. Како А није ни употребило силу, већ се једноставно удаљило од врата, њему се мора одрећи статус (са)извршиоца кривичног дјела, а непредузимањем своје дјелатности оно није створило неопходан услов за дјеловање Б. Ово уједно и усмјерава ка другом аргументу негирања (са)извршилаштва. Наиме, код Б, у тренутку ишчекивања реализације активности од А, које условно заснивају његово дјеловање, постоји само одлука да изврши кривично дјело. А обична одлука о дјелу нити може бити довољна за почетак покушаја, нити је довољна да заснује саизвршилаштво. Другим ријечима, „гола представа” да је други (у стварности само привидни) саизвршилац започео извршење дјела и доспио у стадијум покушаја, није довољна за покушај саизвршилаштва. Ако нема задирања у стадијум извршења кривичног дјела од стране једног од саизвршилаца, уважавајући акцесорност нема ни саизвршилаштва.

Опредијелити се за једно од два понуђена рјешења, када је у питању почетак саизвршилаштва, не представља нимало лак задатак. И укупно и појединачно рјешење обилују аргументима за и против. Општа одредба о саизвршилаштву одређује га као заједничко предузимање **радње извршења** или на **други начин извршење** кривичног дјела, док покушај према општим одредбама представља умишљајно **започињање** извршења кривичног дјела. На основу наведених премиса намеће се први закључак да се допринос остварен прије започињања

⁷⁶¹ О овој проблематици вид. *ampl.* И. Вуковић, 125 *et seq.*

извршења кривичног дјела **не може** сматрати кривичноправно релевантним у смислу саизвршилачког доприноса, што, свакако, не искључује одговорност лица које је остало у стадијуму припремања, на примјер, договор за извршење кривичног дјела.

Што се тиче почетка кривичног дјела у случају саизвршилаштва, без обзира на чињеницу да, прије свега, модификовано појединачно рјешење дјелује доста убједљиво, ипак предност треба дати **укупном**. Иако у правилу сваки од појединаца треба да да свој извршилачки допринос у остварењу кривичног дјела, већ поменута могућност да постоји онолико почетака извршења једног кривичног дјела колико има и предузетих дјелатности сваког понаособ није прихватљива. Кривично дјело има само један почетак који, у правилу, остварује онај учесник који први оствари обиљежја конкретне инкриминације.⁷⁶² Тада се, према начелу акцесорности, дјелатности других лица (одређеног квалитета) могу сматрати саизвршилачким. Треба истаћи да основна идеја међуурачунавања, на основу плана (одлуке), саизвршилачких дјелатности једних другима као водиља саизвршилаштва треба да остане очувана. На питање да ли се, према укупном рјешењу, лице које није пружило свој допринос може сматрати саизвршиоцем, јер се дјелатности осталих саизвршилаца урачунавају и њему, мора се истаћи да одговор зависи од околности конкретног случаја. Код овога треба водити рачуна о томе да ли је лице објективно било у могућности да оствари своје, на основу плана, предвиђене дјелатности. Тако, уколико је једно од три лица која су требала да реализују кривично дјело разбојништва још прије његовог започињања ухапшено и налази се у притвору, њему се ни у ком случају не може ставити на терет извршење овога кривичног дјела. Уколико би ово био случај, кажњавање за саизвршилаштво би се svelo на санкционисање воље или жеље за извршењем кривичног дјела, што је неоправдано. Међутим, овдје до изражаја долази могућност санкционисања за договор за извршење кривичног дјела, или за помагање.

Конечно, самостално одустајање од заједничке одлуке и непредузимање договорених дјелатности саизвршилаштво чини само фикцијом.⁷⁶³ Другим ријечима, ради се о тзв. привидном саизвршилаштву, гдје је лице у погрешном увјерењу да ће и други „учесник” реализовати или да реализује договорене дјелатности.

⁷⁶² С правом И. Вуковић, 126–128.

⁷⁶³ И. Вуковић, 129.

Одјељак 3: Добровољни одустанак од саизвршилаштва

Чињеница да саизвршилаштво представља један од облика извршилаштва, наизглед наводи на закључак да се оно што генерално важи за добровољни одустанак⁷⁶⁴ код непосредног извршиоца може примијенити и овдје: пасивност или активно добровољно дјеловање у сврху ненаступања забрањене посљедице. То је са једне стране уистину и тачно, јер се питање добровољног одустанка разматра за сваког појединца понаособ.⁷⁶⁵ Ипак, није оправдано одрећи поједине специфичности овог института у погледу саизвршилаштва. Сама формулација добровољног одустанка којом се користе законодавци довољан је аргумент у прилог овој констатацији. Одредбе о добровољном одустанку које се односе на (појединачног) извршиоца кривичног дјела, говоре прије свега о „добровољном одустанку”, па онда и о добровољном „спречавању наступања посљедице”.⁷⁶⁶ За разлику од овога, код добровољног одустанка код саизвршилаштва формулација указује само на извршиоца који је „добровољно спријечио извршење кривичног дјела”.⁷⁶⁷

У принципу, код добровољног одустанка саизвршиоца испољен је захтјев да учесник који добровољно одустаје, поред тога што приступа поништавању сопствених дјелатности (конкретан одустанак), поништава и **могућност остварења кривичног дјела у потпуности**.⁷⁶⁸ Другим ријечима, саизвршилац остаје без казне уколико спречава довршење тако да планирано кривично дјело не може бити извршено нити од стране других саизвршилаца.⁷⁶⁹ Ово се оправдава чињеницом да је заједничко дјело у смислу саизвршилаштва, у правилу, опасније од кривичног дјела коме приступа појединац, као и да обустављањем сопствених дјелатности није отклоњена опасност од других лица

⁷⁶⁴ Вид. *е. с.* члан 24 став 1 КЗ РС, члан 32 став 1 КЗ Србије, члан 35 став 1 КЗ Хрватске.

⁷⁶⁵ /Eser/ A. Schönke; H. Schröder, 455.

⁷⁶⁶ Вид. *е. с.* члан 24 став 1 КЗ РС, члан 32 став 1 КЗ Србије, члан 35 став 3 КЗ Хрватске. У питању су модалитети добровољног одустанка који одговарају недовршеном и довршеном покушају кривичног дјела.

⁷⁶⁷ Хрватски законодавац је ову одредбу формулисао нешто другачије: „Supočinitelj ili sudionik koji je dobrovoljno spriječio počinjenje kaznenog djela ili je dobrovoljno poduzeo radnju koja bi spriječila počinjenje kaznenog djela, a djelo je ostalo nedovršeno iz razloga neovisnog od njegove radnje, može se osloboditi od kazne”, вид. члан 35 став 3 КЗ Хрватске. Наведено представља случајеве у којима се не остварује каузалност између дјелатности којима се остварује добровољни одустанак и неостваривања забрањене посљедице. О овоме упор. Т. Vogler, 349–350.

⁷⁶⁸ С. Roxin, 577; W. Küper (1979), 779; J. Eisele, 757; В. Камбовски (2001), 205; P. Novoselec (2005), 886.

⁷⁶⁹ Т. Vogler, 348–349. Према овом аутору, добровољни одустанак ће постојати и уколико остали учесници изврше кривично дјело на начин који се значајно разликује од првобитног плана.

која дјелују у правцу угрожавања правно заштићеног добра.⁷⁷⁰ Чињеница да је саизвршилац помогао у започињању дјелатности других учесника у извршењу кривичног дјела, суштински захтијева од њега да спријечи и њихово довршење, тј. „конзумацију кривичног дјела”.⁷⁷¹ Илустративан је примјер у коме се А и Б договоре да изврше разбојништво над Ц. Међутим, А који треба да реализује принуду, након што види жртву, сажали се и оде. Навешће се још један примјер: А, Б и Ц се договоре и поставе експлозивну направу на путу којим треба да прође Д. Б се у међувремену предомисли и позове мобилним телефоном Д, желећи да га упозори. Међутим, Д нема мобилни телефон код себе. Но, прије анализирања примјера указаће се на саставнице добровољног одустанка од кривичног дјела код кога је присутно саизвршилаштво.

Већ је било ријечи о објективном елементу. У питању је дјелатност која онемогућава реализацију кривичних дјела и од стране осталих учесника и у питању је превасходно активно дјеловање. Када је ријеч о пуком суздржавању, оно није увијек довољно.⁷⁷² По питању активности саизвршиоца, није значајно на који начин се спречава довршење кривичног дјела.⁷⁷³ Одлучујућа је узрочност коју проузрокује понашање у односу на недовршење кривичног дјела.^{774 775}

Субјективни елемент представља добровољност. Она постоји када је учинилац био свјестан да кривично дјело може да доврши, али је од њега одустао⁷⁷⁶ (у случају саизвршилаштва „*спријечио га*”). То значи да не постоје сметње услијед којих би морао да одустане од довршења кривичног дјела.⁷⁷⁷ С тим у вези, добровољни одустанак неће постојати уколико је један од саизвршилаца већ одустао, а други због тога једноставно не може довршити кривично дјело. Добровољности нема ни у случајевима када лице разумно закључи да му ништа друго не преостаје, из разлога што је и ово условљено постојањем спољних околности.⁷⁷⁸ Исто тако, уколико један саизвршилац не предузме своје

⁷⁷⁰ Иза овога се налази идеја криминалне политике да онај ко је једном учествовао у извршењу кривичног дјела не смије остати пасиван ако други с тим наставе, вид. Т. Vogler, 347; упор. W. Küper (1979), 778.

⁷⁷¹ Т. Vogler, 347.

⁷⁷² За Новоселеца, одустанак саизвршиоца којим се не спречава извршење дјела представља само олакшавајућу околност, Р. Novoselec (2005), 886.

⁷⁷³ Т. Vogler, 348.

⁷⁷⁴ Т. Vogler, 348; Упор Е. J. Lampe, 498.

⁷⁷⁵ Благодети добровољног одустанка уживаће и саизвршилац који није успио да предузме радње које би требале проузроковати „неизвршење” кривичног дјела, уколико оно не буде извршено због међусобног договора и одустанка других саизвршилаца, вид. J. Eisele, 749.

⁷⁷⁶ Вид. З. Стојановић, 221.

⁷⁷⁷ О сметњама вид. З. Стојановић, 221 *et. seq.*

⁷⁷⁸ На примјер, уколико се лице које врши разбојништво у трговини дуго времена не појављује, а саизвршилац у возилу чека и потакнут тиме одлучује да даље чекање нема смисла и одвози

дјелатности из разлога што сматра да су остали добровољно одустали, не постоји добровољност. Ова врста погрешне представе – заблуде је ирелевантна.⁷⁷⁹ Поред појединачног добровољног одустанка, у теорији је препознат и колективни добровољни одустанак, који је условљен консензусом. Остварује се, на примјер, када се два саизвршиоца усагласе да спријече довршење кривичног дјела, али и у случајевима када сви саизвршиоци заједно донесу одлуку да не наставе са извршењем кривичног дјела.⁷⁸⁰ Посљедња констелација би уједно представљала, поред (како ће се видјети) појединачног акта милости (са)извршиоца који први треба да предузме саизвршилачку дјелатност, једини начин добровољног одустанка од кривичног дјела који се реализује обуставом даљњих активности, тј. пасивним држањем (под условом да се ради о недовршеном покушају).

А сада ће се више пажње посветити наведеним примјерима. У првом примјеру, гдје А први мора да предузме дјелатности извршења кривичног дјела, његов добровољни одустанак може се састојати, како то истиче Симовић Хибер, у пасивизацији,⁷⁸¹ тј. акту милости према жртви. Он овом дјелатношћу прекида каузални ток, и тада се дјелатност Б усмјерена ка остварењу разбојништва може окарактерисати као чисто извршилачка. Међутим, до изражаја долази нешто друго: питање да ли останак при договору за извршење кривичног дјела једног од лица која су учествовала у њему може бити посматран у свјетлу добровољног одустанка од извршења кривичног дјела. Ово би, штавише, и могао бити случај уколико би се саизвршилаштво посматрало из угла теорије подјеле рада, гдје се, као што се и види, поједине дјелатности предузете на темељу подјеле рада, иако у стадијуму припремања, могу сматрати саизвршилачким. Међутим, како је преовлађујућа теорија власти над дјелом, ово дјеловање саизвршиоца у стадијуму припремања, у правилу, не може засновати саизвршилачки статус, јер је нужно учешће појединца у фази извршења. С обзиром на то, исправнијим се чини узети да у оваквим случајевима постоји одговарајући облик саучесништва или посебно кривично дјело из члана 364 КЗ РС. Да се закључи, прво лице једноставно нема шта спречавати, јер није ни дошло до почетка извршења кривичног дјела.

У другом примјеру, у коме је од саизвршилаца предузета радња извршења кривичног дјела, поменути чин Б није довољан за признавање добровољног одустанка.⁷⁸² Можда би и био да је Б успио реализовати своју намјеру. Међутим,

се, Р. Novoselec (2005), 886.

⁷⁷⁹ Т. Vogler, 348.

⁷⁸⁰ Т. Vogler, 348.

⁷⁸¹ Ивана Симовић Хибер, *Добровољни одустанак у кривичном праву – докторска дисертација (необјављена)*, Правни факултет, Београд 1987, 286.

⁷⁸² В. Камбовски, (2001), 205.

како то није случај, добровољни одустанак је условљен онеспособљавањем или уклањањем експлозивне направе. Криминалнополитички је неоправдано да он (Б) остане пасиван и дистанциран у констелацијама када сви остали настављају реализацију својих прилога, јер се они урачунавају и њему. Уколико жели да ужива благодети добровољног одустанка, он је дужан да се побрине да се план извршења кривичног дјела дословно не реализује. У супротном, одустанак је неефикасан, недостаје један од његових конститутивних елемената – ненаступање посљедице и једино може бити ријечи о стварном кајању.

Одјелјак 4. Саизвршилаштво и кривица

Саизвршилаштво као облик извршилаштва обавезује на примјену правила индивидуалне кривичне одговорности. Сваки саизвршилац одговара према степену своје кривице, независно од тога у којој мјери одговарају други учесници и да ли они уопште одговарају; до изражаја долази принцип самосталне индивидуалне одговорности.^{783 784} Наведено не треба поистовјеђивати са заједничком одлуком и планом о извршењу кривичног дјела. Овдје се расправља о умишљају и нехату као облицима кривице на страни саизвршилаца.

Како је саизвршилац извршилац дјела, све што се може рећи за извршиоца кривичног дјела примјенљиво је и овдје. Умишљајни саизвршилац је оно лице које је свјесно да предузима законом прописана обиљежја бића кривичног дјела и хоће њихово остварење или, евентуално, лице које је свјесно да услијед његовог чињења или нечињења може наступити забрањена посљедица, па пристаје на њено наступање. Види се да умишљајна саизвршилачка дјелатност почива на интелектуалној и волунтаристичкој компоненти – интелектуалној која се код *dolus directus*–а огледа у томе да је сваки појединачни извршилац свјестан свих законом прописаних обиљежја бића кривичног дјела, а код евентуалног, у томе да услијед његовог чињења и нечињења може наступити забрањена посљедица; и волунтаристичкој која код директног умишљаја подразумијева хтијење остварења забрањене посљедице, односно код евентуалног умишљаја, пристајање на њу.⁷⁸⁵ Управо се у посљедњенаведеном и огледа разлика између свијести о заједничком дјеловању и умишљаја, јер он подразумијева и свијест о посљедици дјела.

Заједничко дјеловање претпоставља договор и, на њему заснован, оквирни план извршења кривичног дјела. Он, како је и истакнуто, ограничава са-

⁷⁸³ V. Krey, 73; P. Novoselec, 362.

⁷⁸⁴ Код ове констелације, као и у случају посредног извршилаштва, појединац не учествује у дјелу другог на начин да је везан за поштовање принципа лимитиране акцесорности, вид. *ampl.* Wilfried Küpper, „Besondere persönliche Merkmale“ und „spezielle Schuldmerkmale“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/1992, 580; /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 519. Хајн у прилог наведеном истиче да се саизвршилачка дјелатност може, поред радње извршења, остварити и предузимањем других дјелатности, али све оне представљају модалитет извршења кривичног дјела.

⁷⁸⁵ Тако је Врховни касациони суд Републике Србије (Кзз 704/2016) констатовао да су два лица након заједничке расправе као саизвршиоци тешко тјелесно повриједили оштећеног на начин што су га ухватили за надлактице руку и избацили на улицу па је оштећени пао и директно ударио бочном страном кука у тврду подлогу и задобио прелом десне бутне кости. Као субјективни елемент суд је навео (евентуални) умишљај констатујући да су „...били свесни да су могли учинити дело, па су на то пристали”.

извршилаштво. Унутар овако постављених граница, сваки саизвршилац жели остварење забрањене посљедице за себе. Он, прије свега, жели ефикасно остварење својих дјелатности, тј. посљедице (прије би се рекло стања) која примарно и непосредно треба да усљеди, а која представља један дио мозаика чије остварење жели и који треба назвати укупном посљедицом. Свијест и хтијење постоји у случајевима у којима А и Б затежу кожни ремен око врата жртве у намјери да је лише живота, као и у случају када А и Б заједно наносе убодне ножем лицу Ц. Ово се може потврдити и у већ илустрованом Јешековом⁷⁸⁶ примјеру, у коме један од учесника има одређени задатак приликом извршења разбојништва, који се састоји у довођењу другог лица у непосредну близину трговине и омогућавању његовог бијега са плијеном након (формалног) довршења кривичног дјела. Учесник који, у оквиру заједничког плана, има задатак да доведе лица у непосредну близину трговине, то чини са хтијењем противправног стицања имовинске користи. Његов умишљај је у коначници усмјерен ка остварењу кривичног дјела разбојништва. Ипак, треба истаћи да се специфичности ове кривичноправне фигуре код саизвршилаштва не могу занемарити. Ово, опет, произлази управо из специфичности саизвршилаштва, конкретно код случајева гдје се саизвршилаштво остварује дјелатностима које нису, у *stricto sensu*, радње извршења. Та примарна, непосредна посљедица у овом случају је довођење других лица на мјесто извршења кривичног дјела и омогућавање бијега. Иако не предузима директно нити радњу употребе принуде нити одузимања туђе покретне ствари, свјестан је да својим дјелатностима остварује власт над дјелом, тј. предузима неопходне дјелатности у смислу хтијења проузроковања забрањене посљедице у контексту кривичног дјела разбојништва.

Умишљај саизвршиоца треба да је усмјерен на будуће, договорене и испланиране дјелатности. Ово је посебно значајно код сукцесивног саизвршилаштва. Како се код ове констелације лице прикључује већ започетом кривичном дјелу, питање је да ли му се у кривицу могу урачунати дјелатности које је већ остварио други саизвршилац. Умишљајно заједничко извршење кривичног дјела засновано је на заједничкој одлуци која је код сукцесивног саизвршилаштва конклюдентна, прећутна.⁷⁸⁷ А који наиђе аутомобилом крај Б који не може да однесе отуђену техничку опрему и, ставивши је у пртљажник са намјером прибављања имовинске користи, чини кривично дјело тешке крађе. Његов умишљај се односи на своје кривично дјело, отуђење туђе покретне ствари са циљем прибављања противправне имовинске користи. То што ће бити суђен за исто кривично дјело као и А, произлази из саме природе деликта. Потешкоће

⁷⁸⁶ Н. Н. Jescheck; Т. Weigend, 680.

⁷⁸⁷ С. Roxin, 90; W. Küper (1981), 572.

настају, како се и увидјело, код кривичних дјела у којима је први саизвршилац предузео дјелатности отежавајућег карактера. Ако лице А силује жену, а Б изврши обљубу над потпуно исцрпљеном и апатичном жртвом без примјене силе, не може се у погледу кривичног дјела лица А доказати саизвршилаштво.⁷⁸⁸ Б није предузео, нити дјелатности принуде нити обљубе у смислу кривичног дјела силовања, он се може појавити само као лице које одобрава понашање А и слаже се са тиме. Накнадни умишљај (*dolus subsequens*) који се у овом случају јавља код придруженог саизвршиоца односи се на догађај који он, било радњом извршења било другом дјелатношћу којом се остварује власт над дјелом (све на основу заједничког плана), није остварио.⁷⁸⁹ С обзиром на то, у оваквим случајевима исправно је накнадног (са)извршиоца судити за кривично дјело обљуба над немоћним лицем (члан 167 КЗ РС).

Поред наведеног, прихваћена је и конструкција нехатног саизвршилаштва. Прије свега, мисли се на свјесни нехат (*luxuria*) код кога је сваки саизвршилац свјестан да услјед његовог чињења или нечињења може наступити забрањена посљедица, али лакомислено сматра да се то неће догодити или да ће то моћи спријечити. Како интелектуална компонента кореспондира са евентуалним умишљајем, нехатно саизвршилаштво своје упориште има у вољном чиниоцу, а то је сматрање да неће доћи до извршења кривичног дјела, односно да ће се извршење кривичног дјела моћи спријечити. Ово је био случај код оба посматрана примјера из судске праксе. Код случаја шибица, два лица су, након крађе у фабрици, оставила у једној од просторија шибице које нису биле угашене, док се, када је у питању случај котрљајућег камења, саизвршиоци нису у потпуности увјерили да ли се у долини налазе људи, прије неголи су откотрљали камење низ падину. И у једном и у другом случају начињена је повреда објективне дужне пажње,⁷⁹⁰ која се захтијева од сваког савјесног човјека. У оба случаја, саизвршиоци су поступали са повјерењем у повољан исход, тј. лакомислено су држали да неће доћи до остварења кривичног дјела. Треба признати и могућност несвјесног нехата. На примјер, два ловца пуцају на нешто што се миче у жбуњу, мислећи да се ради о дивљој свињи. Међутим, тамо је био трећи ловац, којег усмрте. Код оваквих случајева нема никаквог психичког односа извршилаца према дјелу, ни свјесног ни вољног елемента, али су извршиоци могли бити свјесни могућности да врше кривично дјело и били су дужни постићи ту свијест. Камбовски, такође, признаје могућност нехатног саизвршења кривичног дјела; тако се два хирурга која заједнички приступају сложеном оперативном захвату

⁷⁸⁸ С. Roxin, 92; P. Novoselec, 351; В. Камбовски (2001), 117.

⁷⁸⁹ Упор. С. Roxin, 92; S. Grabow; S. Pohl, 659; W. Küper (1981), 570.

⁷⁹⁰ P. Novoselec, 269.

и, заборавивши дио опреме у пацијенту проузрокују његову смрт, оправдано могу сматрати нехатним саизвршиоцима.⁷⁹¹

Најзад, саизвршилаштво је могуће остварити и са различитим облицима кривице. Модификоваће се случај два ловца на начин да један од њих уочи да се иза жбуња крије ловочувар са којим је у свађи и којег жели да усмрти, док други мисли да је у питању дивља животиња. Обојица пуцају и усмрте ловочувара.⁷⁹² На страни првог саизвршиоца постоји директни умишљај, јер је знао да пуцањем на ловочувара може да га убије и то је хтио, док код другог саизвршиоца постоји несвјесни нехат, јер је могао бити свјестан могућности да врши кривично дјело и био је дужан постићи ту свијест. Сличан примјер наводи и Таховић: лица А, Б и Ц као радници на градилишту спуштају заједно греду са одређене висине на земљу, свјесни да то чине заједничком дјелатношћу. А је свјестан да греда може погодити пролазника Д и пристаје на такву последицу, Б је свјестан тога исто тако, али при том и хоће смрт лица Д, док Ц није свјестан таквог исхода, али је био према околностима и својим својствима дужан и могао да буде свјестан тога. У случају смрти лица Д, А ће одговарати за убиство са евентуалним умишљајем, Б за убиство са директним умишљајем, а Ц за нехатно убиство.⁷⁹³

Начело индивидуалне кривичне одговорности, према коме сваки саизвршилац одговара у границама свога умишљаја или нехата, искључује могућност урачунавања у кривицу дјелатности других учесника. Истакнуто је да учесници у извршењу кривичног дјела одговарају за остварење забрањене последице која је била предвиђена заједничким планом. Тако, уколико се А, Б и Ц договоре да изврше разбојништво над Д, сва тројица одговарају за његово остварење, иако се може догодити, на примјер, да једно лице чува стражу, друго употребљава принуду, а треће одузима од Д новац. Овдје свако понаособ одговара у границама свога умишљаја који на интелектуалној страни подразумијева свијест да се предузимањем унапријед договорених дјелатности (уз услов да се њима остварује власт над дјелом) остварује забрањена последица, док је на подручју волунтаристичке компоненте присутно хтијење да се она оствари. Међутим, може се десити одступање од плана у смислу извршења тежег кривичног дјела. Овдје је сада значајна чињеница да ли је у питању прећутна или конклюдентним радњама донесена одлука да се почини тежи облик.^{794 795} Међутим, уколико

⁷⁹¹ В. Камбовски (2001), 175.

⁷⁹² В. Камбовски (2001), 176.

⁷⁹³ Вид. Ј. Таховић, 296.

⁷⁹⁴ Вид. N. Bosh, 17.

⁷⁹⁵ Схватања су да, у случајевима гдје се примјеном силе остварује примарни циљ, учесници предвиђају као реалну могућност да сила која буде примијењена може довести до повреде правно заштићеног добра које им се нађе на путу, вид. И. Вуковић (2018), 595. Аутор као карактеристичан примјер наводи убиство при вршењу разбојништва или разбојничке крађе,

то није случај, а на примјер, у илустрованом примјеру Б убије жртву, само ће он одговарати за то што је остварио. Другима се ова посљедица не може урачунати у кривицу.^{796 797} У погледу интелектуалне компоненте учесника који је проузроковао смрт, постоји, или свијест о томе да некога лишава живота, или свијест да услјед његовог чињења и нечињења може наступити забрањена посљедица, док код осталих саизвршилаца овај сегмент недостаје. С обзиром на то, по природи ствари, волунтаристичка компонента може се јавити само код њега самог, и то у виду хтијења наступања забрањене посљедице, пристајања на њу или евентуално олаког држања да до ње неће доћи или да ће се посљедица дјела моћи спријечити. У сва три случаја, посматрано са аспекта саизвршилачког ексцеса, резултат је исти. Учесник који предузима дјелатности изван плана извршења кривичног дјела, са другим, различитим циљем,⁷⁹⁸ једноставно се одваја од осталих и на тај начин стиче својство непосредног извршиоца.⁷⁹⁹

И на крају, како интелектуални елеменат умишљаја мора обухватити сва обиљежја кривичног дјела (својство извршиоца, радњу, објекат радње,

гдје се принуда редовно примјењује полазећи од тога да се оружје неће требати употребити. Уколико се оружје употребити и дође до наступања смртне посљедице, она се може урачунати свима по принципу утврђене злочиначке воље.

⁷⁹⁶ Слично и Камбовски, у примјеру два лица која су затечена приликом извршења крађе, одбацује могућност урачунавања смртне посљедице једног од саизвршилаца другоме, јер није постојала никаква форма договора и плана за проузроковање ове теже посљедице, овдје је присутан класични ексцес саизвршиоца и стога ће онај, чији је умишљај био усмјерен само на одузимање туђе покретне ствари, одговарати за кривично дјело крађе, а други саизвршилац који је усмртио жртву, за тешки случај разбојничке крађе, вид. *ampl.* В. Камбовски, 116–117.

⁷⁹⁷ О комплексности оваквих констелација говори и пресуда BGH, Urt. v. 18. 12. 2007 – 1 StR 301/07 (NStZ 2008, 280). У конкретном случају, А и Б су испланирали крађу аутомобила на начин да Б прича са жртвом, док А долази из позадине, напада је, узима кључеве и отуђује аутомобил. А самоиницијативно одлучује и убада са ножем (за који је Б знао да га увијек носи) жртву два пута. Након што се жртва бранила, А је обара, лијеже на њу и убада је још девет пута, нанијевши јој тешке тјелесне повреде. Б је, схвативши намјеру А, прво хтио побјећи, међутим, након захтјева А, помогао му је да жртву, која је једва давала знаке живота, сакрије, јер је имао интерес да посједује аутомобил, али и да спријечи прерано откривање кривичног дјела. Након што су сакрили жртву, Б је отишао ка аутомобилу, док је А из џепа жртве извадио кључеве, након чега су се одвезли. Жртва је преминула. У овом случају Суд је, квалификујући дјелатности као саизвршилачке, констатовао да „...свако одступање од плана извршења не оправдава претпоставку ексцеса. Напротив, сукцесивно саизвршилаштво постоји када неко у познавању и одобравању онога што се десило, чак и уколико то одступа у битним тачкама од првобитног заједничког плана извршења, улази у већ започето извршење као саизвршилац. Његов пристанак се онда односи на читав чин, тако да му се приписује читаво кривично дјело”. Б је искористио смртоносне тјелесне повреде у сврху спровођења заједничког плана – одузимања возила, вид. *ampl.* U. Murmann, 461 *et seq.*

⁷⁹⁸ /Heine/ A. Schönke; H. Schröder, 520.

⁷⁹⁹ C. Roxin (2000), 286.

модалитете радње, посљедицу, узрочну везу), везано за материју саизвршилаштва у доктрини кривичног права се издваја и питање заблуде о објекту кривичног дјела (*error in persona vel in objecto*). Генерално, и овдје важе општа правила која се примјењују и у погледу извршилаштва.⁸⁰⁰ Заблуда о објекту не искључује умишљај, уколико је, са стајалишта кривичног дјела које се врши, стварни објекат радње једнако вриједан као и замишљени. Тако, убије ли неко лице А мислећи да је лице Б, он је извршилац кривичног дјела убиства јер је знао да убија човјека, па је идентитет жртве небитан. Ипак се у погледу саизвршилаштва могу уочити специфичности. У случају из њемачке судске праксе, три саизвршиоца су у бијегу направила заједнички план да пуцају на евентуалне прогонитеље.⁸⁰¹ При том је један од њих, током ноћног бијега, једног од саизвршилаца замијенио са прогонитељем и пуцао у њега са намјером да га убије.⁸⁰² Из самог примјера је јасно да већ поменута дјелатност пуцања, као договорена, треба бити приписана свим саизвршиоцима. Досљедњом примјеном овог правила, ирелевантна *error in persona* треба бити занемарљива, без изузетка за све саизвршиоце.⁸⁰³ Овај аргумент не дјелује баш убједљиво, јер је тешко прихватити чињеницу да се „сопствено убиство” налази у плану извршења саизвршиоца – жртве и да је он претрпио веома болан *aberatio ictus*. Управо из овога разлога дјелатност пуцања на самога себе се налази изван његовог плана извршења кривичног дјела и не представља умишљајну дјелатност.⁸⁰⁴ Уважавајући чињеницу да се пуцање јавља као договорена дјелатност, покушај убиства се не може одрећи осталим саизвршиоцима, али није прихватљиво у односу на жртву.

⁸⁰⁰ A. Schönke; H. Schröder, 520.

⁸⁰¹ C. Roxin, 80.

⁸⁰² C. Roxin, 80.

⁸⁰³ Овога се придржавао и њемачки савезни суд, сматрајући да се и жртва може казнити због покушаја убиства (почињеног, додуше, на „онеспособљеном објекту” његове властите личности), вид. C. Roxin, 80.

⁸⁰⁴ С правом Роксин, Хајне, Јакопс, вид. C. Roxin, 80.

Одјелак 5. Саизвршилаштво и питање кажњавања

5.1. Опште напомене

Кажњавање, односно одмјеравање казне за учешће у извршењу кривичног дјела, представља значајно поље у изучавању саизвршилаштва. У прилог наведеном истакнуто је да она законодавства која нису направила диференцијацију учешћа лица у извршењу кривичног дјела у одредбама општег дијела, то чине у дијелу који се односи на одмјеравање казне. С тим у вези, проблематици кажњавања за учешће више лица у извршењу кривичног дјела, у контексту саизвршилаштва, треба прићи у складу са модалитетима у којима се оно у савременим кривичним законодавствима може појавити.

5.2. Кажњавање за саизвршилачко учешће

Основна функција савремених кривичних законодавстава огледа се у чињеници да се њиме штите основна права и слободе човјека и грађанина и друге основне индивидуалне и опште вриједности које установљава и јемчи уставни поредак. Наведена заштита се остварује одређивањем која дјела представљају кривична дјела, као и прописивањем казни и других кривичних санкција и њиховим изрицањем за та кривична дјела.⁸⁰⁵ При томе је важно истаћи да постојање „множине” активних субјеката интензивира тежину кривичног дјела, што се рефлектује на висину казне.⁸⁰⁶

Када су у питању одредбе посебног дијела, сама друштвена опасност колективних (саизвршилачких) понашања која представљају класична кривична дјела нужног саизвршилаштва, њих сврстава у област кривичних дјела лакшег и средње тешког криминалитета. Тако, законодавац за кривично дјело *договор за извршење кривичног дјела* (члан 364)⁸⁰⁷ предвиђа кажњавање за тзв. први стадијум саизвршилаштва и новчану казну или казну затвора до једне године. Код кривичног дјела *учествовање у групи која изврши кривично дјело* (члан 367), предвиђена је новчана казна или казна затвора до три године, док је за, на примјер, кривично дјело *учествовање у тучи* (члан 135) предвиђена казна

⁸⁰⁵ Вид. е.с. члан 1 став 2 и 3 КЗ РС, члан 2 КЗ БиХ.

⁸⁰⁶ Вид. Душица Миладиновић Стефановић, *Редовно одмјеравање казне у кривичном праву*, Докtorsка дисертација (необјављена), Правни факултет Ниш 2012, 421.

⁸⁰⁷ Упор. е.с. члан 247 КЗ БиХ.

затвора до три године. За разлику од наведеног, код кривичних дјела код којих је учешће више лица предвиђено као квалификаторна околност, казне су по природи ствари строже у односу на основни облик, нпр. *тешка крађа* (члан 226 став 4), за који је предвиђена казна затвора од једне до осам година, *разбојништво* (члан 227 став 2) и *разбојничка крађа* (члан 228 став 2), са предвиђеним казнама затвора од пет до петнаест година, или, на примјер, за кривично дјело *силовање* (члан 165 став 2), за које је предвиђена казна затвора од најмање пет година или, на примјер, у Кривичном законнику Русије, договор за извршење кривичног дјела *убиства* (члан 105 тачка г).

5.3. Одмјеравање казне за саизвршилаштво

Када је у питању одмјеравање казне, а везано за одредбе општег дијела које тематизују саизвршилаштво, кривична законодавства која прихватају рестриктивни појам извршиоца кривичног дјела, експлицитно изражавају дистинкцију у кажњавању различитих учесника у остварењу кривичних дјела. Тако, на примјер, у члану 37 КЗ РС предвиђено је да ће се свако од више лица која су учествовала у радњи извршења „казнити казном прописаном за то кривично дјело”.⁸⁰⁸ Наш законодавац је слично предвидио и код подстрекавања (члан 38 КЗ РС), гдје се подстрекач кажњава као да је кривично дјело „сам извршио”. За разлику од тога, код помагања (члан 39 КЗ РС) предвиђено је кажњавање помагача за кривично дјело као „да га је сам учинио, а може се и блаже казнити”. Саизвршилаштво је облик извршилаштва, саизвршилац се кажњава као да је сам извршио кривично дјело. С тим у вези, за све саизвршиоце вриједи исти казнени оквир, а како ће бити кажњен поједини саизвршилац, зависи од олакшавајућих и отежавајућих околности које се проналазе код њега.⁸⁰⁹ Наведене околности су законом прописане, а приликом одмјеравања казне у оквиру за то законом предвиђених оквира суд цијени нарочито степен кривичне одговорности, побуде из којих је дјело учињено, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, околности под којима је кривично дјело учињено, ранији живот учиниоца, његове личне прилике и његово држање послје учињеног кривичног дјела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца.⁸¹⁰ Приликом одмјеравања казне, свакако је значајна и величина доприноса сваког од њих.⁸¹¹

⁸⁰⁸ Вид. е. с. члан 33 КЗ Србије, члан 36 став 2 КЗ Хрватске, секцију III КЗ Финске.

⁸⁰⁹ Р. Novoselec, 356–357. Овако је прописано и у КЗ Њемачке (члан 29), гдје је истакнуто да ће „сваки извршилац бити одговоран у границама своје кривице, без обзира на кривицу осталих учесника”.

⁸¹⁰ Вид. е. с. члан 37 став 1 КЗ РС.

⁸¹¹ Р. Novoselec, 357.

Основно питање које се јавља у овом дијелу, односи се на то да ли се саизвршилачко учешће може узети као отежавајућа околност приликом одмјеравања казне. Већ смо видјели да је законодавац у појединим случајевима препознао повећану друштвену опасност саизвршилачког учешћа више лица и предвидио је као посебна кривична дјела, односно као квалификовани облик кривичног дјела. С тим у вези, питање је усмјерено ка томе да ли саизвршилачко учешће више лица у остварењу конкретног кривичног дјела, које не представља нужно саизвршилаштво, може утицати на кретање изречене казне ка посебном максимуму. Треба подсјетити да се, у одредбама које се односе на отежавајуће и олакшавајуће околности, нигдје експлицитно не наводи да учешће више лица у остварењу кривичног дјела представља отежавајућу околност. Међутим, не треба одрећи криминалополитичку оправданост изрицања теже казне у случају саизвршилаштва. Штавише, одмјеравање казне ка максимуму предвиђеном за конкретну инкриминацију представља природан слијед догађаја. Она произлази из објективних и субјективних околности које се вежу за учињено кривично дјело и његовог извршиоца. Двије од тих околности су засигурно отежавајућег карактера.

Прва је **степен кривичне одговорности**, тј. кривица која се јавља код појединачног извршиоца и засигурно је у јачем степену изражена у случајевима саизвршења кривичног дјела. Разлог тога јесте што саизвршилаштво подразумемијева заједничко извршење кривичног дјела које претпоставља постојање претходног договора. Код саизвршилачког учешћа, које у правилу подразумемијева дуже планирање извршења кривичног дјела, ријеч је о предумишљају (*dolus premeditatus*) који подразумемијева да су (са)извршиоци о извршењу кривичног дјела размишљали дуже вријеме и да је кривично дјело резултат свестране процјене свих чињеница везаних за ефикасно извршење кривичног дјела. Он би се, с обзиром на наведено, код саизвршилачког учешћа редовно требао узимати као отежавајућа околност приликом одмјеравања казне.⁸¹²

Поред наведеног, својим значајем се истичу и **околности под којима је дјело учињено**. Ријеч је о хетерогеним околностима које могу бити објективног или субјективног⁸¹³ карактера, а које се тичу кривичног дјела које је извршено. Управо је ово **једина** околност која се у доктрини кривичног права помиње у контексту учешћа више лица у остварењу кривичног дјела⁸¹⁴ и која је по својој природи отежавајућег карактера.⁸¹⁵

⁸¹² Српско кривично законодавство не познаје ову врсту умишљаја, али га у принципу узима као отежавајућу околност, З. Стојановић, 308; упор. Р. Novoselec, 264–265.

⁸¹³ З. Стојановић, 308; упор. М. Babić, I. Marković, 355; И. Вуковић, 474. Љ. Лазаревић, 345, В. Камбовски, 706.

⁸¹⁴ Љ. Лазаревић, 345; В. Камбовски, 706; упор. М. Babić, I. Marković, 355; И. Вуковић, 474.

⁸¹⁵ Вид. Д. Р. Атанацковић, 5.

Ове двије околности (заједно са осталим околностима које се цијене код извршилаца кривичног дјела) упућују на то да је код саизвршилачких кривичних дјела, по природи ствари, присутна **већа јачина угрожавања и повреде заштићеног добра**. Не говори се овом приликом о посљедици на коју се превасходно односи ова околност, већ о опасности самог начина извршења кривичног дјела, самој чињеници да је у њему партиципирало више лица. Исправно је схватање да је на овај начин конкретно правно заштићено добро било изложено већем степену опасности,⁸¹⁶ који нужно прати колективно извршење кривичног дјела.

⁸¹⁶ Вид. Д. Р. Атанацковић, 5.

Литература

Уџбеници и научни чланци

А

- Adolf Schönke; Horst Schröder, *Strafgesetzbuch Kommentar*, Verlag C. H. Beck, München 2010.
- Albin Eser, „*Individual Criminal Responsibility: Mental Elements – Mistake of Fact and Mistake of Law*” in *The Rome Statute of the International Criminal Court: Commentary*; Antonio Casese. (ed.), Oxford University Press 1/2002, 767–948.
- Alison Marston Danner, Jenny S. Martinez, „*Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility and the Development of International Criminal*
- Andreas Herzig, „*Tatherrschaftslehre in der Rechtsprechung des Internationalen Strafgerichtshofs*”, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 4/2013, 189–200.
- Audrey Rogers, „*Accomplice Liability for Unintentional Crimes: Remaining Within the Constraints of Intent*”, *Loyola of Los Angeles Law Review* 1/1998, 1351–1386.

Б

- Бора Чејовић, *Кривично право у судској пракси – општи део*, Београд 1983.
- Бора Чејовић, *Кривично право у судској пракси – посебан део*, Београд 1986.
- Бранислав Ристивојевић, „*Умишљајна и нехатна одговорност за радње подређеног (командна одговорност) с посебним освртом на решења унутрашњих правних система*”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2/2004, 291–327.
- Bakone. J. Moloto, „*Command Responsibility in International Criminal Tribunals*”, *Berkeley J. Intt' L.L. Publicist* 3/2009, 12–25.
- Beth Dunham – Walston, *Introduction to Law*, Delmar Cengage Learning 2009.

- Betina Weißer, „Gibt es eine fahrlässige Mittäterschaft?“, *Juristen Zeitung* 5/1998, 230–239.
- Bogdan Zlatarić, „Napomene o saučesništvu u novom Krivičnom zakoniku“, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 1/1951, 114–135.

В

- Вељко Турањанин, „Помагање у извршењу кривичног дела у српском кривичном праву“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/2011, 629–649.
- Владо Камбовски, *Казнено право-опит дел*, Скопје 2006.
- Владо Камбовски, *Учество на повеке лица во казнено то дело*, Скопје 2001.
- Volker Haas, „Kritik der Taterschattslehre“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/2007, 520–546.

Г

- Гојко Павловић, „Кривично право општи део (по Н. Д. Сергејевском): Саучешће – присаједињавање кривичне радње једног лица радњи другог лица“, *Crimen* 2/2014, 240–253.
- Georg Freund, *Strafrecht Allgemeiner Teil: Personale Straftlehre*, Springer 2008.
- Georg Küpper, „Der gemeinsame Tatenschluß als univertizitbares Moment der Mittäterschaft“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/1993, 296–305.
- Gerhard Timpe, „BGH, 25. 7. 1989. – 1 StR 479/88. Zur Annahme einer Mitäterschaft bei Mord und Totschlag“, *Juristen Zeitung* 2/1990, 96–98.
- Gerhard Werle, „Individual Criminal Responsibility in Article 25 ICC Statute“, *Journal of International Criminal Justice* 5/2007, 953–975.
- Group of Authors, „Criminal Conspiracy“, *Harvard Law Review* (72)1959, 920–1008.
- Gudrun Hochmayr, „Das sukzessive Delikt – ein neuer Deliktstypus. Das sukzessive Delikt – ein neuer Deliktstypus. Zugleich ein Beitrag zur Anwendung der Strafvorschriften gegen Stalking“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/2010, 757–784.

Д

- Драгана Васиљевић, „Нехатно саизвршилаштво у савременом кривичном праву”, *Годишњак правног факултета у Бањој Луци* 39/2017, 69–81.
- Драгана Васиљевић, „Правна природа „Организацијске власти над дјелом” – Organisationsherrschaft”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2017, 881–894.
- Драгана Васиљевић, „Саизвршилаштво и теорија власти над дјелом (Mit tatterschaftslehre)”; *Српска правна мисао* 2016, 227–244.
- Драгана Васиљевић, „Саизвршилаштво у кривичном законодавству у Босни и Херцеговини“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/2022, 241 - 255.
- Драгиша Дракић, „Организовање злочиначких удружења као облик саучесништва у светлу борбе против организованог криминалитета”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1/2005, 225–239.
- Драгољуб В. Димитријевић, „Савремено схватање појмова учиниоца кривичног дјела и учешћа у кривичном делу”, *Анали Правног факултета у Београду* 4/1957, 45–462.
- Драгољуб Р. Атанацковић, „Саучесништво у кривичном делу”, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право* 1–2/1995, 5–69.
- Душица Миладиновић Стефановић, *Редовно одмјеравање казне у кривичном праву*, Докторска дисертација (необјављена), Правни факултет Ниш 2012.
- Daniel Häring, „Mittäterschaft beim Fahrlässigkeitsdelikt im Strafrecht”, *Sui generis*, 2018, доступно на <https://sui-generis.ch/article/view/sg.55/665>, 4. 1. 2019.
- Daniel E. Hall, *Criminal Law and Procedure*, Delmar Cengage Learning 2012.
- Diethelm Kleszczewski, *Selbständigkeit und Akzessorietät der Beteiligung an einer Straftat - Habilitationsschrift Hamburg 1998*, Leipzig 2007.
- Dragana Vasiljevic, „Pojedina pitanja inkriminisanja pripremanja krivičnog djela“, *Crimen* 2/2022, 180 - 198.

Ђ

- Ђорђе Бубало (ед), *Ђушанов законик*, Службени гласник, Београд 2010.

Е

- Ernest-Joachim Lampe, „Tätersysteme: Spuren und Strukturen”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/2007, 472–518.

- Esteban Pérez Alonso, „Täterschaft und Teilnahme im Spanischen Strafgesetzbuch von 1995 und in der neuesten Strafrechtreform Rechtslage”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/2005, 432–457.

Ж

- Жана Врућинић, *Малољетничка делинквенција*, Факултет безбједносних наука, Бања Лука 2021.

З

- Зоран Стојановић, *Коментар кривичног законика*, Београд 2009.
- Зоран Стојановић, *Кривично право – општи део*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2015.
- Зоран Стојановић, *Међународно кривично право*, Правна књига, Београд 2005.

И

- Ивана Марковић, *Помагање као облик саучесништва у кривичном праву – докторска дисертација (необјављена)*, Правни факултет Београд 2017.
- Ивана Симовић Хибер, *Добровольни одустанак у кривичном праву – докторска дисертација (необјављена)*, Правни факултет, Београд 1987.
- Ивана Симовић Хибер, „Проблеми класичног схватања саучесништва у савременим условима”, *Ревизија за криминологију и кривично право* 1/2010, 87–103.
- Игор Вуковић, *Кривично право, општи део*, Правни факултет, Београд 2021.
- Игор Вуковић, „Време и каузалност битног саизвршилачког доприноса”, *Журнал за криминалистику и право* 2/2015, 127–145.
- Игор Вуковић, „Колегијално одлучивање и кривична одговорност”, *Право и привреда* 7–9/11, 302–318.
- Игор Вуковић, *Узрочност и објективно урачунавање у кривичном праву*, Правни факултет, Београд 2018.
- Igor Bojanić, et al., *Teorija zajedničkog zločinačkog pothvata i međunarodno kazneno pravo – izazovi i kontroverze*, Akademija pravnih znanosti Hrvatske, Zagreb 2007.
- Igor Bojanić, „XVIII međunarodni kongres kaznenog prava – glavni izazovi globalizacije postavljeni pred kazneno pravosuđe”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 2/2009, 973–1001.

- Igor Bojanić, *Počiniteljstvo kao vlast nad djelom*, Kaznenopravno-kriminalistička biblioteka „Vladimir Bayer“, Zagreb 2003.
- Igor Vuković, „Kausalnost radnje pomagača u odnosu na delo izvršioca“, *Crimen* 1/2015, 46–60.
- Ingeborg Puppe, „Der gemeinsame Tatplan der Mittäter“, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 6/2007, 234–245.
- Ingeborg Puppe, „Wider die fahrlässige Mittäterschaft“, 2019, доступно на file:///F:/Wider_die_fahrlässige_Mittäterschaft_GA_2004__129.pdf, 4. 1. 2019.
- Ivan Vukušić, Nina Radanović Mišić, „Pokušaj sudioništva u kaznenom pravu“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 1/2015, 95–123.

J

- Јанко Таховић, *Кривично право – општи део*, Београд 1961.
- Jan Schlösser, „Der Täter hinter dem Gehilfen“; *Juristische Rundschau* 3/2006, 103–109.
- Jens David Ohlin, „Joint Intentions to Commit International Crimes“, *Chicago Journal of International Law* 2/2011, 694–752.
- Joachim Renzikowski, *Restriktiver Täterbegriff und fahrlässige Beteiligung*, Tübinger Rechtswissenschaftliche Abhandlungen 1997.
- Joachim Vogel, „How to determine Individual Criminal Responsibility in Systemic Context, *Twelve Models*“; *Cahiers de défense sociale* 16/ 2002, 152–169.
- Johannes Wessels, Werner Beulke, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Verlag C.H. Beck, München 2009.
- John H. Tate, „Distinctions Between Accessory Before the Fact and Principal“, *Washington and Lee Law Review* 1/1962, 96–101.
- John Klotter, Joycelyn Pollock, *Criminal law*, Pearson education, USA 2006.
- Jörg Eisele, „Abstandnahme von der Tat vor Versuchsbeginn bei mehreren Beteiligten“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/2011, 745–782.
- José Luis De la Cuesta, (ed), *Resolutions of the Congresses of the International Association of Penal Law (1926–2004)*, ReAIDP 2007.
- Jürgen Baumann, „Mittelbare Täterschaft oder Anstiftung bei Fehlvorstellungen über den Tatmittler“, *Juristen Zeitung* 8/1958, 230–235.

К

- Казнени законик и кривични судски поступак; приредио Гојко Никетић; треће поправљено и допуњено издање; Београд; 1924.
- Kai Ambos, „Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility”, *Journal of International Criminal Justice* 5/2007, 159–183.
- Klaus Hoffmann – Holland, „Die Beteiligung des Garanten am Rechtsgutsangriff: Zur Abgrenzung von Täterschaft und Beihilfe durch Unterlassen”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/2006, 621–638.

Л

- Leopold Zimmerl, „Täterschaft, Teilnahme, Mitwirkung”; *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1935, 575–590.
- Lorenzo Picotti, „Expanding Forms of Preparation and Participation”, *Revue internationale de droit pénal* 3/2007, 405–452.

Љ

- Ljubo Bavcon, Anelka Šelih, *Kazensko pravo – splošni del*, Ljubljana 2004.
- Љубиша Лазаревић, *Кривично право – општи део*, Савремена администрација, Београд 2000.
- Љубиша Лазаревић, *Кривично право – посебни део*, Београд 2000.

М

- Милош Бабић. *et al.*, *Коментар кривичних/казнених закона БиХ*, Савјет Европе, Сарајево 2005.
- Милош Бабић, „Саучесништво у кривичном дјелу”, *Правна ријеч* 2013, 193–213.
- Миодраг Н. Симовић, Драган Јовашевић, *Лексикон кривичног права Босне и Херцеговине*, Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево 2018.
- Мирко Томић, „Разграничење саизвршилаштва од помагања”, *Наша законитост* 6/1985, 851–860.
- Miloš Babić, Ivanka Marković, *Krivično pravo – opšti dio*, Pravni fakultet, Banja Luka 2021.
- Miloš Babić, Ivanka Marković, *Krivično pravo – posebni dio*, Pravni fakultet, Banja Luka 2007.
- Miloš Babić, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Banja Luka 2011.

- M. A. Rabie, „Kriterien zur Identifizierung des Täters und seiner Abgrenzung von dem Teilnehmer im deutschen Strafrecht“, *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa* 1/1971, 26–56.
- Michael Köhler, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Springer, Berlin-Hiedelberg-New York 1997.
- Michael S. Moore, „Causing, aiding, and the superfluity of accomplice liability“, *University of Pensylvania Law Review* 2/2007, 395–448.
- Mirjan R. Damaska, „*The Shadow Side of Command Responsibility*“, Faculty Scholarship Series (Paper 1574) 2001, 455–496.
- Marjan Damaška, „Boljke zajedničkog zločinačkog pothvata“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 1/2005, 3–11.

Н

- Наташа Делић, „Неке дилеме у вези законског појма саизвршилаштва“, *Ревизија за криминологију и кривично право* 3/2009, 251–272.
- Недељко Јованчевић, „Појам извршилаштва у савременом кривичном праву“, *Бранич* 3–4/2005, 26–51.
- Недељко Јованчевић, *Подстрекавање – облик саучесништва и самостално кривично дело*, Службени гласник, Београд 2008.
- Никола Срзентић, Александар Стајић, *Кривично право ФНРЈ – општи део*, Београд 1961.
- Neha Jain, „The Control Theory of Perpetration in International Criminal Law“, *Chicago Journal of Criminal Law* 8/2011, 158–197.
- Nina Nestler, „Voraussetzungen der Mittäterschaft im Vorbereitungsstadium“, *Juristische Ausbildung* 40(6)/2018, 637.
- Nikolaus Bosch, „Mittäterschaftliche Zurechnung einer Tötungshandlung und Mordmerkmal der Heimtücke“, *Juristische Ausbildung* 4/2011, 4.

О

- Otto Triffterer, *Österreichisches Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Springer – Verlag, Wien – New York 1994.

П

- Peña Luzon, D.M., García Conlledo, M.D., „Objektive positive Tatbestimmung und Tatbestandsverwirklichung als Täterschaftsmerkmale“; *Festschrift für Claus Roxin: zum 70. Geburtstag am 15. Mai 2001*; Berlin-New York- de Gruyter; Jahr 2001; S. 575–609.

- Petar Novoselec, *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet, Zagreb 2009.
- Petar Novoselec, „Sudska praksa”, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 2/2005, 885–892.

P

- Ralph Ingelfinger, „...‘Schein‘ - Mittäter und Versuchsbeginn”, *Juristen Zeitung* 14/1995, 704–714.
- Robert Cryer, *et al.*, *An introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press 2010.
- Rolf D. Herzberg, „Mittäterschaft durch Mitvorbereitung: eine actio communis in causa? - Zugleich eine Besprechung des BGH- Urteils v. 15.01.1991.-5 StR 492/90”, *Juristen Zeitung* 18/1991, 856–862.
- Rolf Dietrich Herzberg, „Eigenhändige Delikt”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/1970, 897–947.
- Rolf Dietrich Herzberg, „Täterschaft, Mittäterschaft und Akzessorietät der Teilnahme”, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1987, 49–81.
- Rollin M. Perkins, „Parties to Crime”, *University of Pennsylvania Law Review* 1941, 581–623.

C

- Станко Бејатовић, Божидар Бановић, *Основе међународног кривичног права*, Крагујевац 2015.
- Sally Atkinson – Sheppard, „The gangs of Bangladesh: Exploring organized crime”,
- Samaha Joel, *Criminal Law*, Wadsworth, Cengage Learning 2011.
- Stefan Grabow; Stefan Pohl, „Die Sukzessive Mittäterschaft und Behilfe”, *JURA- Juristische Ausbildung* 9/2005, 656–661.
- Stefan Kirsch, „Rad dva ad hoc tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu”, *Nova pravna revija – časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo* 1/2010, 7–13.
- Sue Mahan, „Organized crime – Global”, *Encyclopedia of Crime and Punishment* (ed. David Levinson), Sage Publications, Thousand Oaks – London – New Delhi 2002.

T

- Тома Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије – општи део (књига II)*, Београд 1937.

- Theo Vogler, „Versuch und Rücktritt bei der Beteiligung mehrerer an der Straftat“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/1986, 331–354.
- Thomas Gardner; Terry Anderson, *Criminal Law*, Wadsworth Cengage Learning 2012.
- Thomas Rotsch, „Tatherrschaft kraft Organisationsherrschaft?“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/2000, 518–562.
- Tim Delaney, *Encyclopedia of Crime and Punishment* (ed David Levinson) Sage Publications, London – New Delhi 2002.

Y

- Uwe Murmann, „Zu den Voraussetzungen der (sukzessiven) Beteiligung – zugleich Anmerkung zu BGH, Urt. v. 18.12.2007 – 1 StR 301/07, NStZ 2008, 280“, *Zeitschrift für das Juristische Studium* 5/2008, 456–464.

Φ

- Franjo Bačić *et al.*, *Komentar krivičnog zakona SFRJ*, Savremena administracija, Beograd 1978.
- Franjo Bačić, „O saizvršilaštvu“, *Naša zakonitost* 1/1982, 3–24.
- Franjo Bačić, „O kažnjivim pripremnim radnjama“, *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu* 1–2/1984, 155–172.
- Franjo Bačić, „Zapovjedna odgovornost – posebno s obzirom na ratne zločine prema četirima Ženevskim humanitarnim konvencijama iz 1949“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 2/2001, 139–146.
- Franjo Bačić, *Kazneno pravo – opći dio*, Informator, Zagreb 1998.
- Franjo Bačić, *Pokušaj izvršenja krivičnog djela i kažnjive pripreme radnje – doktorska disertacija (neobjavljena)*, Pravni fakultet Beograd 1954.
- Fritz Hartung, „Badewannenfall“, *Juristen Zeitung* 13–14/1954, 430–431.

X

- Hans Heinrich Jescheck, Thomas Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts*; Berlin 1996.
- Hans Welzel, „Kausalität und Handlung“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1931, 704–720.
- Hans Welzel, *Das Deutsche Strafrecht*, De Gruyter 1989.
- Heiko Hartmut Lesch, „Die Begründung mittäterschaftlicher Haftung als Moment der objektiven Zurechnung“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2/1993, 271–294.

- Heiko Hartmut Lesch, „Gemeinsamer Tatentschluss als Voraussetzung der Mittäterschaft?“, *Juristische Arbeitsblätter* 1/2000, 73–78.
- Heinz Bindokat, „Fahrlässige Mittäterschaft im Strafrecht“, *Juristen Zeitung* 13/1979, 434–437.
- Helmut Satzger, „Zu Mittäterschaft und Versuch bei der Fälschung von Zahlungskarten mit Garantiefunktion sowie zum Konkurrenzverhältnis bei der Verbrechensverabredung“, *Juristische Ausbildung* 1/12, 009–009.
- Hermann Roeder, „Exklusiver Täterbegriff und Mitwirkung am Sonderdelikt“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1957, 223–268.
- Holm Putzke, „Entscheidungsbesprechung Abgrenzung von Mittäterschaft und Beihilfe - BGH, Beschl. v. 11. 7. 2017 – 2 StR 220/17“, *Zeitschrift für das Juristische Studium* 3/2018, 293–297.
- Horst Schröder, „Der Taterbegriff als ‚technisches‘ Problem“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1938, 460–489.

II

- Catherine Elliott, Frances Quinn, *Criminal law*, Pearson education, USA 2006.
- Candace Courteau, „The Mental Element Required for Accomplice Liability: A Topic Note“, *Louisiana Law Review* 1/1998, 325–346.
- Claus Roxin, *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band 2 (Besondere Erscheinungsformen der Straftat)*, Verlag C. H. Beck, München 2003.
- Claus Roxin, *Täterschaft und Tatherrschaft*, Siebente Auf., Berlin - New York 2000.
- Claus Roxin, „Organisationsherrschaft und Tatentschlossenheit“, *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik* 7/2006, 293–300.
- Claus Roxin, „Zur Kritik der finalen Handlungslehre“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/1962, 516–561.
- Claus Geppert, „Die Mittäterschaft (25 Abs. 2 StGB)“, *JURA- Juristische Ausbildung* 1/2011, 30–38.
- Christian Schöneborn, „Kombiniertes Teilnahme – und Einheitstätersystem für das Strafrecht“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 4/1975, 903–924.

W

- Walter Sax, „Der Bundesgerichtshof und die Täterlehre: Gedanken zum Stachznskij – Urteil“, *Juristen Zeitung* 11–12/1963, 329–338.

- Wilfried Küper, „Ein ‚neues Bild‘ der Lehre von Täterschaft und Teilnahme“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 1/1993, 445–482.
- Wilfried Küper, „Versuchs und Rücktrittsprobleme bei mehreren Tatbeteiligten: Zugleich ein Beitrag zur Struktur der Mittäterschaft“, *Juristen Zeitung* 23–24/1979, 775–787.
- Wilfried Küper, „Zur Problematik der sukzessiven Mittäterschaft — Zugleich Anmerkung zum Urteil des BGH vom 16. 12“, *Juristen Zeitung* 17/1981, 568–574.
- Wilfried Küpper, „„Besondere persönliche Merkmale‘ und ‚spezielle Schuldmerkmale‘“, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 3/1992, 559–590.
- Wolfgang Schild, *Täterschaftslehren*, Peter Lang, Frankfurt 2009.
- Wolfgang Schomburg, „Sudska praksa o ujedinenom zločinačkom poduhvatu (UZP) – ponovni osvrt na jednu priču bez kraja“, *Časopis za domaće, njemačko i evropsko pravo* 2/2012, 12–32.
- Walter Gropp, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Springer 2005.

Законски прописи и међународни правни акти

- Кривични закон Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, број 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 08/10, 47/14, 22/15 и 40/15.
- Кривични законик Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 85/05, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.
- Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник РС*, број 63/17.
- Кривични закон Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, *Службени лист СФРЈ*, број 44/76.
- Kazneni zakon Hrvatske, *Narodne novine RH*, broj 125/11 i 144/12.
- Закон о сузбијању корупције, организованог и најтежих облика привредног криминала, *Службени гласник РС*, број 39/16.
- Закон о организацији и надлежности државних органа на сузбијању организованог криминала, тероризма и корупције, *Службени гласник РС*, број 94/2016
- Закон о потврђивању Римског статута Међународног кривичног суда, *Сл. лист СРЈ – Међународни уговори*, број 5/2001.
- Кривични закон Њемачке, усвојен 1998. године.

- Кривични закон Француске усвојен 13. 5. 1996. године и 10. 7. 2000. године.
- Кривични закон Швајцарске, усвојен 1937. године.
- Кривични закон Аустрије, усвојен 1974. године.
- Кривични законик Руске Федерације, усвојен 1996. године, број 63-ФЗ.
- Конвенција Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета, *Службени гласник БиХ – међународни уговори*, број 3/02.
- Кривичноправна конвенција о корупцији, *Службени гласник БиХ – међународни уговори*, број 3/01.
- Конвенција о кибернетичком криминалу (од 23. 11. 2001. године), *Одлука ПС БиХ*, број 274/06.
- Конвенција Савјета Европе о спречавању тероризма (од 16. 5. 2005. године), *Narodne novine RH*, број 41/2001.
- Конвенција Савјета Европе о борби против трговине људима (од 16. 5. 2005. године), *Сл. гласник РС – Међународни уговори*, број 19/2009.
- Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида (од 9. 12. 1948. године), *Службени весник Президијума народне скупштине ФНРЈ*, број 2/50.
- Међународна конвенција о спречавању финансирања тероризма (од 9. 12. 1999. године), *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, број 7/2002.
- Статут Међународног кривичног суда за бившу Југославију (МКСЈ), усвојен 25. 5. 1993. године, доступно на www.icty.org.
- Статут Међународног кривичног суда (Римски статут) усвојен 17. 7. 1998. године, доступно на www.icc-cri.
- Criminal Code of Spain, Official State Gazette, No. 281/95.
- Codice Penale (Testo coordinato ed aggiornato del Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398).

Интернет извори

- www.legislationline.com
- www.hudoc.echr.coe.int
- www.coe.int
- www.com-law.net
- www.pravo.hr
- www.zakonski.info

- www.difesa.it.
- www.googlebooks.com
- www.icty.org.
- www.icc-cpi.
- <http://www.irmct.org/bcs>.
- https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655e-b30e16/0/rome_statute_english.pdf.
- www.unodc.org.
- <http://www.uwm.edu.pl/kpkm/uploads/files/codice-penale.pdf>.
- <http://scm.oas.org/pdfs/2010/cp24469e-4.pdf>.

Судске одлуке

- Кж. 1482/99.
- Кж. 1711/98.
- Кзз 158/5018
- Кж. 209/98
- Кж. 64/98
- Кж. 110К 009182/12
- С1 2 К 009155 12 К
- Кзз 515/2016
- Кзз 704/2016
- X-K-08/649-1
- X-KPЖ-06/243
- X-KP/07/405
- KPЖ-07/405
- BGH 3 StR 419/10
- BGH, Urт. v. 18. 12. 2007 – 1 StR 301/07
- ICC-01/05-01/08
- ICC-01/04-01/06

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.237:343.1

ВАСИЉЕВИЋ, Драгана

Саизвршилаштво у кривичном праву : монографија /
Драгана Васиљевић. - Бања Лука : Факултет безбједносних
наука, 2023 ([Б. м. : б. и.]). - 191 стр. ; 24 см

На врху насл. стр.: Универзитет у Бањој Луци. - Тираж 100. -
Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија: стр. 179-191.

ISBN 978-99976-976-4-6

COBISS.RS-ID 138331393